

iv. j avaxiSvil is sax. Tbil isis saxel m-
wifo universitetis humanitarul mecnerebaTa
fakul teti
kavkasiol ogiis instituti

cira baramiZe

enobrivi situacia Crdil oeT kavkasiaSi
(istoria da Tanamedroveoba)

2013
Tbil isi

ნაწილი განიხილავს კავკასიის მულტიინგვისმისა და პოლიტიკურ სივრცის ვითარებას, როგორც ინგვისტური, სოციალური და კულტურული კონტექსტების ხანგრძლივი ისტორიული ცვლილების სედეგი. არსებობს სოციოინგვისტური სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე, საკითხთა კომპლექსური შესავლის მდებობით, განსაზრვნილია კავკასიის ენათა სოციოლინგვისტური კოეფიციენტი, ამ ენათა შორის არსებობს საფრთხეები. კომპლექსურად არის გამოკვეთილი კავკასიის ენობრივი სიტუაციის პრობლემატიკა. განიხილულია რუსეთის ენობრივი პოლიტიკის დინამიკა და ამ პოლიტიკის სედეგები ნაციონალური ენებისა და ეთნოსთა შორის საერთო ენის ფუნქციონირების სფეროებთან მიმართებით.

ნაწილი განკუთვნილია კავკასიის სპეციალური სტუდენტებისათვის, ასევე კავკასიის ენათა ფუნქციონირების საკითხებთან დაკავშირებული მკითხველთა წინადადებათა შესახებ.

რედაქტორი

ფილოლოგიის დოქტორი ლევან აზმაიფარასვილი

რეცენტები

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

როსტომ ფარულიძე

ფილოლოგიის დოქტორი რევაზ აბაშიაძე

© Ts. Baramidze, 2013

ISBN

Sesaval i

Crdil oeT kavkasiis mul til ingvizmi da pol ikul turul i sivrcis dRevandel i saxe warmoadgens lingvisturi, social uri da kul turul i konteqstebis xangrZl ivi istoriul i cvl il ebebis შედეგს. regionis sociokul turul i portretis Seqmna, arsebul sociol ingvistur statistikur monacemTa safuZvel ze, am monacemTa raodenobrivi da Tvisobrivi anal izi Sesazl ebel s xdis ganisazRvros: 1. enis funqcionirebis mocul - oba, 2. enis funqcionirebis saxeebi, 3. enis funqcionirebis doneebi (sferoebi), 4. enis arsebobis formebi (samwerl obo, umwerl obo) da 5. enis gamoyenebis sferoebi.

yovel ive es saSual ebas iZl eva, gamovTval oT da ganvsazRvroT enis sicocxl isunarianobis koeficienti (monacemTa bazad gamoyenebul ia sociol ingvisturi encikl opedia „Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации.“ кн. 1. Москва, 2000).

amgvari midgoma qmnis safuZvel s, detal urad Seviswavl oT enobrivi cvl il ebebi demografiul i, fsiqol ingvisturi da sxva parametrebis mixedvit.

demografiul i cvl il ebebis Seswavl a adasturebs, rom enis sicocxl isunarianoba dakavSirebul ia swored nebi smeri demografiul i cvl il ebis raodenobasTan; am

mxriv saintereso a mSobl iuri enis mdgomareoba bil ingvTa raodenobis fonze; meore enob ᠮᠣᠯᠤ da sxv. amgvar anal izs miyvavarT daskvnamde, ᠮᠣᠮ rac ufro maRal ia orenovanobis procenti, miT ufro dabal ia vital uroba (sicocxl isunarianoba) maTi mSobl iuri enisa. mtkiceba sinamdvil es Seesabameba, magram ar aris universal uri. ama Tu im enis vital urobis xarisxi damokidebul ia konkretul i enobrivi areal is Taviseburebaze konkretul qveyanasa da regionSi. miuxedavad imisa, rom ar arsebobs msofli oSi dRes arsebul enaTa funqcionirebis tipol ogiis ideal uri gansazRvra, Cven amgvari sociol ingvisturi kvl eviT SegviZl ia srul vyoT tipol ogia.

xangrZl ivi drois manZil ze sabWoTa sociol ingvistika enis funqcional ur aspekts ganxil avda enis sociol ogiis safuZvl ad; Tanamedrove sociol ingvistikaSi ki enis funqcionirebis sakiTxebi kl asificirdeba da misi gamoyeneba izomeba saerTaSoriso masStabebiT, enis vital urobis an misi gamoyenebis kategorizaciis Tval sazrisiT, rac xorciel deba sando statistikuri monacemebis safuZvel ze. sociol ingvistur da demol ingvistur monacemTa baza, romelic saerTaSoriso kvl eviT centrebis mieraa Seqmnil i ukanasknel i wl ebis manZil ze, mudmiv ganaxl ebas, Sevsebasa da dazustebas saWiroebs,

raTa am monacemebis mixedviT Catarebul i sociol ingvisturi anal izi iyos zusti. saWi rod migvaCnia, rom Sei qmnas saerTaSoriso enobriv monacemTa banki an l ogosfero, daarsdes iseTi saerTaSoriso centri, romel ic special urad imuSavebs da sociol ingvisturi kvl evebis uzrunvel yofaze, agreTve sakiTxze imis Sesaxeb, rom konkretul i enobriv areal is sociol ingvisturi probl emebi ar iyos mxol od am regionis an saxel mwifos probl ema, aramed gaxdes saerTaSoriso Tanamegobrobis, saerTaSoriso l ingvisturi kvl evebis centris zr unvis saganic. amgvari midgomiT monacemTa bazasa da sociol ingvistur anal izs eqmneba ara mxol od w minda samecniero da akademiuri, aramed _ informaciul i, interaqtiuri, aseve social uri da humanuri Rirebul ebac. yovel i gamqral i ena _ es aris dakargul i codna samyaros Sesaxeb, roml is aRdgenac veRar xerxdeba.

msofli oSi mra val i ena dgas gaqrobis safrTxis winaSe. anal o giuri probl emebi aqvT Crdil oeT kavkasiis eneb sac. didi zRvari arsebobs dekl arirebul enobriv ufl ebebsa da am ufl ebaTa realizacias Soris. Crdil okavkasiel xal xebSi Tanamedrove doneze Sesustebul ia MmSobl iuri enisadmi estimaciuri (SefasebiTi) momenti, romel ic, raodenobriv da Tvisobriv maxasiaTeb l ebTan

erTad, gadamwyvet rol s asrul ebs enis
sicocxl isunarianobis uzrunvel yofaSi.

arsebul i statistikuri monacemebis
anal izis safuZvel ze SevecadeT warmogvedgina
Crdil oeT kavkasiaSi dRes arsebul i
sociol ingvisturi suraTi, gamogvekteTa
probl emaTa mizezebi da mogveZebna real uri
RonisZiebebi, roml ebic sasargebl o iqneboda
Crdil oeT kavkasiis enebis
sicocxl isunarianobis SenarCunebi saTvis.

naSromSi ganvixil avT naconal uri
enebisa da eTnosTa Soris saurtierTo enis
mdgomareobas Crdil oeT kavkasiaSi.
ganvsazRvravT am enaTa funqcionirebis
sferoebis, nacional uri enebis rol is
daviwroebis sakiTxebs Tanamedrove epoqaSi,
ruseTis enobrivi politikis dinamikas
istoriul i da amJamindel i vitarebis
Tval sazrisiT, am politikis Sedegebs;
Crdil oeT kavkasiis enaTa funqcionirebis
perspeqtivebsa da maT winaSe arsebul
safrTxebs.

winamdebare naSromSi pirvel adaa
ganxil ul i Crdil oeT kavkasiis enobrivi
situacia kompl eqsurad, statistikuri
monacemebis safuZvel ze. ganxil eba iseTi
sakiTxebi, roml ebic discipl inaTaSor is
sazRvrebze unda iqnes Seswavl ili, kerZod,
istoriis, eTnol ogiis, eTnosociol ogiisa da
eTnofsiqol ogiis mij naze. daskvnebi
verificirebadia masal is, meTodisa da sistem is
mixedviT da sayuradReboa.

1. enaTa funqcionireba da Crdil oeT kavkasiis enebi

Crdil oeT kavkasiis eTnol ingvisturi da sociol ingvisturi mdgomareobis analizi gul isxmobs regionis enaTa Seswavl as. Sesaswavl enebSi igul isxmoba: 1. samwerl obo enebi, romel Tac uwyveti samwerl obo tradicia aqvT; 2. samwerl obo enebi, romel Tac SeuwydaT samwerl obo tradicia; 3. enebi, roml ebsac damwerl oba SgeqmnaT gasul i saukunis miwurul s; 4. umwerl obo enebi; 5. enebi im eTnikuri j gufebisa, roml ebic migrirebul i arian kavkasiis fargl ebs gareT.

Crdil oeT kavkasiis enaTa social uri funqciebis kvl eva adgil obrivi enebis funqcional uri kl asifikaciis saSual ebas gvaZl evs. igi, amasTanave, gvexmareba SevqmnaT msofil ios enaTa funqcional uri kl asifikaciis tipologia. samwerl obo, axal i damwerl obis mqone, umwerl obo da migrirebul i enebis analizi izl eva sociol ingvistur parametrebs, roml ebiTac ganisazRvreba mniSvel ovani samecniero probl emebi. am probl emeTa gadawyveta, zusti raodenobrivi, sistemuri parametrebis safuZvel ze, Tavidan agvacil ebs Crdil oeT kavkasiis enaTa funqcionirebis sakiTxebis martooden publicisturi, aRweriT, epizoduri xasiaTis kvl evebs; mogvcems enaTa funqcionirebis sakvanZo

sakiTxebis ganzogadebis saSual ebas. miuxedavad imisa, rom am enaTa funcioni rebis probl emebs araerTi ნაშრომო mieZRvna, dRemde sakiTxTa ganzogadeba ar yofil a mocemul i. amis mizezi gaxl avT naSromTa araerTgvarovneba, saerTo principebisa da meTodebis uqonl oba.

Crdil oeT kavkasiis enaTa vital urobis probl emebis dasma da gadaWra aris winamdebare naSromis mTavari mizani. gansakuTrebul i yuradReba unda daeTmos dRes im enebs, romel Tac emuqrebaT gaqroba. Cveni mizani ar aris am enaTa kvdomis procesis suraTis Seqmna. Cveni mizania, daiZebnos qmediTi RonisZiebebi, romel Tac eqnebaT mecnierul i safuZvl ebi, misaRebi iqneba sazogadoebisaTvis da miecema saxel mwi foebrivi mniSvnel oba.

rogoria real oba?

Crdil oeT kavkasiis enaTa umetesobaze dRes mcirericxovani eTnosebi metyvel eben. ruseTis federaciis kanonmdebl obiT mcirericxvovania is xal xebi, romel Ta raodenoba ar aRemateba 50000 adamians¹. demografiul i simZl avre, ra Tqma unda, metad mniSvnel ovania, magram is ar aris erTaderTi kriteriumi, roml iTac ganisazRvrebba enaTa vital urobis xarisxi. enaze metyvel Ta raodenoba qmnis so-

---

¹ Красная книга языков СССР. Энциклопедический словарь-справочник, М., 1994. gv. 5.

cial ur bazas, magram, amasTanave, enis sicocxl isunarinobis xarixi sxva obieqturi faqtorebiTac ganisazRvreba. esenia, kerZod, eTnikuri TviTSegneba da enis matarebel Ta Ribul ebiTi orientaciebi¹.

migvaCnia, rom subieqturi faqtorebi da, kerZod, estimaciuri (SefasebiTi) momenti Zal ze mniSvnel ovania mcirericxovan eTnosTa enebis SenarCunebis procesSi.

enaTa **geneal ogiur** da **tipol ogiur** kl asifikaciaze nakl ebi mniSvnel obis ar unda iyos enaTa **funqcional uri** kl asifikacia, radganac swored es ukanasknel i gviCvenebis enaTa real ur mdgomareobas, maTi ganviTarebis perspeqtivebs. geneal ogiuri da tipol ogiuri kl asifikacia am unars mokl ebul ia.

naSromSi sinqroniul doneze ganvixil avT Crdil okavkasiur enaTa funqcionirebis sakiTxebis, demolingvistur cvl il ebebs, rom l ebiTac determinirebul ia enaTa sicocxl isunarianoba. arsebobs pirdapiri kavSiri enis social uri funqciis raodenobriv maCvenebel sa da mis sicocxl isunarianobas Soris, rac ganisazRvreba enis ZiriTadi funqciebiT, misi gamoyenebiT sazogadoebis cxovrebis mniSvnel ovan sferoebSi, rogoricaa: ganaTI eba, mecniereba, masobrivi komunikacia, sasamarTI o, warmoeba,

---

¹ Михальченко В. Ю. , Проблема витальности языков малочисленных народов России// Языковая ситуация в Российской Федерации. М., 1992, gv. 39-43.

administraciul i saqmianoba, social ur-
pol itikuri sfero, rel igia. enis vital urobis
xarisxis gansazRvris parametrebidan
mniSvnel ovania agreTve erovnul i kul tura
(tradiciul i warmoeba, xel ovneba, Teatri da
sxv.).

samwerl obo enis ganviTarebis mTavari
maCvenebl ia sxvadasxva saxis literaturis
arseboba; upirvel esad, mxatvrul i, agreTve
rel igiuri, saqmiani, samecniero da sxva saxis
literaturis arseboba. maTi ganviTareba enis
rel evanturobisa da saWi roebis momaswavebel ia.

enis funqcionirebis gansakuTrebul i
sferoa ganaTleba, radganac swored masSi
xdeba individTa enobrivi kompetenciis
გორბორება, romel zec damokidebul ia enis fun-
qcionireba cxovrebis sxvadasxva sferoSi.

enis social uri funqcionirebisa da ga-
moyenebis intensiurobis garda, sazogadoebrivi
urTierTobis sxvadasxva sferoebSi arsebobs,
agreTve, enis sicocxl isunarianobis sxva maCve-
nebl ebic. zogierTi eTnodemografiul i da so-
cial uri faqtis anal izi saSual ebas izI eva,
gamovyot es maCvenebl ebi: a) eTnosis wevrTa
raodenoba, b) sxva eTnosebTan am raodenobis
mimarTeba, g) umcrosi Taobis mier enis gamo-
yeneba, d) bil ingvTa raodenoba, e) enis fun-
qcionirebis mxardamWeri programebis arseboba.

enis ganviTarebaze Sinagani faqtorebis
gavl enis mimarTul eba da xarisxi gamoixateba

eTnol ingvistur cvl il ebebSi, roml ebTanac dakavSirebul ia Semdegi sakiTxebi: a) mSobl i- uri ena (im pirTa raodenoba, roml ebic Tavisi eTnosis enas miiCnevs mSobl iur enad); b) monol ingvizmi (raodenoba individebisa, roml ebic fl oben mxol od mSobl iur enas); g) bi- l ingvizmi (orenovan individTa raodenoba); d) enis iuridiul i statusi; e) normirebul i or- Tografiis arseboba/ararseboba; v) kul tivire- bul i samwerl obo ena.

amgvar eqstral ingvistur faqtorebs SeuZl iaT gaafarTovon an Seaferxon enis fun- qcional uri ganviTareba. ena icvl eba Taobidan Taobamde social uri faqtorebis gavl eniT. Tu Sinagani faqtorebi xangrZl ivad iyo negatiuri, SesaZl ebel ia Seferxdes an sul ac Sewydes enis arseboba. Cven vaanal izebT am negatiur faqtorebs da maTi moqmedebis Sedegebs ara mxol od aRnusxvis, aramed samomavl o per- speqtivisaTvis. Tu enis matarebel i wyvets am enis gamoyenebas, ena kvdeba. enis gadarCena mxol od maSin SeiZl eba, Tu aRdgeba misi so- cial urad mniSvnel ovani funciebi. amgvari riskebis winaSe dgas dRes Crdil oeT kavkasiis enebi, romel Ta dRevandel i mdgomareoba xan- grZl ivi istoriul i faqtorebis (rogorc gare, ise Sida)erTobl ivi zemoqmedebis Sedegia.

eTnol ingvisturi cvl il ebebi asaxavs faqtorebs, roml ebic xel s uwyoben an aferxe- ben enobriv ganviTarebas. aucil ebel ia maTi

gaTval iswineba, radgan enobrivi situaciis cvl is variantebi damokidebul ia swored am faqteboᄁᄁ erT-erTze ufro metad. Crdil oeT kavkasiisaTvis erT-erT aseT faqtorad gvesaxeba cal mxrivi bil ingvizmis Camoyal ibeba, roml is drosac nacoonal uri enebis matarebl ebi fl oben mSobl iur enasTan erTad rusul enas, xol o eTnikuri rusebi fl oben mxol od rusul s.

gadamwyveti mniSvnel obis mqonea enis mi-marT fsiqol ogiuri damokidebul eba, kerZod, enis matarebel Ta mier mSobl iuri enisadmi Rirebul ebiTi damokidebul eba, konkretul i (mSobl iuri an aramSobl iuri) enisadmi upiratesobis miniWebas, enobrivi cnobiereba. magram enobrivi cnobiereba ar kmara enis funqciebis ganviTarebisaTvis, saWiroa social uri infrastruqturis arseboba (saganmanaTI ebl o dawesebul ebebis arseboba), beWdviTi organoebi, tel e da radiomauwyebel oba, wignis gamocema da sxva). aseTi infrastruqturis Seqmna an Senarcuneba advil ia, Tu enas ukve moepoveba garkveul i social uri an iuridiul i statusi, an orive erTad. sxvagvarad rom vTqvaT, enas unda hqondes gamoyenebis funqciebi da sferoebi, roml ebic sazogadoebisTvis sasargebl oa social uri da funqciuri Tval sazrisiT.

enis vital urobis raodenobiTi maxasiaTebel ebis Seswavl is meTodika SemuSavda gasul i saukunis 90-ian wl ebSi l aval ias uni-

versitetis (indoeTi) enis dagegmarebis kvl e-
vaTa saerTaSoriso centrSi g. d. makkonel is¹
xel mZRvanel obiT. es meTodika gul isxmobis
enis vital urobis raodenobrivi maxasiaTe-
bl ebis dadgenis sociol ogiurad orientire-
bul xerxebis enis funqcional uri Teoriis
fargl ebSi. Tavdapirvel ad ena ganixil eba so-
cial urad rel evantur romel ime sferoSi (ga-
naTI eba, masobrivi komunikacia, vaWroba,
momsaxureba da sxv.), Semdeg etapze fasdeba
enis funqcionireba gansazRvrul i social uri
institutis SigniT (magal iTad, msxvil, saSu-
al o da wril sawarmoebSi), Semdeg xdeba wer-
il obiT da zepir monacemTa raodenobis daT-
vl a. standartizaciis proceduris Catarebis
Semdgom ki SeiZl eba miviRoT enis vital u-
robis indeqsi. vital urobis zusti koeficien-
tis miReba Zal ze rTul ia, magram enaTa fun-
qcionirebis monacemTa safuZvel ze miRebul i
miaxl oebiTi Sedareba gansazRvravs ara mar to
arsebul mdgomareobas, aramed am mdgomareobis
cvl is tendenciebs negatiuri da pozitiuri
kuTxiT.G

Crdil oeT kavkasiis enobrivi situaciisa
da enaTa funqcionirebis ganxil vis dros mxed-
vel obaSi unda iqnes miRebul i is garemoeba,
rom am enebis funqcionireba uxdebaT rusul i

---

¹ G. D. Macconell. A model of language development and vitality //
Journal of Applied linguistics, 1996, (ED.) US BAhri New Delli,
vol. 22, no. I, January -June, gv. 33-47.

enis paral el urad Tu mis garemocvaSi; rusul i ki, msofli ios ramdenime enasTan erTad (ingl isuri, germanul i, frangul i, arabul i, Cinuri, espanuri), dRes aris saerTaSoriso urTierTobis ena. Crdil oeT kavkasiaSi mcxovrebeTnosTa enebi xasiaTdebian bevrad nakl ebi da SezRudul i funqciebiT, rac gark-veul safrTxes uqmnis am regionSi war-modgenil enaTa arsebobas.

enaTa funqcionirebis doneebis Sefasebis dros mxedvel obaSi unda miviRoT Semdegi garemoebebi:

1. yovel i nacional uri ena ver asrul ebs yvel a social ur funqcias. erovnul enaTa vital uroba izomeba maTi gamoyenebis sifar-ToviTa da intensiurobiT sazogadoebis urTierTobis aqtual ur sferoSi konkretul i xal xisaTvis;

2. nacional uri enis vital urobis gansazRvrisas aucil ebl ad gasaTval iswinebel ia am enis matarebl ebis damokidebul eba im saer-TaSoriso (resp. eTnosTaSoriso saurTierTo) enisadmi, romel Tanac is imyofeba kontaktsi da, ufro metic, warmoadgens funqcional urad ufro dawinaurebul enas am xal xistvis;

3. aqtiuri bil ingvizmis done, romel ic damokidebul ia social ur da ekonomikur faqtorebze, agreTve, enis matarebel Ta Rirebul ebiT orientaciebze, maT enobrivi kompetenciaze. am faqtorebs SeuZl iaT Seasrul on

dadebiTi rol i nacional uri enis ganviTarebaSi, gaxdnen misi Sevsebis, gamdidrebis saSu-
al eba, radganac meore ena aris Suamaval i
msofli o kul turasa da eTnikur kul turas
Soris. amgvარი mdgomareoba SeiZl eba SenarCu-
nebul iqnes, vidre orenovnebis meore kompo-
nentsa (Suamaval enas) da nacional ur enas So-
ris aris dabal ansebul i orenovneba, anu Sua-
maval i ena, eTnosTaSorisi da saerTaSoriso
urTierTobis ena ar aviwroebS erovnul enas
sazogadoebrivi urTierTobis umetes sferoSi.
aseTi viTareba ara Tu Crdil oet kavkasiaSi,
ruseTis federaciaSi Semaval arc erT
subieqtSi ar aris, rac am qveyanaSi XX sau-
kunesi gatarebul i xangrZl ivi enobrivi
pol itikis Sedegsac warmoadgens. social urad
aqtiur sferoebSi nacional uri enebis fun-
qciebis Seviwroeba ganapirobebs nacional uri
enis vital urobis dakargvas. gansakuTrebiT
miuRebel ia Zal adobrivi asimil acia, radgan es
Trgunavs bil ingvis erovnul grZnobebS da
xel ovnurad iwvevs mSobl iuri enis dakninebas
sazogadoebrivi urTierTobis sxvadasxva
sferoSi. ruseTis federaciis kanonmdebl oba
enis funqcionirebasTan dakavSi rebiT
gamoricxavs Zal datanebiT asimil acias, magram
am kanonmdebl obis muxl ebis cxovrebaSi ga-
tareba ar Seesabameba kanonmdebl obas (daw-
vril ebiT ganvixil avT cal ke).

msofl ioSi mimdinare enobrivi procesebi
mowmoben, rom integracia safrTxes uqmnis
mcirericxovani xal xebis enebS, romel Tac ara
aqvT social uri perspeqtivebi. aseTi enebi
kvdebian, xol o maTi matarebl ebi erwymian,
uerTdebian sxva enobriv kol eqtivebs. socio-
lingvistebis amocanaa, rom es procesi mimdi-
nareobdes bunebrivad, Zal datanebis gareSe,
raTa ganxorciel des RonisZiebebi enaTa
SesanaCunebl ad, moxdes maTi fiqsacia samec-
niero mizniT, radgan yovel i ena gansakuTre-
bul i sul ieri Rirebul ebebis Semcvel ia da
msofl io kul turis nawil s warmoadgens.

vfiqrobt, rom sociolingvistebi, rom-
lebic mecnierul i Tval sazrisiT Seiswavl ian
enaTa sicocxl isunarianobis probl emebS, ar
unda Seeguon enaTa gaqrobas da maTi
saqmianoba am kuTxiT unda gaxdes ufro
qmediTi, romel ic ar Semoifargl eba mxol od
fiqsaciiT da procesis umtkivneul o dasrul e-
biT. XXI saukunis sociolingvistikam unda
ipovos ukeTesi gamosavali, raTa SenarCu-
nebul i iqnes lingvisturi da eTnikuri mra-
val ferovneba. TviT iseTi adamianisTvisac ki,
romel sac ukiduresad aqvs dakargul i cno-
biereba, miuRebel i unda iyos uyuros sakuTari
eTnosis permanentul kvdomas da war-
moudgenelia, es masSi ar arZravdes aranair
grZnobebS, maT Soris _ erovnul sac.

aseTi mdgomareobis gamo SeiZl eba gaCndes azri _ iqneb ukeTesia izol ati enebis mdgomareoba? magram Tu gaviTval iswinebT, rom enaTa izol acia Tu, erTi SexedviT, viTom sargebl oa, meore mxriv, is iwvevs stagnacias an social ur-ekonomikur marginal izacias, rac uaRresad mavnea eTnosisaTvis. Tu arsebobs social uri da enobrivi faqtorebi, roml ebi-Tac ganisazRvrebaba ama Tu im enis funqcionireba, maSin viTardeba enis social uri funqciebi.

kanonebi enis Sesaxeb Crdil oeT kavkasiis respubl ikebSi unda iyos satitul o enaTa srul yofil i funqcionirebis garantia. Crdil oeT kavkasiis saxel mwifo enis statusis mqone satitul o enaTa umetesobas Crdil oeT kavkasiaSi saukuneze meti xnis samwerl obo tradicia aqvs. xel sayrel i ekonomikuri da pol itikuri pirobebis Sesabamisad da saxel mwifos mxardaWeris SemTxvevaSi, aseve ruseTis federaciis nacional ur-enobrivi pol itikis sworad warmarTvis SemTxvevaSi TiTqos unda amaRI des am enaTa vital urobis done gamoyenebis sferoTa gafarToebiT, magram statistikur monacemTa ganxil va sapirispiro viTarebas gviCvenebs (dawvril ebiT ixil eT qvemoT).

enis funqcional uri ganviTarebisatvis mniSvnel ovania SenarCundes wonasworoba am enebisa da orenovani situaciis sxva komponentebs Soris. Teoriul ad mxol od enaTa

paritetul sawyisebze dafuZnebul i orenovneba SeiZl eba uzrunvel yofdes enis vital urobis SenarCunebas.

ZiriTadi konceptual uri wanamZRvarebis CamoTvl a migviyvans enis mdgomareobis erTian raodenobiT parametrTan, romel ic gansaz-Rvravs enis funqciur simZl avres da perspeqtivebs. Crdil oeT kavkasiis enaTa funqcionirebis sakiTxebis ganxil visas, erTixriv, saWiroa davicvaT principebisa da meTodebis erTianobis moTxovna, meore mxriv ki maqsimal urad unda gaviTval iswinot sociokul turul i specifika, kul turul -enobrivi tradiciebi, aseve enobrivi situaciis ganvitarebis dinamika; Tval i gavadevnot eTnikurad mraval ferovani ruseTis federaciis enobrivi politikas, romel Tanac dakavSirebul ia am regionSi enaTa funqcionirebis DdRevandel i ZiriTadi probl emebi.

upirvel es yovl isa, ganvixil avT funqcionirebis sakiTxebis im kavkasiuri enebisa, romel Tac aqvT funqciuri ganvitarebis SedarebiT maRal i done, Sepirobebul i samwerl obo tradiciis arsebobiT. es enebi gamoiyeneba sazogadoebrivi urTierTobebis sxvadasxva sferoebSi, kerZod, im sferoebSi, roml ebSic enis funqcionireba saxel wifos mieraadagegmil i (mecniereba, saqmis warmoeba, beWdva, masobrivi komunikacia, ganaTl eba). sazogadoebrivi urTierTobebis am sferoebSi,

spontanuri komunikaciisagan gansxvavebiT, SesaZl ebel ia metyvel ebis praqtikaze Segnebul i zegavl ena, roml is regul ireba ar eqvemdebareba saxel mwifos mier dagegmvas. mniSvnel ovnad gansxvavdeba am enaTa funqcion- irebis intensiuropa da komunikaciebis is sferoebi, roml ebSic es enebi gamoiyeneba.

Crdil oeT kavkasiis enaTa funqcionire- bis sferoebis ukeT warmosadgenad magal i- TisTvis ganvixil avT Crdil oeT kavkasiaSi gavr cel ebul i osuri enis funqcionirebis sa- kiTxebs.

osi xal xis TviTsaxel wodebaa irono da digrono. sdre gamoyenebul i iyo agreTve al anuri. 1989 wl is aRweris mixedviT, osi eTnosi qveynebisა da regionebis mixedviT warmodgenil ia Semdegnairad: ruseTSi 402 275, sxva qveynebSi _ 195 723. Zal ze sainteresoა dakvirveba bil ingv mamakacebsა da qal ebze asa- kobri vi maCvenebl ebis mixedviT:

bil ingvi mamakacebi	
0-15 wel i:	36114
16-29 wel i:	45943
30-49 wel i:	46060
50 da zemoT:	38873
bil ingvi qal ebi	
0-15 wel i:	35015
16-29 wel i:	44153
30-49 wel i:	44700
50 da zemoT:	47464

statistika გვიჩვენებს, რომ ახალ გზაზე
თაობაში მსობლიური ენის მკოდნეთა რიცხვი
მცირდება.

ოსური ენა მიეკუთვნება ინდოევროპულ
ენათა ოჯახის ირანულ ჯგუფს, კერძოდ, არმოსავ-
ლურ ირანულ ჯგუფს. ოსური ენა კავკასიაში
ორგვარი ბუნებით ხასიათდება – ირანულია და
კავკასიურია. ეს განსაკუთრებით ტვალსაჩინოა
ფონეტიკაში, კერძოდ, ირანული ტანხმოვნების
გვერდით warmodgenilia რიგი ტანხმოვნებისა,
რომლებიც კავკასიური ენებისგანაა სეტივსებული
(აბრუპტივები). ეს ენობრივი მოვლენა ადასტურებს
ოსურისა და კავკასიური ენების ხანგრძლივ ენო-
ბრიურ ტიპობებს. ამაზე მეთვლებს, აგრეთვე,
ლესიკა, ირანულ ენათა ერთად warmodgenilia
კავკასიური substratic. ოსური ენა გავრცე-
ლებულია რუსეთში: ცრდილოეთ ოსეთში – ალანიის
რესპუბლიკაში, სტავროპოლის მხარეში, ყაბარდო-
ბალყარეთის რესპუბლიკაში; საყარტვლ ოში –
ცხინვალის რეგიონში, კახეთში.

ოსურ ენას კონტაქტი აქვს ყაბარდოულ ტან,
ინგუსურ ტან, ყარტულ ტან, რუსულ ტან;

ოსური ენის დიალექტებია: დიგორული, ირო-
ნული.

ყოველი დიალექტის ტყმათა ერთობლიობა
აყალიბებს ამ ენის ტერიტორიულ ვარიანტს:
დასავლეთით დიგორული, ხოლო არმოსავლეთსა
და სამხრეთში (საყარტვლ ოში) – ირონული. გაგე-
ბინების ტვალსაზრისით დიალექტები ერთმანეთს
ზალიან არ დასობებულან, მაგრამ ყოველი ენობრივი

doneze sxvaoba mniSvnel ovnad unda dawyebuli iyo skviTur-sarmatul epoqaSi, e. i. 2 aTasi wl is win. XX saukuneSi mniSvnel ovani integraciul i procesebi mimdinareobda Crdil oeT kavkasiaSi. osuri ena oseTis respublikaSi saxel mwifo enis statusis mqonea, rusuli enis gverdiT.

osuri saSual od ganviTarebuli saliteraturo enaa. damwerlobisTvis dRes gamoyenebulia kirilica. SuasaukuneebSi osebis winaprebi iyenebdnen berZnul grafikis. es tradicia Sewyvita TaTar-monRolTa SemoWram kavkasiaSi. Semdgomi mcdel obebi osuri enisTvis damwerlobis Sesaqmnel ad XVIII saukuneSi iyo. rusi misionerebi qmnidnen osur damwerlobas kirilicas safuZvel ze. qarTvel ebi ki _ qarTuli grafikis mixedviT. Tanamedrove osuri enis damwerlobis probl ema gadawyda XIX saukunis Sua wl ebSi akademikos a. Segrenis mier. man osur enas Seuqmna damwerloba kirilicas safuZvel ze. 1923 wels moxda am anbanis l aTinizacia, 1938 wels ki kvlav gadaiyvanes kirilicaze. 1938 wels saqarTvel oSi (maSindel i samxreT oseTis avtonomiur ol qSi) osurisaTvis SemoiRes qarTuli grafika, 1954 wels ki gadaiyvanes kirilicaze.

damwerloba yalibdeboda orivedial eqtis (ironuli da digorul i) mixedviT. 1920-1934 wl ebSi yvela osisaTvis erTian osur saliteraturo enad iTvl eboda ironuli sam-

werl obo formebi, ferxdeboda digorul is ganviTareba. amJamad orive dial eqti sal itera-
turoa. osuri enis dial eqtebis matarebel Ta
Soris urTierTobis enad gamoyenebul ia
rusul i ena, romelic Crdil oeT oseTSi sax-
el mwifo enaa osurTan erTad.

saurTierTo enad rusul is gamoyeneba,
Cveni azriT, aferxebes erTiani osuri sal it-
eraturu enis Camoyal ibebas.

osur enaze gamodis poeturi da pro-
zaul i qmnil ebebi. magal iTad, 1899-1995 wl ebSi
sul gamocemul ia daaxl oebiT 3000 teqsti.
bol o aTwl eul ebSi Semcirda mxatvrul i l i t-
eraturis gamocema; sul gamoica: romanebi _ 4,
poemebi _ 9, moTxrobebi _ 61, piesebi _ 15,
l eqsebis krebul ebi _ 10, fol kl orul i nawar-
moebebi _ 4¹.

gamodis sainformacio, samecniero, sas-
wavl o da didaqtikuri l iteratura; moipoveba
saxel mZRvanel oebi osuri enisa da l itera-
turisaTvis, gamodis sxvadasxva samecniero-
popul arul i broSurebi, terminol ogiuri
l eqsikonebi, TargmniTi (rusul -osuri, osur-
rusul i), gramatikebi (osuris samecniero
gramatikis ortomeul i), bibliografiebi, sas-
kol o saxel mZRvanel oebi _ skol isa (20) da

---

¹ Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации.
кн. 1. М., 2000, gv. 359.

umaRl esi saswavl ebl isaTvis (5), social ur-
pol itikuri Sinaarsis wignebi (7)¹.

os xal xs mdidari fol kl ori aqvs, ro-
mel ic warmodgenil ia mraVal ferovani JanriT;
rogoricaa, mag., carciaTebis eposi da dareZa-
nis Tqmul ebebi, l egendebi, zRaprebi, simRe-
rebi, gamocanebi, andazebi, da, rac Zal ze
mniSvnel oVania, narTebis monumenturi eposi.

a. Sifnerma da v. mil erma gamosces nar-
Tebis eposis variantebi, sabWoTa periodSic
araerTgzis gamoica narTebis eposi.

ibeWdeba respubl ikuri da raionul i
mniSvnel obis Jurnal -gazeTebi osur da rusul
enebze.

1980 wl amde Crdil o oseTis yvel a
skol a muSaobda ruseTis federaciis saswavl o
gegmebiT, mSobl iuri ena iswavl eboda fakul -
tatiurad. 1980 wl idan mSobl iuri enis Ses-
wavl a aucil ebel i gaxda. 1989-1990 wl ebSi
Crdil oeT oseTis respubl ikis zogierT sko-
l aSi (57 skol aSi 210 skol idan) damkvidrda
osuri ena, rogorc swavl ebis ena, dawyebiT
kl asebsi (I-IV kl asebi). osuri enis orive va-
rianti _ ironul i da digorul i _ gamoyene-
bul ia mxol od sazogadoebriv discipl inaTa
swavl ebisas (ena, l iteratura, istoria). vl a-
dikavkazis #13 saSual o skol a osur (ironul i

---

¹ Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации.
кн. 1. М., 2000, gv. 360.

variantiT) enaze iswavl eba mSobl iuri ena, istoria, geografia da literatura.

umaRI esi saswavl ebl is osuri fil o-
l ogiis fakul tetze osuri ena aris swavl ebis
ena. ramdenime saxel mZRvanel o Seqmnil ia osur
enaze.

radio da tel emauwyebl obebi muSaoben
osur da rusul enebze. mauwyebl obas mSobl i-
uri enaze yovel dRIurad eTmoba sami saaTi.

osuri ena praqtikul ad ar gamoiyeneba
ruseTis federaciis federal ur Sekrebaze,
miuxedavad imisa, rom arsebobs federal uri
kanoni ruseTis federaciis xal xTa enebis Se-
saxeb (Tavi III, statia 11. 24.07.1998).

Crdil oeT oseTis parl amenti SezRudu-
l ad iyenebs (an sul ar iyenebs) osur enas; Se-
zRudul ia am enis funqciebi warmoebaSi, mom-
saxurebisa da vaWrobis sferoSi.

ruseTis regional uri kanonmdebl obis
Seswavl a gviCvenebs, rom Tematurad urTierT-
dakavSirebul ia da urTerTzemoqmedebis unaris
mqonea saskol o probl ematikasTan mimarTebiT
normatiul i sakanonmdebl o aqtebi, roml ebic
aregul ireben Semdeg mimarTul ebebs:

- enobrivi pol itika;
- eTnikuri (eTnokul turul i, erov-
nul i) pol itika, maT Soris, tol eranto-
bis ganmkiceba da brZol a qsenofobias-
Tan;

- migraciul i pol itika, maT Soris iZ-ul ebiTi migrantebis sakiTxi;
- Tanamemamul eTa urTierTdamokidebul ebis pol itika;
- sazogadoebriv-pol itikuri wesrigisa da usafrTxoebis wesrigis mxardaWerisa da urTierTobis (maT Soris, eqstremiz-mis Tavidan acil ebis) pol itika;
- demografiul i pol itika (maT Soris, oj axis, dedebis, bavSvebis dacva);
- pol itika kul turis, xel ovnebis, sportis sferoSi;
- rel igiisadmi midgoma da sxva¹.

ganaTl ebis sferoSi ruseTis regional uri kanonmdebl oba metwil ad orientirebul ia enobrivi probl emebis gadaWraze. es mniSvnel ovania iseT regioneSic ki, sadac mosaxl eobis umravl esoba rusebia (al tais mxare, amuris ol qi, vl adimiris ol qi da sxv.).

zog regionSi enobrivi pol itika moqmedebs ganaTl ebis sferos pol itikaze sxva samarTl ebriv dokumentebTan erTad (TaTreTi, CuvaSeTi.).

aris iseTi regionebi, sadac ganaTl ebis sferoSi praqtikul ad ar iwarmoeba damoukidebel i pol itika. mas iribad cvl is sazogadoebriv-pol itikuri xasiaTis normatiul i aqtebi.

---

¹ i x.: Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации. кн. 1. М., 2000, gv. 353-369

Crdil oeT kavkasiaSi aseTia Crdil o oseTis respubl ika (Crdil o kavkasiis gareT _ tiumenis ol qi, astraxanis ol qi da sxv.). Crdil oeT oseTSi adgil obrivi Taviseburebebis gaTval iswineba samarTI ebrivi gziT xdeba respubl ikis nacional uri sakiTxebis saministrosa da devnil Ta saqmeebis komitetis mier.

Tu Crdil oeT kavkasiis saganmanaTI ebl o pol itikis suraTs SevudarebT danarCen regionebs, davinaxavT, rom Crdil oeT kavkasiaSi sakanonmdebl o kuTxiT ar aris Seqmnil i vakuumi. ruseTis federaciis rig regionebsi saertod ar gaaCniaT sakuTari sakanonmdebl o baza TavianTi saganmanaTI ebl o pol itikis ganviTarebisTvis. aseTia ruseTis federaciis 21 subieqti (anu ruseTis federaciis regionebs 20%), magal iTad, yofil i komi-permiakTa mxareSi ganaTI ebasTan dakavSirebul i samarTI ebrivi dokumentebi bol o wl ebSi daiyvaneboda mxol od finansur sakiTxebamde. erTaderTi gamonaklisi iyo dadgenil eba mxaris administraciis mier ganaTI ebs unifikaciis federal ur eqsperimentSi monawil eobis Sesaxeb¹. aseTive viTarebaa rostovis ol qSi. tomskis ol qSi ganaTI ebs sakiTxebi finansebamdea dayvanili.

---

¹ Постановление администрации КПАО от 06. 09. 2001 №266: «об участии общеобразовательных учреждений Коми-Пермяцкого автономного округа в федеративном эксперименте по совершенствованию структуры и содержания общего образования. »

kanonmdebl obas ganaTI ebis Sesaxeb gan-
sazRvravs kanoni ganaTI ebis Sesaxeb (statia 2,
muxl i b). es kanoni acxadebs federal uri
kul turul i da saganmanaTI ebl o sivrcis er-
Tianobas da, amavdroul ad, nacional uri kul -
turisa da regional uri kul turul i tradi-
ciis dacvis princips.

t. I . nestiuki am principebis gaTval is-
winebiT gamoaqvs daskvnebi, rom federaciis
subieqtebis erovnul -regional uri Tavisebure-
bani SesabamisobaSi unda movides da Sefasdes
`ruseTis civil izaciis~" saerTo tendenciebis
gaTval iswinebiT.

Cveni azriT, amgvari midgoma cxadyofs
momaval Si nacional ur-regional uri Tavisebu-
rebebis Serwymas `ruseTis- Tu "rusul civi-
lizaciasTan" da sabol ood mis asmil iacias
Tu gaqrobas, rom aRaraferi vTqvaT civil iza-
ciis im formaze, romel sac aq avtori gvTava-
zobs.

2. kavkasiis enebi, iberiul -kavkasiur enaTa oj axis Crdil okavkasiuri enebi

kavkasiis enobrivi situacia istoriul ad gani sazRvreboda misi geopolitikuri poziciit. igi iyo da aris damakavSirebeli rgoli evropasa da azias Soris. saukuneebis manZil ze regioni warmoadgenda an buferul zonas dapirispirebul imperiebs Soris, an am imperiebis Semadgenel nawil ad gvevl eboda. kavkasia sasazRvro zona (borderland) iyo. es is kul turuli sivrcea, romlis geografiuli sazRvrebi, imperiaTa dapirispirebit, dro-dadro icvl eboda. aq ertmaneTs xvdebodnen civilizaciebi da religiebi. kavkasia warmoadgenda xidsa da bariers Crdil oetSa da samxreTs, armosavl eTsa da dasavl eTs Soris. kavkasiurma kul turul ma sivrcem, rogorc ar-niSnaven mecnierebi, gacil ebit meti dakarga, vidre Seizina, Tavisi geopolitikuri mdgomareobis gamo. kul turaTa Sexvedra enobrivi kontaktebitaa Sepirobebuli. sxvadasxva enaze mol aparake sxvadasxva kul turis mqone xal xebi axal enobrivi samyaroSi Semodi odnen da mkvidrdebodnen. Sesabamisad, icvl eboda kavkasiis lingvisturi ruka.

kavkasiaSi gavrcel ebulia sxvadasxva warmomavl obisa da agebul ebis enebi. iberiul -kavkasiur enaTa ojaxi Ziritadad kavkasiaSia warmodgenili, garda ubixurisa (1864 wl idan

TurqetSi mTl ianad gadasaxl ebul ubixTa ena. es ena dRes mkvdaria). am enebs, Cveul ebriv, kavkasiurs uwodeben, magram kavkasiis yvel a ena rodia "kavkasiuri" (e. i. iberiul -kavkasiuri)¹: kavkasiaSi warmodgenil ia indoevropul i enobriv i oj axis cal keul i enebic (somxuri, osuri, Tal iSuri, rusul i, ukrainul i, TaTuri, qurTul i, berZnul i), aseve al Tauri oj axis Turqul i j gufis enebi (azerbaijanul i, yumi-kuri, yaraçaul -bal yarul i, noRauri, TaTrul i, Turqmenul i), semituri (siriul i, igive asiriul i anu aisorul i). indoevropul , al -Taur, semitur enaTa didi nawil i kavkasiis ga-reT moipoveba, xol o iberiul -kavkasiuri enebi (romel oj axsac miekuTvneba Crdil okavkasiur enaTa umetesoba) amJamad ZiriTadad kavkasiis miwa-wyal ze gvaqvs. unda aRiniSnos, rom ruseTis caristul i da Semdgom komunisturi reJimis dros, XIX saukunis meore naxevidan moyol ebul i, kavkasiel i xal xebe ramdenj erme ayares TavianTi miwa-wyl idan da ucxo qveynebsa Tu mxareebSi gadaasaxl es sxvadasxva dros. ase, magal iTad, kavkasiis omis dasrul ebis Semdeg, me-19 saukunis 60-iani wl ebidan os-mal eTis imperiaSi Semaval mxareebSi gadaas-axl es ubixebe (mTl ianad), afxazebe, Cerqzebe, inguSebe, CeCnebe da daRestnis zogi xal xis nawil i. XX saukunis 40-ian wl ebSi Sua aziaSi,

---

¹ arn. Ciqobava. enaTmecni erebis Sesaval i, 2008, gv. 298.

kerZod, yazaxeTSi, uzbekeTsa da yirgizeTSi iqnen deportirebul i mahmadiani qarTvel ebi (mesxebi), CeCnebi da inguSebi, yaraCael ebi da bal yarel ebi. kavkasiel xal xTa arcTu umniSvnel o j gufebi dRes cxovroben TurqeTSi, siriaSi, I ibanSi, israel Si, iordaniaSi, eraysa da saudis arabeTSi. bol o aTwl eul ebis manZil ze kavkasiel Ta nawil i (mag., CeCnebi) gadasaxl da dasavl eT evropis zog qveyanaSi, amitom iberiul -kavkasiur enaTa gavrcel ebis areal i amJamad ukve aRar Semoifargl eba mxol od kavkasiIT, rogorc es XIX saukunis pirvel naxevarSi iyo.

iberiul -kavkasiuri enebi, roml is Semadgenl obaSic oTxi j gufi gamoiyofa (qarTvel uri, afxazur-adiRuri, naxuri da daRestnuri) monaTesave enaTa oj axia. am enaTa naTesaoba damtkicebul ia, maT Soris, kanonzomier da regul arul bgeraTSesatyvisobaTa dadgeniT¹. istoriul -SedarebiTi meTodis Tanmimdevrul i, mkacri da koreqtul i gamoyenebiT naTel i moefina afxazur-adiRuri, baskur-qarTvel uri da naxur-daRestnuri enobrivi j gufebis urTierTnaTesaobasa da maT kuTvnil ebas iberiul -kavkasiuri enaTa erTiani oj axisadmi.

---

¹ ix. m. qurdiani, iberiul -kavkasiuri enaTmecnierebis safuZvl ebi, Tbil isi, 2007.

m. Cuxua, iberiul -iCqeriul enaTa SedarebiTi gramatika, Tbil isi, 2008.

iberiul -kavkasiur enaTa istoriasTan dakavSirebiT bunebrivad dgeba sakiTxi am enaTa urTierTobisa wina aziisa da SuamdinareTis Zvel, aw ukve gamqral enebTan (Sumerul i, xaTuri, huritul i, urartul i, el amuri), unda aRiniSnos, rom wina aziis mkvdar araindoevropul da arasemitur enaTa teqstebis analizTan dakavSirebiT oriental istebi isev da isev cocxal iberiul -kavkasiur enebs mimarTaven.

Crdil oET kavkasiaSi gavrcel ebul i iberiul -kavkasiuri enebi, romel Tac qarTul saenaTmecniero literaturaSi mTis iberiul -kavkasiur enebsac uwodeben, sami jgufisagan Sedgeba:

afxazur-adiRur enaTa jgufi: adiReuri (adiRes republ ikaSi), yabardoul i (yabardobal yareTisa da yaraCaeT-CerqzeTis republ ikebSi), **abazuri** (yaraCaeT-CerqzeTis republ ikaSi). **adiReuri** da **yabardoul i** samwerl obo enebia. wminda lingvisturi Tval sazrisiT, isini warmoadgenen dial eqtebs erTi enisa, romel sac **adiRurs** an **Cerqezul sac** uwodeben. abazuric samwerl obo enaa. faqto-brivad, igi **afxazurTan** erTad warmoadgens erT enas _ **afxazur-abazur enas**.

amave jgufis enaa **ubixuri**, romel ic amJamad mkvdaria. 1864 wel s ubixebi Crdil o-dasavl eT kavkasiidan mTli anad gadasaxl dnen osmal eTSi.

abazuri damwerl obisTvis gamoyenebul ia kiril ica unificirebul i fonematuri sistemiT. abazuri saSual od ganviTarebul i literaturul i enaa. Literaturul enas safuZvl ad udevs tapanTuri dial eqtis yubur-el buganis Tqma. Tavdapirvel ad 1926 wel s Seqmnil i abazuri damwerl obis safuZvl ad gamoyenebul i iyo l aTinuri grafika, 1938 wel s Seicval a l aTinuri grafika kiril icaTi.

adiReuri (Cerqezul i) damwerl obis grafikad dRes gamoyenebul ia kiril ica unificirebul i fonematuri sistemiT. adiReuri saSual od ganviTarebul i literaturul i enaa. adiReur damwerl obas saintereso istoria aqvs. aRniSnul ia, rom adiRel ebs ar hqondaT arc Zvel ad, arc SuasaukuneebSi damwerl oba. me-19 saukuneSi iyo mcdel oba, SeeqnaT mSobl iuri enisaTvis damwerl oba arabul i grafikis safuZvel ze. 1829 wel s pirvel ad iqna Sedgenil i adiReuri anbani rusul i grafikis safuZvel ze. 1840 wel s Seiqmna sxva anbani adiReuri enisaTvis, esec rusul i grafikis safuZvel ze. 1853 wel s Seiqmna adiReuri anbani arabul i grafikis safuZvel ze. Seqmnil i anbanebi ver asaxavdnen adiReuri enis fonemur Sedgenil obas srul ad. 1854 wel s Seiqmna anbani adiReuri enisaTvis arabul i da l aTinuri anbanebis safuZvel ze. me-19 saukunis bol os Seiqmna ramdenime anbani aseve arabul da l aTinur grafikaze. 1918 wel s Seiqmna da gamoica pirvel i

adiReuri anbani arabul i grafikis safuZvel ze. am anbanma iarseba 1927 wl amde. am anbaniT gamoica pirvel i saxel mZRvanel oebi, sazogadoe-briv-politikuri da mxatvrul i literatura Tavdapirvel ad _ moskovSi, Semdeg _ krasnodarSi. pirvel i adiReuri nacional uri gazeTi Красная Кубань ibeWdeboda am grafikiT. 1927 wel s SemoRebul iqna anbani l aTinuri grafikis safuZvel ze. 1937 wel s SemoRebul iqna adiReuri anbani, SedarebiT srul yofil i, rusul i grafikis safuZvel ze. aRsaniSnavia, rom adiReuri diaspora sxva qveynebsi ricxobrivad gacil ebiT metia, vidre kavkasiaSi mcxovrebi Cerqzebi. diasporaSi mcxovreb Cerqzebs ara aqvT damwerl oba.

yabardoul -Cerqezul i enisaTvis gamoyenebul ia kirilica upiratesad unificirebul i fonematuri sistemiT. yabardoul -Cerqezul i saSual od ganvitarebul i literaturul i enaa. I literaturul i enis safuZvl ad aRebul iqna baqsanis dial eqti da didi yabardos Tqmebi, radganac swored am Tqmebs hqondaT ufro meti social uri datvirTva enis matarebel Ta Soris saxel mwifoebri-administraciul warmonaqmnSi (yabardo-bal yareTis respublika), sadac cxovrobs yabardoel Ta umetesi nawili. yabardoul -Cerqezul i saSual od ganvitarebul i axali samwerl obo enaa. masSi 56 fonemaa. zogierTi fonema ori da meti grafemiT gadmoicema. damwerl obis warmoSobisa da gamoyenebis

etapebi aseTia: 1-l i _ 1920 wl idan 1923 wl amde damwerl oba iyo arabul i grafikiT; me-2 etapi 1923 wl idan 1936 wl amde _ damwerl obisTvis gamoyenebul i iqna l aTinuri anbani. me-3 etapi 1936 wl idan dRemde damwerl oba dafuZnebul ia rusul grafikaze. axal i anbani Seadgina t. borukaevma da sxvebma l . v. SCerbas konsul ta- ciebiT. zogierTi cvl il eba Setanil iqna 1939 wel s n. f. iakovl evis samecniero xel mZRvane- l obiT.

naxuri enebis j gufi: CeCnuri, inguSuri
da **wova-TuSuri** anu **bacburi**. CeCnuri da inguSuri samwerl obo enebia special istebis azriT, inguSuri CeCnurTan erTad erT enas qmnis. 1934 wl amde inguSeTis centrad q. orj onikiZe (axl andel i vl adikavkazi) iTvl eboda, CeCneTisa _ q. grozno, da am garemoebam Seuwyo xel i inguSuris cal ke samwerl obo enad Camoyal ibebas. bacbebi kaxeTSi cxovroben, sof. zemo al vanSi (axmetis raioni); kaxeTSi, pankisis xeobaSi (axmetis raioni), CeCnuri enis qistur dial eqtze metyvel ebs mosaxl eoba (pankisel i qistebi) sofl ebSi: duisi, joyol o, omal o, birkiani, Zibaxevi, Sua bal awani. pankisel ma qistebma (yovel SemTxvevaSi, mamakacebma) qarTul i kargad ician. wova-TuSebi orenovani qarTvel ebi arian. qarTul Tan erTad metyvel eben wova-TuSur anu bacbur enaze. es ena amJamad gaqrobis safrTxis winaSea.

CeCnuri eni saTvis gamoyenebul ia kirilica fonematuri unifikaciis principiT. (CeCenTaA saerTo raodenobaa ruseTSi 899 000, sxva qveynebSi _ 57 880). CeCnuri saSual od ganviTarebul i sal iteraturo enaa. sal iteraturo enis safuZvl ad aRebul ia barisdial eqti. zogi mecnieris azriT, yvel aze Zveli CeCnuri enis damwerlobis nimuSi aris kedl is ideografiul i niSnebi maRal mTian CeCneTSi. 1925 wl amde iyenebdnen arabul grafikas, 1925 wl idan SemoiRes l aTinuri anbani, 1938 wels ki _ kirilica. aRsaniSnavia, rom Tanamedrove anbani ar Seesabameba fonematur sistemas. ar aisaxeba grZeli da mokle xmovnebi, grZeli da mokle difTongebi. ar ganirCevanazal izebul i xmovnebi sityvis bol os, ar aris SemaerTebel i xmovnis aRniSvna. kompiuterul uzrunvel yofaze gadayvanis dros gamovlinda tradiciul i grafikis arasrul fasovneba: zogierTi bgeris aRniSvna ori niSniT da sxva. es uaryofiTad aisaxa l eqsikografiul praqtikaSi, magal iTad, sityvaTa anbanis rigze gawyobis dros Tavidan bol omde. Zebnis reJimic am sistemiT ar muSaobs.

inguSuri eni saTvisac gamoyenebul ia kirilica. inguSuri anbanic warmodgenilia unificirebul i fonematuri sistemiT.

(inguSTa saerTo raodenobaa ruseTSi 215 068, sxva qveynebSi _ 23 370) inguSuri saSual od ganviTarebul i sal iteraturo enaa.

zoghierTi mecnieris mosazrebiT, vainaxuri damwerlobis sabuTad warmodgenilia maRal m-Tian CeCneTsa da inguSeTSi kedel ze Sesrul ebuli ideografiuli nisnebi. isini ar aris gasifruli da arc tardeba muSaoba maT gasaSifrad. gvaqvs monacemebi, romel Ta mixed-viTac vainaxebi iyenebdnen damwerlobis enas kavkasiis omis dros, ZiriTadad, mimoweraSi. iyenebdnen arabul grafikas. oqtombris revoluciis Semdeg 1923 wl amdejer kidev Senarcunebuli iyo arabuli grafika. Semdeg 1923 wels SemoiRes l aTinuri grafika. 1938 wels ki SemoiRes kirilica. dRes gamoyenebulia kirilica.

aRsaniSnavia, rom inguSebi Crdil oET kavkasiaSi pirvelni gadavidnen l aTinur grafikaze. Tanamedrove anbani ar Seesabameba inguSuri enis fonetikur sistemas; grafikulad ar aisaxeba grZeli da mokle xmovnebi, grZeli da mokle difTongebi. ar ganirCeva nazalizebuli xmovnebi sityvis bol oSi; ar aris specialuri aRniSvna ganyari xmovnisa. kompiuterul momsaxurebaze gadayvanis dros gamovlinda tradiciuli grafikis arasrul yofil eba: erTi fonemis ori grafemiT aRniSvna; didi dabrkol eba xvdeba xmovan i-s. es yovelive negatiurad aisaxeba l eqsikografiul praqtikaze, magal iTad, sityvaTa avtomaturdaj gufebaze.

daRestnuri. iberiul -kavkasiur enaTa daRestnuri j gufi xasiaTdeba enaTa yvel aze didi raodenobiT; **daRestnuri** enebi Tavsiyrian or qvej gufSi: erTia _ **xunZur-andiur-didouri** (Crdil o-dasavl uri zona), meore _ **I ezgiuri** (samxreT-aRmosavl uri zona); maT Sorisaa **darguul i** da **I akuri** (central uri zona).

xunZur-andiur-didour qvej gufSi yvel aze msxvili erTeulia **xunZuri** ena (**xunZebis saerto raodenoba ruseTSi - 544016, sxva qveynebsi - 57973**). igi samwerl obo enaa. am qvej gufis danarCeni enebi qmian ena-kil oTa or wyebas: andiur da didour ena-kil oTa wyebes. andiur ena-kil oTa wyebaSi Sedis enebi: **andiuri, boTI ixuri, Rodoberiul i, Wamal uri, bagval uri, axvaxuri, karataul i.** didouri ena-kil oebia: **didouri (anu cezuri) xvarSiul i, beJituri,** (anu kapuWur-hunziburi), **hinuxuri.** sal iteraturo ena am enebze metyvel TaTvis aris xunZuri.

xunZuri enisaTvis gamoyenebul ia kirilica fonematuri unifikaciis principiT. xunZuri saSual od ganvitarebul i sal iteraturo enaa. sal iteraturo enas safuzvl ad udevs e.w. **bol maw** - saxal xo ena, romelic iyo urTierTobis saSual eba sxvadasxva dial eqtebis warmomadgenel TaTvis vidre Camoyal ibdeboda sal iteraturo ena. 1928 wl amde gamoiyeneboda ajami _ anbani, romelic

Sedgenil i iyo arabul i damwerl obis safuZvel ze da adaptirebul i iyo xunZuri enis fonol ogiuri sistemisaTvis (savaraudod, me-15 saukunidan). mocemul i anbanis gamoyenebis social uri baza iyo Zal ian SezRudul i. Sua saukuneebSi Crdil oeT kavkasiaSi qristianobis gavrcel ebas Tan sdevda, bunebrivia, qarTul i anbanis gamoyeneba, rasac adasturebs daRestnis mTianeTSi arqeol ogiuri gaTxrebis Sedegad aRmoCenil i qarTul i anbaniT Sesrul ebul i qarTul enovani da xunZurenovani warwerebi. XIX saukunis 60-70-ian wl ebSi xunZuri anbani kiril icas safuZvel ze Seqmna p. usl arma. arc am anbanis hqonda farTo gamoyeneba, radgan ar iyo mxardaWera saxel mwifo struqturisagan da arc sasul iero pirebisagan. 1918 wel s miRebul iqna daxvewil i, gaumj obesebul i anbani arabul i grafikiT, roml is gamoyenebac daiwyes saxal xo ganaTI ebase da kul turaSi. 1928-1938 wl ebSi funqcionirebda anbani l aTinuri grafikiT, xol o 1938 wl idan SemoRebul iqna kiril ica. Tanamedrove xunZur anbanSi 46 aso-bgeraa; SemuSavebul ia orTografiul i wesebi, Seqmnil ia orTografiul i l eqsikoni¹.

I ezgiur qvej gufs ganekutvneba enebi: **I ezgiuri, Tabasaranul i, aRul uri, ruTul uri** anu **muxaduri, waxuri, arCibul i.** daRestnis

---

¹ **Seni Svna:** mTis iberiul -kavkasiuri enebis anbanur sistemebis fonetikuri unifikaciis Tval sazrisiT yvel aze metad Seesabameba qarTul i anbani.

fargl ebs gareT l ezgiuri qvej gufis enaTagan
gvxdeba: **udiuri** azerbaijanSi, sof. nij Si da,
mosaxl eobis umniSvnel o raodenobiT. q.
oRuzSi (yofil i varTaSeni), agreTve
saqarTvel oSic _ kaxeTSi, yvarl is raionis
sof. zinobianSi. azerbaijanSive warmodgenil ia
l ezgiuri qvej gufis mcire enebi: **buduxuri,**
xinal uRuri, kriwul i.

dasaxel ebul i qvej gufis enebidan
SedarebiT meti xnis samwerl obo tradicia
aqvT l ezgiursa da Tabasaranul s (l ezgiur
enaze amJamad l aparakobs ruseTSi - 257270
adami ani, sxva qveynebSi - 208735; Tabasaranel Ta
raodenoba ruseTSi - 93587, sxva qveynebSi -
3947). gasul i saukunis 90-iani wl ebidan
daRestnis enaTagan sami ena _ aRul uri,
ruTul uri da waxuri gaxda samwerl obo.

l ezgiuri damwerl obi saTvis
gamoyenebul ia kirilica unificirebul i
fonematuri principiT. l ezgiuri saSual od
ganviTarebul i sal iteraturo enaa.
sal iteraturo ena Camoyal ibebas iwyebs me-19
saukunis bol odan da me-20 saukunis
dasawyisidan. me-15 - me-17 saukuneebSi l ezgebi
sal iteraturo enad iyenebdnen Turqul enovan
azerbaijanul enas. l ezgiuri sal iteraturo
enis safuZvel ia kiuriul i Tqmis giuneuri
dial eqti. meCeTSi Semonaxul ia me-19 saukunis 1-
li naxebris l ezgi poetebis Semoqmedeba.
l ezgiuri anbanis Semdgenl ebia p. usl ari da g.

haj ibekovi. saxel mwifoebriw warmonaqmnsa da sxwa sferoebSi damwerl obis gamoyenebis 1-l i etapi 1918-1928 wl ebia; anbani am wl ebSi dafuznebul i iyo arabul grafikaze. me-2 etapze 1928-1938 wl ebSi _ l aTinur grafikaze; axal i unificirebul i anbani daRestnis yvel a enisaTvis SemuSavebul i iyo a.Samxal ovis, g. haj ibekovis, n. iakovl evis, i. Jirkovis mier. me-3 etapi 1938 wl idan iwyeba da anbanis safuzvl ad gamoyengbul i iqna kirilica. iyo mcdel obebi anbanisa da orTografiis dasaxvewad 1918, 1928, 1938-41, 1955, 1964, 1970, 1989, 1993 wl ebSi. Tanamedrove anbanSi 45 aso-bgeraa.

xunzur-andiur-didourisa da l ezgiuri jgufis enaTa Sorisaa moqceul i **darguul** i da **l akuri**. orive ena samwerl oboa (l akebis saerto raodenoba ruseTSi - 106245, sxwa qveynebsi - 11662).

darguul i samwerl obo enisaTvis aseve gamoyenebul ia kirilica unificirebul i fonematuri sistemiT (**darguel Ta saerto raodenoba ruseTSi _ 353 348, sxwa qveynebsi _ 11 662**) darguul i saSual od ganvitarebul i saliteraturo enaa. igi Camoyal ibebas iwyebs 1930-iani wl ebidan. saliteraturo darguul s safuzvl ad daedo axuSuri dial eqti.

l akuri damwerl obis safuzvl ad gamoyenebul ia kirilica unificirebul i fonematuri principiT (**l akebis saerto raodenoba ruseTSi _ 106 245, sxwa qveynebsi _**

11 820). I akuri saSual od ganviTarebul i sal iteraturo enaa; I literaturul i ena Camoyal ibda yumuxuri dial eqtis safuZvel ze. mSobl iur enaze weris mcdel oba arabul i grafikis safuZvel ze dadasturebul ia me-13-me-15 saukuneebis monacemebiT. Cvenamde moRweul i pirvel i Zegl i am enaze miekuTvneba me-15 saukunes. es aris me-13 saukunis arabi poetis poeziis Targmani. 1862 wel s I akuri anbani Seadgina petre usl arma. saxel mwifoebrivi warmonaqmnis sistemaSi da urTierTobebis sxva sferoebSi 1918 wl idan 1928 wl amde gamoyenebul i iyo anbani arabul i grafikiT. 1928-1938 wl ebSi miRebul iqna anbani I aTinuri grafikiT, romelic SemuSavebul i iyo g. hajibekovis, a. Samxal ovis, niakovl evis da I Jirkovis mier. 1938 wl idan moqmedebs anbani kirilicas safuZvel ze. anbanisa da orTogradiis srul yofis mcdel obebi iyo 1955, 1964, 1979, 1989, 1993 wl ebSi. Tanamedrove anbanSi 47 aso-bgeraa. 1993 wl is orTografiul i komisiis bol o proeqti rekomendacias iZl eva 55 bgerisagan Sedgenil i anbanisaTvis.

daRestnur enaTa saerTo ricxvi, amrigad, 23-s aRwevs. qarTvel ur, afxazuradiRur da naxur enebTan erTad gveqneba 33 iberiul -kavkasiuri ena. Crdil oet kavkasiaSi gavrcel ebul i iberiul -kavkasiuri enebidan 13 amJamad samwerl oboa. (abazuri, adiReuri, yabardoul i, CeCnuri, inguSuri, xunZuri,

darguul i, l akuri, l ezgiuri, Tabasaranul i, aRu l uri, ruTu l uri, waxuri) da 12 _ umwerl obo.

al banuri ena kavkasiis mkvdari enaa. gavr cel ebul i iyo amierkavkasiaSi, ZiriTadad, Tanamedrove azerbaijanis teritoriaze. igi aTi saukunis win gaqra kavkasiis l ingvisturi rukidan. al banuri damwerl obis mqone ena iyo, enaTesaveboda daRestnur enaTa l ezgiuri qvej gufis enebs. yvel aze met siaxl oves kavkasiis al banuri amJRavnebs udiur enaTan. mTis iberiul -kavkasiur enaTagan al banuri erTaderTia, roml is weril obiTi istoria 15 saukunes iTvl is. kavkasiis al banuri ena da damwerl oba araerTi mecniemis Seswavl is sagani gaxda¹. kavkasiis al baneTis enisa da

---

¹ А. Г. Шанидзе Новооткрытый алфавит кавказских албанцев и его значение для науки. enimkis moambe, t. IV, nakv. I, Tb., 1938; misive, Язык и письмо кавказских албанцев, saqarTvel os SSR mecnierebaTa akademiis sazogadoebriv mecnierebaTa ganyofil ebis moambe, #1, 1960; И. Абуладзе, Новое сведение о существовании письменности у кавказских албанцев. SSRk mecni. akademiis saq. filial is moambe, t. I, #4, Tbilisi, 1940, gv. 317-320. А. Г. Абрамян. Дешифровка надписей кавказских агван, Ереван, 1964; Г. А. Климов, К состоянию дешифровки агванской (кавк. алб.) письменности, ВЯ, 1967, №3; С. Н. Муравьев, Три этюда о кавк. -алб. письменности. iberiul -kavkasiuri enaTmecnierebis wel iwdeul i, VIII, Tbilisi, 1981; movses kal ankatuaci, aRvanTa qveynis istoria (Zv. somxuridan Targma, Sesaval i, SeniSvnebi da saZiebl ebi daurTo l iana davl ianiZe-

kul turis Seswavi is gareSe dRes
warmoudgenel ia kavkasiol ogiis ganviTareba.
kavkasiuri enebis Zveli da uZveli viTarebis
aRdgena mxol od istoriul -SedarebiTi kvlevis
safuZvel ze xerxdeba, ramdenadac
Crdil okavkasiur enaTa udidese nawil isaTvis
XVI-XVIII saukuneebze ufro adrindel i
weril obiT Zegl ebi ar moepoveba. amitom Zveli
albanuri teqstebis amokitxvas SeuZlia
naTel i mohfinos iberiul -kavkasiur enaTa
diaqroniul i viTarebis araerT sayuradRebo
da mniSvnel ovan faqts.

---

tatiSvil ma, 1985; R. Hewsen, On the alphabet of Caucasian Albanians, *Revue des études armeniennes*, vol. I, Paris, 1964; H. Kurdian, The newly discovered alphabet of Caucasian Albanians, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Дж. Хахилов, Материальная культура Кавказской Албании, Баку, 1985; Я. Яралиев, Алуанская (кавказско-албанская) письменность и лезгинский язык, Махачкала, 1995; m. qurdiani, albanuri asomtavruli (grafikuli struktura da genezisi problema), arn. Ciqobavas sax. enatmecnierebis institutis 52-e samecniere sesiis masal ebi, Tbilisi, 1993; z. al eqsiZe, kavkasiis albaneTis damwerloba, ena da mwerloba, Tbilisi, 2003; Alice C. Harris, *Endoclitics and the Origins of Udi Morphosyntax*, Oxford, 2002; W. Schulze, "Toward a History of Udi", *el eqtronuli versia*, 2005; i. giperti, z. al eqsiZe, J. h. maesi, v. Sulce, albanuri palimfsestebi, 2009; r. lola, kavkasiis albanuri enis strukturis sakiTxebi. 2009 (sadisertacio naSromi), inaxeba Tsu-sibilibioTekaSi).

Turqul enovani xal xebi istoriis sxvadasxva periodSi damkvidrdnen kavkasiaSi da Seerivnen kidec adgil obriv eTnosebs. migraciul ma procesebma mniSvnel ovnad Secval a kavkasiis demografiul i suraTi, Sesabamisad, enobrivi situaciac. Turqul enovani xal xebidan erTian teritoriul mTlianobas kavkasiaSi qmnian azerbaijanel ebi, yumixebi, yaraCael ebi da bal yarel ebi, noRael ebi da Turqmenebi (stavropol is mxareSi). am xal xTa enebi qmnian or ZiriTad enobrivi j gufs: oRuzur j gufs miekuTvneba azerbaijanul i da Turqmenul i, xol o yivCaRur j gufs _ yaraCaul -bal yarul i, yumixuri da noRauri. am enebma ganicades nawil obrivi asimilacia uzebis, paWanikebisa da Savi bol garel ebis enebisagan, SeiZines TavianT enebSi oRuzuri niSnebi. yumixurma da yaraCaul -bal yarul ma Seinaxes yivCaRuri Ziri, SeiZines amasTanave diferencial uri Taviseburebani, roml ebic am enaTa fonetikas, gramatikasa da l eqsikas axasiaTebS¹.

Tanamedrove yaraCaul -bal yarul i ena.

yaraCaul -bal yarul i enis TviTsxel wodebaa "Taul u Til" (mTiel ebis ena), yaraCail Til (yaraCael ebis ena),

---

¹ Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации. кн. 1. М., 2000, gv. 175-184

mal yarTil (bal yarul i ena). es ena gavr cel ebul ia or respu bl ikaSi _ yaraCaeT-Cerqez eTsa da yabardo-bal yareT Si. amgvari administraciul i dayofa gviCveneb s, rom erTi eTnosi xel ovnurad aris gayofil i, iseve, rogorc yabardoel ebi da Cerqezebi.

enis dasaxel eba icvl eba regione bis mixedviT: yaraCaeT-Cerqez eTis respu bl ikaSi is oficial urad saxel deba rogorc yaraCaul i, yabardo-bal yareTis respu bl ikaSi ki _ rogorc bal yarul i. I ingvistur literaturaSi gamoiyeneba samive varianti (yaraCaul i, bal yarul i, yaraCaul -bal yarul i). yaraCael ebi da bal yarel ebi Taviant Tav s Tvl ian erT xal xad, romel Sic ori eTnikuri jgufia. yvel a oficial uri statistikuri monacemi am ori xal xistvis mocemul ia cal - cal ke.

1943 wel s yaraCael ebi da 1944 wel s bal yarel ebi deportirebul ebi iqnen Sua aziaSi. es negatiurad aisaxa am xal xis enobrivi-kul turul ganviTarebaze; misi enis Seswavl asa da kvl evaze, romel ic ganaxl da 1957 wel s, am xal xis istoriul samSobl oSi dabrunebis Semdeg.

1989 wl is aRweris mixedviT stavropol is mxaris monacemebi Seicaven monacemebs yaraCaul -bal yarul is Sesaxeb, radganac sabWoTa periodSi yaraCaeT-Cerqez eTi stavropol is mxareSi Sedioda avtonomiuri

ol qis statusiT. am eTnosis arsebobis specifika da enis funqcionirebis pirobebi dakavSirebul ia imasTan, rom yaraCael ebi da bal yarel ebi cxovroben ruseTis federaciis or sxvadasxva subieqtSi: yaraCaeT-CerqezeTiss da yabardo-bal yareTis respubl ikebSi. orive respubl ikaSi am enas aqvs saxel mwifo enis statusi, Tumca imyofebian gansxvavebul eTnodemografiul pirobebSi.

ruseTis fargl ebs gareT yaraCael ebisa da bal yarel ebisa mcire j gufebi cxovroben yazaxeTsi, yirgizeTis da Sua aziis sxva respubl ikebSi. TurqeTsi aris yaraCaul -bal yarul i diaspora (zogierTi cnobiT, 30 000 adami ani), aris agreTve diaspora axl o armosavl eTis sxva qveynebSic (zusti cnobebi raodenobis Sesaxeb ar arsebobs).

ruseTsi yaraCaul -bal yarul enaze mo-saubreTa ricxvia sul 225 756 (stavropol is mxare - 142 797; yaraCai-CerqezeTis respubl ika _ 130 335; yabardo-bal yareTis respubl ika _ 72 224; sxva regionebi _ 10 735)¹.

yaraCaul -bal yarul i enis monaTesave enebia: ruseTsi _ yumixuri, baSkirul i, TaTrul i, noRauri (286 669 adami ani) sxva qveynebSi: azer-baij anul i, uzbekuri, Turqmenul i, yirgizul i, yazaxuri da sxv.

---

¹ Писменные языки мира, Языки Российской Федерации. кн. 1. М. , 2000, gv. 176.

გენეალოგოური კლასიფიკაციით ყარაყაულ -
ბალყარული მიეკუთვნება ტურკული ენათა ოჯახის
ავგადანებულ დაღანიკურ-ყივყარურ ჯგუფს.

ყარაყაულ -ბალყარული დამწერი ობის
საფუძვლად გამოყენებულია კირილიცა
ფონემატური უნიფიკაციის პრინციპით. ყაბარდული -
ბალყარული სასუალოდ განვიტარებულ
ლიტერატურული ენაა. ლიტერატურული ენა
ცამოყალიბდა ყარაყაულ-ბაყსანურ-ცეგმური
დიალექტის საფუძველზე. მოიპოვება რამდენიმე
17 საუკუნის წარწერა მეცესიტსი. მე-19 საუკუნის 70-
იან წლებში ს. ურუსბიევა სეგმნა ყარაყაულ -
ბალყარული ანბანი არაბული გრაფიკის
საფუძველზე. სემდგომ ს. ურუსბიევა და მ.
ალეინიკოვა სეიმუსავს ანბანი კირილიცას
საფუძველზე. 1909 წელს ვ. პრელემ, უნგრელი
ორიენტიტი, სეგმნა ანბანი ლათინური
გრაფიკის საფუძველზე. მოცემული ანბანები არ
იყო წარტოდე გამოყენებული. 1926 წლამდე გამო-
ყენებული იყო ანბანი არაბული გრაფიკით (1916
წელს სეგმნის აკბაევმა და უ. ალიევა). სემდგომ
გადანიღნი ლათინურ გრაფიკაზე (ქალიევის ან-
ბანი); კირილიცაზე გადანიღნი 1938 წელს. ანბანი
იყო 38 გრაფემა. 1941 წელს დაამტკიცეს ყარაყაულ -
ბალყარული ანბანი 40 გრაფემით. 1960 წელს ან-
ბანი იყო უნიფიცირებული. 1969 წელს კი ყარა-
ყაეტი და ბალყარეტი ანბანის ზველ ვარიანტს და-
ბრუნდნი, რომლებსც არის ზოგიერთი გრაფი-
კული განსხვავება. ორტოგრაფიული განსხვავებები
ასახულია ორი რესპუბლიკის (ყარაყაეტ-ცერყეტი

da yabardo-bal yareTi) mier gamocemul sax-
el mZRvanel oebSi.

yumixuri ena. yumixebi s
TviTsaxel wodebaa **yumix Til // akam Til**
(dediseul i ena). oficial urad ewodeba
yumixuri ena//yumix Til. adre gamoyenebul i
iyo saxel wodebaa **besurman Til**.

ruseTis teritoriaze 277 163 yumixia.
genial ogiuri kl asifikaciiT, yumixuri
miekuTneba Turqul enaTa ojaxis dasavl ur
hunTa Stos yivCaRur j gufs, qvej gufia
yivCaRur-paWani kuri.

yumixi eTnosi kompaqturad saxl obs
daRestnis republ ikaSi (231 805), mcire nawil i
warmodgenil ia sxva republ ikebSi.

yumixuri saSual od ganviTarebul i lit-
eraturul i enaa. Tanamedrove yumixuri lit-
eraturul i ena Camoyal ibda buinaqskisa da
xasaviurtis dial eqtebis safuZvel ze. sabol oo
normebi saliteraturo enisTvis dadginda
rusul i grafikis safuZvel ze. arabul i
grafikis (aj amis) safuZvel ze Sesrul ebul i
Canawerebi XV saukuniT TariRdeba. farTo
gavr cel eba aj amma hpova XVII-XIX saukuneebSi.
cnobil ia 152 wigni gamocemul i yumixur enaze
1917 wl amde. Li aTinuri სბღსბღს safuZvel ze
Sedgenil i axal i unificirebul i anbanebi daR-
estnis enebisaTvis Seadgines a. Samxal ovma, g.
gadiZekovma, n. iakovl evma da I. Jirkovma, maT
Soris _ yumixurisTvisac. es anbani gamoiyene-

boda 1929 wl idan 1938 wl amde. Semdgom SemoRebul iqna rusul i grafika yumixuri enisaTvis.

dispersiul ad ganfenil i enis funqcionirebis nimuSad SeiZl eba ganxil ul iqnes noRauri ena.

noRauri ena. noRael ebis TviTsaxel wodebaa noRai Til (yubanoRai, noRai, yaranoRai). oficial uri saxel wodebaa noRauri// noRai Til .

noRaur enaze mol aparakeTa ricxvi ruseTSi aris 73703 (daRestanSi _ 28290, stavropol is mxareSi _ 28562, yaraCai-CerqezetSi _ 12 993, CeCneTsa da inguSeTSi _ 6884, yabardo-bal yareTSi _ 501; mcire raodenobiT _ sxva subieqtebsic.

noRauri ena miekuTvneba Turqul enaTa oj axis dasavl ur-xunirულ Stos yivRaRur j gufs. qvej gugia yivCaRur-noRauri, monaTesave enebia: yarakლპაკური, yazaxuri, yumixuri, yaraCaul -bal yarul i.

noRauri arasakmarisad ganviTarebul i literaturul i enaa. noRauri literaturul i ena Camoyal ibda yubanoRauri dial eqtis safuZvel ze, 1930 wl idan iqmneba saxel mZRvanel oebi, 1938 wl idan Seiqmna literaturul i enis erTiani normebi, romelic iTval iswinebda yaranoRauri da yubanoRauri dial eqtebis monacemebsac.

astraxanis ol qSi warmodgenil i noRauri ena TaTrul i enis Zl ieri gavl enis qveS imyofeba. igi nakl ebadaa Seswavl il i.

sal iteraturo noRauri ena gamoiyeneba ruseTis federaciis ramdenime subieqtis teritoriaze, yvel aze intensivobiT _ daRestansa da yaraCaeT-CerqezeTis respubl ikebSi. adgil obrivi dial eqtebi gavl enas axdenen sal iteraturo noRaur enaze. noRael Ta srul enobriv integracias xel s uSl is maTi gansaxl eba: noRauri ankl avebi ganl agebul ia erTmaneTisgan mniSvnel ovnad daSorebul ad da Sedian ruseTis federaciis sxvadasxva administraciul -saxel mwifoebriv warmonaqmnebSi. sal iteraturo noRauri enis social ur-demografiul i bazis Seviwroeba xdeba, agreTve, imis xarj zec, rom yvel a noRael i ar sargebl obs noRauri sal iteraturo eniT. astraxanis noRael ebi iyeneben TaTrul sal iteraturo enas, daRestnis noRael ebis nawil i _ yumixur sal iteraturo enas.

noRauri enis arsebobis specifika is, rom igi funqcionirebs ruseTis federaciis sxvadasxva subieqtSi: noRaur enas saxel mwifo enis statusi aqvs ruseTis federaciis or respubl ikaSi _ daRestansa da yaraCaeT-CerqezeTsi. noRauris garda saxel mwifo enis statusi yaraCaeT-CerqezeTsi aqvs kidev oTx enas: yaraCaul s, Cerqezul s, abazurs, rusul s;

daRestanSi ki, noRauris garda, kidev 13 samwerl obo enaa. orive respubl ikaSi noRauri Seadgens mosaxl eobis mcire nawil s (yaraCaeT-CergezeTSi _ 3.2%, xol o daRestnis respubl ikaSi _ 1.6%-s). noRael ebi yaraCaeT-CergezeTSi mosaxl eobis raodenobis mixedviT me-5 adgil ze arian, xol o daRestanSi _ me-10-ze. es yovel ive ganapirobebs noRauri enis funqcionirebis dabal dones sxva enebTan SedarebiT.

noRael ebi dispersiul ad gansaxl ebul i, ganfenil ni arian astraxanis, yirimis da nawil obriv daRestnis raionebSi (xasav-iurtis da baba-iurtis). isini asimilirdebian adgil obriv mosaxl eobasTan, iReben maT enasa da damwerl obas (TaTrul i, yirimul -TaTrul i, yumixuri). esec warmoadgens noRauri sal iteraturo enis matarebel Ta demografiul i bazis Seviwroebis faqtors.

ankl avebi da noRael Ta dispersul i gansaxl eba arTul ebs am enis funqcionirebis ganviTarebas, Tumca ankl avebs Soris arsebobs kul turul i gacvl a. sagul isxmoa, rom mSobl iuri enis codnis done, erovnul i TviTSegnebis done, noRauri enisadmi saxel mwifos mxardaWera komunikaciis umetes sferoSi (ganaTI ebaSi upiratesad da masobriv komunikaciebSi) gvaZl evs saSual ebas ganvsazRvrOT am enis mdgomareoba, σ_{mod} stabil urad dabal i donis funqcionirebis

enad da ganvsazRvroT misi funqcionirebis
sirTul eebi uaxl oesmomaval Si¹.

noRauri damwerI obisaTvis
gamoyenebul ia kirilica unificirebul i
fonematuri principiT. noRauri arasakmarisad
ganviTarebul i sal iteraturo enaa.
Literaturul i ena Camoyal ibda yubanoRauri
(yubanuri) dial eqtis safuZvel ze. Tavdapirve-
lad 1930-ian wl ebSi noRauri sax-
el mZRvanel oebi da sxva literatura gamodi-
oda noRaur da yubanoRaur dial eqtebze. 1938
wl idan SemuSavebul iqna Literaturul i
noRauri enis erTiani normebi yananoRauri da
yubanoRauri dial eqtebis gaTval iswinebiT.
arasakmarisia noRauri enis sistemis unifici-
rebis dRevandel i saxe. igi saWiroebs Semdgom
damuSavebas. astraxanis mxaris noRauri
ganicdiḅ TaTrul i enis Zlier gavl enas. as-
traxanis mxaris noRauri arasakmarisad aris
Seswavi li. (komentari: Literaturul i
noRauri ena gamoiyeneba ruseTis federaciis
sxvadasxva subieqtSi, yvel aze intensiurad _
daRestansa da yaraCaeT- Cerqezetis respub-
likaSi. adgil obrivi enebi axdenen masze did
gavl enas. noRael Ta mTli an integracias xel s
uSli is maTi gansaxlebis dispersul oba:
noRauri ankl avebi gavrcel ebul ia erT-

---

¹ Письменные языки мира // Языки Российской Федерации,
кн. 1. М., 2000, гв. 352.

maneTisagan Zal ze Sors da Sedian ruseTis federaciis sxvadasxva administraciul - saxel mwifoebriw warmonaqmnebsi. I literaturul i noRauris social ur-demografiul i bazis Seviwroeba xdeba agreTve imiTac, rom yvel a noRael i ar iyenebs noRaur sal iteraturo enas. astraxanis noRael ebi iyeneben TaTrul enas, daRestnel i noRael ebis nawil i ki _ yumixur I literaturul enas.

noRauri axal i samwerl obo enaa. noRael ebs ar hqondaT samwerl obo sal iteraturo ena, Tumca ganaTI ebul i noRael ebis nawil i iyenebda saerToTurqul i sal iteraturo enis Crdil okavkasiur (Turqi), variants, roml is anbanis safuZvl ad gamoyenebul i iyo arabul i grafika. I literaturul i noRauri ganviTarda me-20 saukunis 20-iani wl ebis Semdeg. pirvel i noRauri anbani Sedgenil i iyo 1928 wel s l aTinuri grafikis safuZvel ze da mci-redi SesworebebiT am anbanma iarseba 1938 wl amde. am wel s l aTinuri anbani noRauri enisatvis kiril icaTi Seicval a. am anbanSi mcire cvl il ebebi ganxorciel da 1944 da 1950 wl ebSi. regul arul ad Sedioda cvl il ebebi anbanisa da ortografiis dasaxvewad. dRes moqmedi noRauri anbanis avtoria a. j anibekovi. Tanamedrove anbanSi 33 niSania, garda amisa, zogierTi bgera ori grafemiTaa gadmocemul i. mTI ianad noRaurSi 37 aso-bgeraa.

iranul i enebi (osuri ena, TaTuri ena).
Crdil oeT kavkasiaSi iranul i enebidan
gavr cel ebul ia osuri da TaTuri. osuri enis
funcionirebis Sesaxeb zemoT iyo saubari da
aq aRar SevCerdebiT. rac Seexeba damwerl obas:

osuri enis damwerl obis sistema
agebul ia kirilicas safuZvel ze fonetikur-
morfologiuri unifikaciis principiT. osuri
saSual od ganvitarebul i saliteraturo enaa.
osebis winaprebs (SuasaukuneebSi al anebi)
hqondaT damwerl oba berZnul i grafikis
safuZvel ze. es tradicia Sewyda istoriul i
movl enebis Sedegad, kerZod, TaTar-mongol Ta
SemosevebiT. Semdegi mcdel oba anbanis Seqmna
ekuTvnis me-18 saukunes. erTi mxriv, rusebi
Seecadnen anbani SeeqmnaT rusul i grafikis
safuZvel ze, memre mxriv, qartvel ma
misionerebma Seqmnes anbani qartul i grafikiT.
osuri damwerl obis probl ema me-19 saukuneSi a.
m. Segrenms Seqmna anbani rusul i grafikis
safuZvel ze. 1923 wels anbanis laTinizacia
moxda, 1938 wels ki kvlav gadavidnen
kirilicaze. 1938 wels saqartvel oSi osuri
enisaTvis gamoyenebul i iyo qartul i anbani,
1954 wels ki kvlav gadavidnen kirilicaze.
damwerl obis ertiani sistema aRadgines
Crdil o da samxreT osetisaTvis. damwerl oba
ganvitarda orive dial eqtis: ironul isa da
digorul is safuZvel ze.

TaTuri ena. TaTebis saerTo raodenobaa ruseTSi _ 19420, sxva qveynebSi _ 11249. TaTebi ZiriTadad saxl oben daRestanSi derbentis maxl obl ad. TaTuri miekuTvneba indoevropul enaTa oj axis indoiranul enaTa iranul jgufs, kerZod, samxrul -dasavl ur qvej gufs. TaTur enaSi ori dial eqti gamoiyofa: Crdil ouri (derbentul i) da samxrul i. TaTuri enis dial eqturi dayofa emTxveva teritoriul da konfesiur niSnebs. Crdil ouri dial eqtis warmomadgenl ebi iudeizms misdeven, kerZod, daRestnis TaTebi da TaTebi, roml ebic cxovroben azerbaijanSi varTaSensa da yubSi. samxrul dial eqtze saubroben TaTebi, roml ebic cxovroben azerbaijanSi, kerZod, esenia afSeronel i da Crdil oazerbaijanel i TaTebi. Crdil o aRmosavl eT azerbaijanSi cxovroben qristiani TaTebi (somexi TaTebi), roml ebic enobrivad axl os dganan musul man TaTebTan. TaTuri enis dial eqtebs Soris aris mniSvnel ovani gansxvavebebi, rac gamoricxavs maT Soris gagebinebasac ki.

TaTuri enisaTvis gamoyenebul ia kiril ica.

fonematuri unifikaciis principiT. TaTuri sustad ganviTarebul i sal iteraturo enaa. igi Camoyal ibda Crdil ouri (derbentul i) dial eqtis safuZvel ze. sal iteraturo enas iyeneben mxol od Crdil o dial eqtis

warmomadgenl ebi. imis gamo, rom sal iteraturo
TaTurs gamoyenebis viwro sfero aqvs, mas ar
gaaCnia mkacrad Camoyal ibebul i normebi, maT
Soris, orTografiul ic. azerbaijanSi
mcxovrebi TaTebi Taviant mSobl iur enas
iyeneben mxol od yofiT sferoSi,
literaturul i enis funqcias asrul ebs
azerbaidjanul i ena. aRsaniSnavia, rom gazeT
„zaxmatqesis“ furcl ebze (1938 wel s gazeTs
saxel i Seucval es da uwodes „girmizine
astara“), romel ic gamodioda derbentSi 1928
wel sam gazeTSi ibeWdeboda aseve azerbaijanSi
mcxovrebi TaTebis statiebi, im TaTebisa,
roml ebic werdnen mSobl iur enaze. 1928
wl amde TaTebi damwerl obistvis iyenebdnen
Zvel ebraul anbans, romel ic morgebul i iyo
TaTuri enis fonematur sistemaze. 1928-1938
wl ebSi gamoyenebul i iyo l aTinuri anbani. 1938
wel s SemoRebul iqna anbani rusul i grafikis
safuzvel ze (kirilica). Tanamedrove TaTuri
anbanis avtoria e. metatovi.

3. ruseTis federaciis Tanamedrove enobriv situacia da Crdil oerT kavkasiis enebi

ruseTis federaciis mraVal erovani saxel mwifos enobriv sinamdvil e rTul i strukturis mqonea.

ruseTis, rogorc federal uri saxel mwifos, enobriv pol itikis Tanamedrove etapze, umniSvnel ovani sociol ingvisturi krebul is¹ monacemebiT SegviZl ia warmodgena viqonioT am saxel mwifos enobriv pol itikis tendenciebis Sesaxeb.

yvel aze naTl ad ruseTis Tanamedrove nacional ur-enobriv pol itika mJRavndeba enobriv reformaSi, kerZod, enis Sesaxeb kanonmdebl obiTi aqtebis SeqmnaSi, konstituciasa da enis Sesaxeb kanonebSi enebis iuridiul i statusis gamyarebaSi, respublikebis federal uri kanonmdebl obebis aqtebSi, enaTa ganvitarobis programebSi.

praqtikul ad es yvel aferi amgvarad xorciel deba: erovnul respublikebSi farTovdeba satitulo enebis funqcionirebis sfermebi sxva enaTa Seviwroebis xarj ze, maT

---

¹ Письменные языки мира, Языки Российской федерации. кн. 1. М. , 2000. gv. 473-484

Soris, rusul i enisa. es ki, Tavis mxriv, gansa-kuTrebul safrTxes uqmnis mTel saxel mwifos dezintegracias. am saxel mwifos erTianobis saSual eba rusul i enaa. kargad dainaxes es safrTxe da am pirobebSi aucil ebl ad miicnies yovel i respubl ikisTvis ganesazRvraT saxel mwifos ruseTis federaciis mTavari enisa da respubl ikis satitul o enis funqciaTa Serwymis optimal uri varianti. Cven dawvril ebiT ganvixil avT enis Sesaxeb kanonebis miRebisa da real izaciis sakiTxebS Crdil oeT kavkasiis magal iTze. am Tval sazrisiT enobrivi reformas gaaCnia ara mxol od praqtikul i, aramed Teoriul i xasiaTic.

ruseTis nacional ur-enobrivi ganviTarebis saerTo procesis nawil ia mcirericxovani eTnosebis enaTa aRorZinebisken miswrafeba, rac gamoixateba imaSi, rom gaaCniaT kanonebi enis Sesaxeb, qmnian fondebs, programebs am enaTa ganviTarebisTvis, iqmneba damwerl obebi. iwyeba organizeba am enaze swavl ebisaTvis. amitom SeiZl eba vTqvaT, rom rf dRes enobrivi mSenebl obis axal etapzea (I etapi mimdinareobda 1920-1930 wl ebSi. Sei qmna udamwerl obo 50 enisTvis damwerl obebi); 1990-1998 wl ebSi mecnierebi qmnidnen da srul yofdnen damwerl obebs, adgendnen saxel mZRvanel oebs I-II kl asebisatvis; Seqmnes anbanebi, dawyebiTi saxel mZRvanel oebi mcirericxovani xal xebis

enebisaTvis (waxurul i, aRul uri, didouri da ruTul uri).

yvel a RonisZieba xorciel deba am xal xebis TviTSegnebiTa da kanonieri samarTI ebrivi ufl ebebiT. miuxedavad yovel ive zemoaRniSnu- lisa, Tanamedrove enobrivi situaciis probl emebi TavsiCens didi mocul obis sociolingvisturi masal ebis analizis dros. enis socialuri funqciis gansazRvris dros aRmoCnda, rom kanonebi enis Sesaxeb ar Seesabameba am kanonebis cxovrebiSi real ggrad gatarebasa da arc saTanado enaTa funqcionirebis real urpirobebs. nacionaluri enebis matarebel Ta Se- fasebiTi (estimaciuri) maxasiaTebel i dabal ia. masal is zedmiwevniTi analizi SesaZl ebobas gvaZl evs enobrivi situaciis obieqturi analiziT vaCvenoT am situaciis dinamika (asimilacia, rusifikacia), ganvsazRvroT enobrivi konfliqtebis prognozebi ruseTis regionebsi, gansakuTrebiT, Crdil oeT kavkasiaSi.

ruseTis federacia, rogorc aRvniSneT, mraval erovani da, Sesabamisad, mraval enovani saxel mwifoas, romel Sic cxovrebs 100-ze meti eTnosi da, agreTve, mraval i eTnikuri jgufi¹.

mraval erovan qveyanaSi enobrivi sakiTxi yovel Tvis warmoadgenda sakmaod mwvave sakiTxs. ruseTis federaciac ar aris gamonak-

---

¹ zusti raodenobis gansazRvra dakavSirebul ia lingvistur probl emasTan _ enobrivi erTeulis (ena Tu dial eqti) statusis gansazRvrasTan.

l is i. sabWoTa periodSi enobrivi probl emebi wydeboda umetesad erTaSorisi integraciis Tval TaxedviT da, amavdroul ad, mraVal erovani sazogadoebis ganviTarebis tendenciebiT. miuxedavad imisa, rom enobrivi "mSenebl obaSi" bevri ram iyo dadebiTi, mcirericxovani xal xebis miswrafebebs nacional uri enebis mxardaWerisa da ganviTarebisaken mainc ar eweoda saTanado angariSi da es miswrafebebi j erovnad ar fasdeboda. nacional ur-enobrivi probl emebis gadaWra gadaj aWvul i iyo qveynis nacional ur-saxel mwifoebriw mowyobasTan: enebi iyofoda mokavSire respubl ikebis enebad, avtonomiuri respubl ikebis enebad, avtonomiuri mxareebis, ol qebis enebad. am dayofis Tanaxmad, enebis statusis Sesabamisad, umetes SemTxvevaSi ganisazRvreboda am enaTa organizebul i _ sazogadoebrivi urTierTobis sxvadasxva sferoSi gamoyenebis parametrebi (radiomauwyebi obaSi saatebis raodenoba, tel emauwyebi obaSi gadacemebi, mSobl iuri enis gakveTil ebi da sxv.). amgvari unificirebul i midgomis SemTxvevaSi xSirad mxedvel obaSi ar iRebden sxva mniSvnel ovan social ur faqtorebs, roml ebiC gaTval iswinebul i unda yofil iyo enaTa funqciebis dagegmvisas; es faqtorebia eTnosis nacional uri TviTSegneba, maTi kul turul i orientirebi da upiratesobebi, Rirebul ebebi, sakuTari nacional uri

ენისა და კულტურის განვითარებისათვის მისწრაფებით.

დღეს რუსეთის ფედერაციაში ნაციონალურ-ენობრივი ურთიერთობების განსაზრვება და ყალიბდება ეკონომიკური და პოლიტიკური არასტაბილურობის ფონზე. ამის პარალელურად, თუკვალი არა, ხდება ევროპის ნაციონალურ-სახელმწიფოებრივი მოწყობა, ნაციონალიზაციის მატარებლები, პირდაპირ, ცხოვრობენ 21 რესპუბლიკაში, 10 ავტონომიურ ოლქში. ამავდროულად, ისინი კომპაქტურად ან დისპერსიულად განსახლებულნი არიან რუსეთის ფედერაციის სხვადასხვა სუბიექტში. ამის მაგალითია ცრდილი კავკასიის ენების მატარებელთა მიგრაციები.

რუსეთის ფედერაციაში უკიდურესად სხვადასხვა ენობრივი საზოგადოებები: ინდოევროპული, იბერიული-კავკასიური ოჯახიდან – ცრდილი კავკასიური (აფხაზური-ადიგური, ნახური, დარგინური), ალტაური ენები, ურალური, მონღოლური და სხვა ოჯახების ენები.

ათაბაიკური რესპუბლიკაში პირდაპირ სახელმწიფო ენებია ალტაური ოჯახის ტურკული ჯგუფის ენები (ალტაური, ბასკირული, ყარაყაული-ბალყარული, ყუმიური, ნორაირი, ტატარული, ტუვიური, ყუბაყური, ხაკასური, იაკუტური); ხუთ რესპუბლიკაში ურალური ოჯახის ფინურ-უნგრული ჯგუფის ენები (კარელიური, კომი, მორდოვიური, მარიული, უდმურტიური); ევროპის რესპუბლიკაში – ცრდილი კავკასიური ენები (აბაზური, ყაბარდო-ცერქეზული, იმერული, ხუნძური, დარგული, ინ-

guSuri, CeCnuri); or republ ikaSi _ mon-
Rol uri enebi (beritul i, yal miyuri) da or
republ ikaSi _ indoevropul i oj axis iranul i
jgufis enebi (osuri da TaTuri)¹. CamoTvl il
enaTa umetesoba axal i samwerl obo enebia,
radganac sal iteraturo enis statusi maT
miiRes sabWoTa periodSi. ramdenime republ-
likaSi ori an meti enaa ZiriTadi, titulis
mqone, magal iTad, yabardo-bal yareTis republ-
likaSi _ yabardoul i da yaraCaul -bal yarul i.
daRestans TerTmeti sal iteraturo ena _
xunZuri, l akuri, darguul i, aRul uri, l ezgi-
uri, ruTul uri, TaTuri, Tabasaranul i,
waxuri, noRauri, yumixuri da 20-ze meti udam-
werl obo ena aqvs.

ruseTis federaciis republ ikebSi
yvel a samwerl obo ena saxel mwifo enad cxad-
deba. yovel republ ikaSi, amave dros, saerTo
saxel mwifoebri venad rusul i funcioni rebs.

mSobl iuri enisadmi damokidebul eba
sxvadasxva eTnosebSi, meore enis codna, eT-
nosTaSorisi urTierTobis enis gavrcel eba
sxvadasxva regionebsi da sxva sociolingvis-
turi sakiTxebi asaxul ia 1989 wel s Catare-
bul i aRweris monacemebSi. es monacemebi mow-
moben, rom enobrivi integraciis done ruseTis
federaciaSi maRal ia, radganac mosaxl eobis

---

¹ Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации.
кн.1. М., 2000, gv. 17.

81.1%-isaTvis¹ rusul i ena mSobl iuria, danar-Ceni mosaxl eobis umetesoba an Tavisufl ad fl obs rusul s, an aqtiurad iyenebs mas so-cial uri urTierTobis yvel a sferoSi.

ruseTis federaciis xal xTa enebis fun-qciuri mraval ferovneba ačens aucil ebl obas, gamokvl eul iqnes enaTa funqcionirebis pi-robebi. es ki Sesazl ebel ia mxol od qveynis sxvadasxva regionSi arsebul i enobrivi situa-ciis Seswavl iT, saerTosa da gansxvavebul is gamovl eniT.

sxvadasxva regionSi gansxvavebul ia kul turul -rel igiuri orientaciebi, razec mniSvnel ovanwil adaa damokidebul i politi-kuri, teritoriul i, ekonomikuri da, saxel -dobr, enobrivi probl emebi, magal iTad, grafikis, anbanis sakiTxebi da sxva.

nacional ur-teritoriul i warmonaqmni, administraciul i erTeul i mniSvnel ovan faqtors warmodgens nacional uri enebis fun-qcionirebasa da ganviTarebaSi. nacional ur-saxel mwifoebriw warmonaqmnSi satitul o enebis sabol ood aucil ebl ad eZl evaT saxel mwifo enis statusi, rac Semdgom ganapirobebs am enis ufro intensiur funqcionirebas.

Crdil oeT kavkasiis enobrivi situaciis Seswavl is safuZvel ze SegviZl ia vimsjel oT

---

¹ Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации. кн. 1. М., 2000, gv. 18.

imis Taobaze, rom satitul o da saxel mwifo statusis mqone enebis funqcionireba ar gafarToebul a, ar gazrdil a didi masStabiT am statusebis miniWebis miuxedavad (statistika ganvixil avT qvemoT).

nacional uri enebis ganviTarebisatvis mniSvnel ovan faqtors warmoadgens enis matarebel Ta gansaxlebis Taviseburebani, maTi kompaqturi dasaxleba, konkretuli enis matarebel Ta demografiuli simZl avre ama Tu im respublikaSi, maTi "xvedriti wili" mTlianad mosaxleobasTan SedarebiT; swored es gansazRvavs real urad enis gamoyenebis Sesazlebi obas urTierTobis sxvadasxvasferoSi. ruseTis federaciaSi am principis mixedvit respublikebi j gufdeba sam tipad¹:

1) respublikebi, romlebsic satitul o enebi mosaxleobis 50%-ze metia (Tuvel ebi _ 64,3%, rusebi _ 36,22%), CuvaSeTis respublika (CuvaSebi _ 67,8%, rusebi _ 26,7%, TaTrebi _ 2,7%);

2) respublikebi, romlebsic satitul o erebi 50%-ze naklebia, magal iTad, yabardobal yareTis respublika (yabardoel ebi _ 48,2%, bal yarel ebi _ 9,4%, rusebi 32%); udmurteTis respublika (udmurtebi _ 30,9%, rusebi _ 58,9%);

---

¹ Писменные языки мира, // Языки Российской федерации. кн. 1. М. , 2000, gv. 18.

3) respubl ikebi, roml ebSic satitul o erebi 30%-ze nakl ebia da aWarbeben sxva erovnebebi: karel ia (rusebi _ 73,6%, karel iel ebi _ 10%), baSkireTi (TaTrebi _ 28,4%, baSkirebi _ 21,9%, rusebi _ 39,3%).

samive am tipis enebs aqvT funqcionirebis probl emebi. funqcionirebis Tval sazrisiT, mniSvnel ovani siZnel eebia im erebisa da eTnikuri j gufebis mimarT, romel Tac ar gaaCniaT Tavianti nacional ur-saxel mwifoebri vi an nacional ur-teritoriul i warmonaqmni. am eTnosTa enobrivi probl emebis sirTul eebze mowmobs sxva eTnikur j gufebTan SedarebiT mSobl iuri enis codnis Zal ze dabal i done.

ruseTis federaciaSi enobrivi situaciis sirTul e Seicavs nacional ur-enobrivi konfliqtების warmoqmnis garkveul safrTxes. am situacias Tu SevadarebT situaciებს im qveynebisa, roml ebSic administraciul i dayofa ar emTxveva nacional ur-enobriv dayofas (vietnami, aSS.), SevamCnevT, rom nacional ur-enobrivi konfliqtების Sesazl ebl oba SedarebiT dabal ia swored aq, vidre im qveynebSi, roml ebSic administraciul i dayofa emTxveva nacional ur-enobriv dayofas (indoeTi, ruseTis federacia). amis mizezi is aris, rom kul turul i avtonomi isken swrafva gadai zrdeba damoukidebl obisaken swrafvaSi; ena ki erT-erTi mTavari niSania saxel mwifoebriobisa da igi xdeba xol me nacional uri da politikuri brZol is

erT-erTi mniSvnel ovani faqtori. (gavixsenoT, enis sakiTxi iqca saqarTvel oSi erovnul i damoukidebl obisaken swrafvis katal izatorad), aseTi situacia xSiria dRes ruseTis federaciaSi, kerZod, Crdil oeT kavkasiaSi ruseTis federacias isRa rCeba, rom SeimuSaos kargad awonil i enobrivi pol itika, romel ic uzrunvel yofs enobrivi situaciaSi mSvidobis SenarCunebas.

ruseTis federaciis regionebsi dRes xorciel deba rigi RonisZiebebisa enobrivi politikis mimarTul ebiT, roml ebic mimarTul ia nacional uri enebis social uri funqciebis gafarToebisaken. sabWoTa wyobil ebis bol o aTwl eul Si SeiniSneboda enaTa funqcionirebis doniT gamowveul i ukmayofil eba, nacional uri TviTSegnebis zrda, zogjer nacional isturi ganwyobac. enobrivi situacia erT-erTi mniSvnel ovani faqtori iyo sxva faqtorebTan erTad, romel mac, Cveni azriT, Searyia sabWoTa kavSiri. "perestroikis" periodSi daiwyo axal i enobrivi kanonmdebl obis Seqmna, Sei qmna kanonebi enis Sesaxeb, miRebul iqna enis ganvitarebis programebi. es procesi 1989 wel s daiwyo estoneTSi da TiTqmis mTel i sabWoTa kavSiris respublikebi moicva, ruseTis federaciaSi enaTa statusi kanonSemoqmedebiTad ganmtkicda respublikების konstituciaTa statusSi. respublikuri kanonmdebl obebi enis Sesaxeb qmnis iuridiul sa-

fuZvl ebs am enaTa funqcionirebis gafarToe-
bisTvis saqmian, sazogadoebriv da kul turul i
cxovrebaSi.

yofil i sabWoTa kavSiris mokavSire re-
spubl ikebSi, bel orusiis garda, saxel mwifo
enad gamocxadebul i iyo satitul o enebi.
cxovrebis sxvadasxva sferoSi gadmoRebul i
gamocdil ebebi (ekonomikaSi, politikaSi, ga-
naTI ebase da sxv.) sabWoTa kavSirma moaxdina
am gamocdil ebis ignorireba enobrivi urTier-
Tobebis sferoSi. cnobil ia, rom rig qveynebSi
saxel mwifo enad aRiarebul ia ori an meti ena
(Sveicaria, Kanada, bel gia da sxv.).

yofil i sabWoTa kavSiris teritoriaze,
sxvadasxvagvari enobrivi situaciebis fonze
(gansxvavebul i eTnikur-demografiul i, kul tu-
rul -enobrivi faqtorebi) gavrcel da erTnairi
enobrivi mowyobis erTkomponentiani model i
anu saxel mwifo enad gamocxadebul i iyo erTi
ena (rusul i), ramac Seqmna rigi probl emebi,
roml ebic dakavSirebul i iyo social uri da
lingvisturi adekvaturobiT gamoyenebul
model Tan. zogjer igi gadaizrdeboda xol me
Ria (mag., mol daveTi), an l atentur (bal tiis
qveynebSi) nacional ur enobrivi konfl iqtetebSi.

ra gzas daadga ruseTis federacia?

radikal urad gansxvavebul i midgomaa
ruseTis federaciaSi. am saxel mwifoSi Semaval
respublikaTa konstituciaSi kanoni enis
Sesaxeb an kanonSemoqmedebiT i aqtebis ganx-

il ul i proeqtebi saxel mwifo enad, garda rusul isa, aRiarebs kidev erT enas (magal iTad, TaTreTis respubl ikaSi, udmurteTis respubl ikaSi), an ramdenimes (magal iTad, mordovis, yabardo-bal yareTis respubl ikebSi...), xol o daRestnis respubl ikis enis Sesaxeb kanonebSi 14 enaa mocemul i. amgvarad, ruseTis federaciis enobrivi mowyoba mraVal komponentiani model iTaa warmodgenil i. gasaTVal iswinebel ia, rom ruseTis federaciis kanoni enis Sesaxeb¹ qveynis enobrivi erTianobis iuridiul i safuZvel s, ramdenadac ganmtkicebul ia saxel mwifo enis statusi swored rusul i enisatvis (83,7% qveynis mosaxl eobis). respubl ikaTa umetesoba sakanonmdebl o aqtebiT amtkiceben agreTve rusul i enisTvis saxel mwifo enis

---

¹kanoni "ruseTis federaciis xal xTa enebis Sesaxeb" miRebul i iqna 1991 wel s. 1998 wel s (24. 07. 98) masSi Sevida cvl il ebebi da damatebebi. misi safuZvel ia 1991 wel s miRebul i kanoni. ruseTis federaciis mTel s teritoriaze saxel mwifo enaa rusul i. ruseTis federaciis kanonmdebl obiT, ruseTis federaciis respubl ikebs eZl evaT ufl eba, daadginon TaviantI saxel mwifo ena, agreTve ruseTis federaciis subieqtebs eZl evaT ufl eba, daadginon TaviantI saxel mwifo ena, agreTve ruseTis federaciis subieqtebs eZl evaT ufl eba, miiRon kanonebi da sxva samarTl ebrivi aqtebi moqal aqeta enobrivi ufl ebebis dasacavad. Tumca subieqtebis kanonmoqmedeba enis Sesaxeb metropol iis mier aris iniciirebul i da dagegmil i. subieqtebs sakuTari initiativebi Zal ze nakl ebad gaaCndaT.

statusiT. rCeba rusul enasa da sxva saxel mwifo enaTa Soris social uri funqciebis racional uri ganawil ebis probl ema. nacional uri saxel mwifo enebis social uri funqciebis gafarToebisaken miswrafeba gamoixateba rusul i enis sxvadasxva sferoSi funcioni rebis Seiwroebisaken rusul is Canacvl ebiT respubl ikuri enebiT.

ivaraudeba, rom rusul i ena unda funcioni rebdes federal ur doneze, mxareebsa da ol qebSi, sadac cxovroben rusebic, nacional ur respubl ikebSi saxel mwifos enobrivi funqciebi unda Seasrul os respubl ikis saxel mwifo enam. rusul i enobrivi politikis anal izis dros mecnierebi SiSoben, rom sakiTxis amgvarma gadawyvetam enobrivi situacia nacional ur-enobrivi konfl iqtamde da zog regionSi enobrivi izol aciamde SeiZl eba miyvianos qveyana¹. Cveni azriT, statistika da real uri situaciis anal izi mowmobs, rom es yovel ive rusul i enis sasargebl od muSaobs.

enis Sesaxeb ruseTis federaciis kanonebis real izaciasTan dakavSirebiT Cndeba konkretul i probl emebi, maTi social ur-lingvisturi adekvaturobis sakiTxi, kerZod, a) enobrivi situaciis kanonebis kompetencia sxvadasxva respubl ikebSi; b) dagegmil i so-

---

¹ Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации. кн. 1. М., 2000, gv. 20.

cial uri funqciebis adekvaturoba enis strukturul i ganviTarebis donesTan; g) enis dagegmil i social uri funqciebisa da satitul o eris enobrivi kompetenciis urTierTmimarTebis adekvaturoba; d) pirovnebis enobrivi ufl ebebisa da eris enobrivi ufl ebebis urTierTmimarTeba; e) dagegmil i funqciebisa da sxva enobrivi sazogadoebis enobrivi kompetenciis urTierTmimarTebis sakiTxi.

sxvadasxva tipis enobrivi situaciebis pirobebSi enis Sesaxeb kanonebis realizaciisas qveyanaSi gamoyenebul ia enobrivi kanonebis koncepcia, roml is ZiriTad Teoriul mdgomareobad erTgvarovnebaa aRebul i. cxadi xdeba, rom saWiroa gadawydes Semdegi sakiTxebi:

- aucil ebel ia Tavidanve gavr-cel des ena, romel ic gamocxadebul ia saxel m-wifo enad satitul o eris warmomadgenel Ta Soris. sxvagvarad SeuZl ebel ia aiZul o sxva enobrivi erToba Seiswavl os ena, romel ic ar icis da romel sac ar iyenebs satitul o eris umetesi nawil i;

- aucil ebel ia enis funqciuri stil is ganviTarebisaTvis praqtikul i RonisZiebebis gatareba, magal iTad, saqmiani, samecniero da sxv., terminol ogiuri sistemis Seqmna, samecniero da saswavl o literaturis, programebisa da maswavl ebel Ta momzadeba da sxv.

• saxel mwifo enis ganviTarebaze zrunvis paral el urad saWiroa yuradReba gamaxvil ebul iqnes eTnikur jgufebis enaTa, mcirericxovan xal xebis enebis ganviTarebaze, aseve pirovnebis enobrivi ufl ebebis dacvaze.

sxvadasxva enobrivi sazogadoebSi ena SeiZi eba gaxdes politikuri zewolis efeqturi saSual eba. amisi magaliTebi iyo sab-WoTa kavSiris respublikSi.

magram ena Tavisi bunebitT aris adamianta gaertianebis saSual eba, adamianta urTierTobis saSual eba materialuri da sulieri Rirebul ebebis Seqmnis procesSi. gasaTval iswinebelia, agreTve, is, rom enobrivi kanonmdeblobis warmatebuli realizaciisaTvis saWiroa SeiZvalos rusul enovani sazogadobis fsiqologiuri da Rirebul ebiti orientaciebi regionebsi, radganac isini warmoadgenen umravlesobas qveyanaSi da inarcuneben erTenovan orientacias. Sesabamisad, regionebsi bilingvizmi calmxrivia _ nacionaluri enis matarebelni fl obs rusul enas, msobl iurTan erTad, xolo rusul enovani sazogadoba fl oben mxolod rusul s.

enobrivi cxovrebis ganviTarebis obieqturad arsebuli kanonzomierebebi iseTia, rom dacqarebuli tempiT SeuZi ebeli xdeba aiZulo respublikis mosaxleoba, romelic ar miekuTvneba arc satitulo ers (rogorc rusul s, aseve mcirericxovan eTnosebs an eT-

nikur j gufebS), gamoiyenos satitul o ena. es damokidebul eba rusul enas uqmnis kidev erT berkets, rogorc eTnosTaSorisi urTierTobis mTavar enas, qveynis yvel a regionSi da, Sesabamisad, amcirebs nacional uri enebis funqcionirebis sferoebSa da Sesazl ebl obebs. mocemul etapze Sesazl ebel ia sxva enisa da kul turisadmi pativiscemis grZnobis „aRzrda“, ama Tu im enis Seswavl is uzrunvel yofa, gansakuTrebiT mosaxl eobis im nawil Si, romel ic amas saWiroebs.

enis Sesaxeb kanonebis realizacias mxol od im SemTxvevaSi aqvs dadebiTi, SemoqmedebiTi rol is Sesrul ebis Sesazl ebl oba, Tu es procesi warimarTeba Sesabamisi obieqturi nacional ur-demografiuli, nacional ur-kul turuli, social ur-lingvisturi, material ur-teqnikuri pirobebiT, agreTve enis matarebel Ta Rirebul ebiTi orientirebiT, maTi enobrivi kompetenciebiT.

enis Sesaxeb kanonis realizaciaze gavl enas axdens bevri uaryofiti da dadebiTi faqtori. dadebiT faqtorebad unda mivichiot enis matarebel Ta Ziritadi masis miswrafeba mSobl iuri enis farTod gamoyenebisaken (ganvixil avT estimaciur komponentebSi); ruseTis federaciis xal xTa enebis swavl ebis tradiciis arseboba (maTi Seswavl a, rogorc sagnisa da swavl ebis enad gamoyeneba ganatlebis sxvadasxva doneze); enis social uri

funqciis gafarToebis l ingvisturi uzrunvel
l yofis garantiebi (l iteraturis gamocema am
enebze, saxel mZRvanel oebis arseboba, ganmarte-
biTi da orenovani l eqsikonebis, gramatikebis,
sasaubroebis, cnobarebis da sxvaTa gamocema).
yovel ive amis mixedviT unda arsebobdes am
enaTa sxvadasxva sferoSi gamoyenebis so-
cial uri perspeqtivebi.

enis funqcionirebisatvis uaryofiT
faqtorebs miekuTvneba:

ruseTis federaciis enaTa umetesoba
TiTqmis ar funqcionirebs saxel mwifos marT-
vis sferoSi, sazogadoebriv-pol itikur
saqmianobaSi, SezRudul ad gamoiyeneba sax-
al xo ganaTI ebaSi, masobriv komunikaciaSi,
informaciebisa da momsaxurebis sferoSi.

„enobrivi nihil izmi“ dasturdeba
zogierTi respubl ikis satitul o erebSi. is-
ini ar fl oben mSobl iur enebis an arc aqvT
survil i, icodnen igi, radgan miaCniaT Tavisi
mSobl iuri ena social urad araprestiJul ad,
magal iTad, 1989 wl is aRweris mixedviT¹: ka-
rel iel ebis 50%, baSkirebis, komel ebis, mor-
dovel ebis, udmurtebis 40%, TaTrebis,
mariel ebis, CuvaSebis 20-25% ar Tvl is Tavisi
nacional obis niSnad mSobl iur enas. es maCve-
nebl ebi, samwuxarod, izrdeba, „enobrivi ni-

---

¹ Писменные языки мира, // Языки Российской Федерации.
кн. 1. М., 2000, gv. 28.

hil izmi“ rusul i enis sasargebl od muSaobs. amavdroul ad, aseTi upiratesobis miniWebisTvis arsebobs obieqturi mizezebi.

rusul i ena mniSvnel ovania sazogadoebis wevrebisaTvis, mniSvnel ovania misi mdidari kul turul i tradiciebi, farTo SesaZl ebl obebi, rusul i enis codnis SemTxvevaSi, umaRl esi ganaTI ebis misaRebad ruseTis federaciis sxvadasxva regionSi.

sxva regionebsgan gansxvavebiT, „enobrivi nihil izmi“ sustia da ar aris mkveTrad gamoxatul i Crdil oeT kavkasiaSi, rasac istoriul i safuZvel i moepoveba. tradiciul i kul tura Zl ieri iyo am regionSi. kul tura ki uSual od enasTan aris dakavSirebul i, amitom erovnul i TviTaRqma am regionSi SedarebiT „mtkice“ aRmoCnda enisadmi erTgul eba (dawvriL ebiT ganvixil avT estimaciuri komponentis Sesaxeb msj el obisas).

„enobrivi eqspansia“ mniSvnel ovani movl enaa ruseTis federaciis sinamdvil eSi. ruseTis federacia memkvidrea sabWoTa kavSirisa. sabWoTa kavSiri ki caristul i ruseTisa, roml is miswrafeba da mizani iyo rusul i enis gavr cel eba ucxo enobriv erTo-baSi, sabWoTa kavSiris enobrivi pol itikiT ki _ rusul i enis saxel mwifo enad gamocxadeba mTel s sabWour pol itikur sivrceSi.

„enobrivi eqspansia“ _ es aris miswrafeba gaavr cel o sakuTari ena im gziT, rom

gamoacxado igi saxel mwifo enad. ama Tu im
respubl ikis ararusul enovani mosaxl eoba
val debul ia icodes rusul i ena im
SemTxvevaSi, Tu es mis samsaxurebriv intere-
sebSi Sedis. aq individis enobrivi kompeten-
cia mWidrod ukavSirdeba profesiaze akrZal -
vas, radganac igul isxmeba, rom individi ver
daiWers rig oficial ur TanamdebobebS sax-
el mwifo enis kargad codnis gareSe. es war-
moSobs social ur daZabul obas ucxoenovani
mosaxl eobas Soris. ruseTis federaciisaTvis
aqtual uria rusul i enis gavrcel eba sxva
enobrivi kol eqtivebSi, ruseTis federaciis
umetesi respubl ikebisTvis aqtual uria sax-
el mwifo enis (rusul is) gavrcel eba sa-
titul o eris enis matarebel Ta Soris. „eno-
brivi eqspansia“ vl indeba ara marto enis
funqciaTa sferoSi. aramed sxva enis siste-
maze gavl enis miswrafebaSic, gansakuTrebiT
es exeba toponimebs, maT martI weras,
hidronimebs da sxv. es tendencia damaxasiaTe-
bel i iyo sabWoTa kavSiris yofil i respub-
l ikebisTvisac.

ruseTis federaciis enaTa umetesobis
enobrivi baza ganuviTarebel ia¹. sazogadoe-
brivi funqciebis srul yofil i Sesrul ebisT-
vis enas unda hqondes Sesabamisi terminol o-

---

¹ Письменные языки мира, // Языки Российской Федерации.
кн. 1. М. , 2000, gv. 32.

gia, funqciuri stili, anu igi unda idges
ganviTarebis garkveul doneze. samwuxarod,
Crdil oeT kavkasiis enaTa (maT Soris sa-
titul o) umetesobis enobrivi baza funqcion-
irebisaTvis saWiro moTxovnebs ar Seesabameba.

4. gl obal izacia da Crdil oeT kavkasiis mcirericxovan xal xTa enebis probl emebi

Tanamedrove msofli o miiswrafvis gl obal izaciis axal i, ufro radikal uri fazisa da politikuri integraciisaken. am miswrafebebSi rigi sazogadoebrivi prioritetebi imsxvrea, xol o sxvebs uCndebaT dominirebis pretenziebi. mimdinare procesebi Si ian xal xTa Soris enobriv da kul turul sazRvrebs, axdenen tradiciul i social uri structurebis transformacias. sazogadoeba ki amisTvis yovel Tvis ar aris mzad. mkvl evrebi¹ aRniSnaven, rom statistikuri monacemebiT, msofli os mosaxl eobis 3-4% Tvl is, rom cxovrobs nacional uri barierebis zRvars miRma, mis gareSe; danarCenebi ki, e.i. mosaxl eobis ZiriTadi nawil i, miicneven, rom aucil ebel ia SenarCunebul iqnes maTi sakuTari eTno-kul turul i da religiuri identoba, rogorc msofli o wesrigis Semadgenel i nawil i.

zemoTaRniSnul is fonze, mcirericxovani xal xTa enebis, maT Soris Crdil oeT kavkasiis

---

¹ Р. Гуслан Тирадо, З. М. Габуниа, Современная глобализация и проблемы малочисленных языков в лингвистике XX века - в сборнике Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность, Карачаевск, 2007, gv. 13.

enebis, momaval i TandaTan damafiqrebel i xdeba. enobrivi pol itika xdeba is ZiriTadi faqtori, romelic axdens formirebas da cvl is enobrivi situacias rogorc konkretul regionSi, ise mTel s qveyanasa da msofi ioSi. unda aRiniSnos, rom mTavari da mniSvel ovani enobrivi pol itikisadmi am xal xebis damokidebul ebaa, SefasebiTi (estimaciuri) momentia.

Tanamedrove sociol ingvistikas Zal ze bevri sakiTxi aqvs gadauWrel i mcirericxovani xal xebis enebTan dakavSirebiT, gansakuTrebiT am enaTa SenarCunebis meTodebTan mimarTebiT. am enaTa sociol ingvisturi statistikuri bazis Seqmnis saqme jerac ar aris saTanadod mogvarebul i, magram dRes bevr cilizebul qveyanaSi dagvianebiT mainc daiwyo muSaoba enaTa asimil aciis procesebis SesaCerebl ad. bevr qveyanaSi nacional uri enebis Sesaxeb pol itika mimarTulia mcirericxovani xal xebis enaTa ganviTarebisa da mxardaWerisaken. am sakiTxebis ganxil vis dros saWiroa, gaTval iswinebul iqnes mTel i rigi faqtorebi, kerZod ki is faqtorebi, romlebic gansazRvraven enobrivi situacias: social ur-enobrivi mdgomareoba, romelic moicavs pol itikur-administraciul i ganviTarebis xarisxs, ekol ogiur da social ur infrastruqturas, eTnodemografiul viTarebasa da mosaxleobis ganaTlebis

Taviseburebebs, nacional uri enobrivi politikis principebs, imas, Tu romel kul turul -istoriul areals miekvtvneba konkretul i enobrivi areal i; gasatval iswinebel ia agreTve mocemul i enis da amave teritoriaze gavrcelebul i sxva enebis komunikaciuri sivrcis mTl iani mocul oba, am enaTa sazogadoebrivi funqciebi da sxva.

CamoTvl il i faqtorebis garda, enaTa funqcionirebaze moqmedebs agreTve sxva faqtorebic, kerZod, ramdenad kompaqturad saxl obs ama Tu im enis matarebel i eTnosi, ramdenad Caketil ia misi sacxovrebel i areal i, ramdenad naklebad emorCileba is sxva enaze gadasvl is process; es ki gardauval i gaxda Tanamedrove msolfioSi.

gansxvavebul i enobrivi garemoeba aCqarebs am procesebs, igi aqtiurad moqmedebs mcirericxovani xal xebis enebze.

dRevandel msolfioSi enobrivi situaciis Camoyal ibeba dakavSirebul ia urbanizaciis procesTan, migraciebTan, konfliqtur-saomar situaciiebTan, turizmTan, romlebic politikuri da eTnosTaSorisi procesebisa da sxva faqtorebis urTierTqmedebis Sedegia. magal iTad, kavkasiis zogi eTnosis warmomadgenel i aRmoCnda ufro meti raodenobiT migraciaSi, vidre sakuTar miwa-wyal ze.

sociolingvistikuri kvlebebi Crdil oet kavkasiis enata mdgomareobis Sesaxeb ar Catarebul a sakmarisi raodenobita da xarisxit. dRemde ar aris miRebul i efeqturi social ur-politikuri gadawyvetil ebebi enobriv sferosi; ar aris gamokvetil i qmediT RonisZiebaTa prioritetebi; miRebul i dokumentebi da gadawyvetil ebebi mxol od dekl araciuli xasiaTisad rCeba; ar Seqmnilia specialuri komisia, romelic gaakontrol ebda am gadawyvetil ebebs konkretul SemTxvevasi; ar satanado probl emebze momusave mudmivmoqmedi samecniero centri; ar aris Sesabamisoba rusetis federaciis kanonmdebl obasa da am kanonmdebl obis cxovrebasigatarebas Soris.

mcirericxovani xal xebis enata gaqrobis realurobas adasturebs statistikuri monacemebi¹. sociolingvistikuri monacemebiT, rusetis daaxl oebit enata 50% dgas gaqrobis gzaze; r. tirado da z. gabunia ki am ricxvs 60%-mde warmoadgenen, mag., aliaskis (aSS) 230 enidan mxol od 2 enas swavl oben bavSvebi da imasac, rogorc sagans; rusetis Crdil oet raionebSi 30 enidan mxol od 14 Seiswavl eba, e. i. es enebi 60-70% gaqrobis zRvarzea. aSS-sa da kanadasi

---

¹ Р. Гусман Тирадо, З. М. Габуня, Современная глобализация и проблемы малочисленных языков в лингвистике XX века - в сборнике Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность, Карачаевск, 2007, gv. 4.

187 enidan 149 ena gaqrobis zRvarzea. mTI ianad aSS-is 900 enidan 300 safrTxeSia, gaqrobis zRvarzea. avstral iaSic cudi mdgomareobaa _ enaTa 90% gaqrobis zRvarzea. m. krausis mosazrebiT, XXI saukuneSi msofi ios enaTa naxevari gaqreba, anu 6000 enidan _ 3000 Sewyvets arsebobas, rac swored rom humanitarul i katastrofa iqneba¹. rogori iqneba am enaTa Soris Crdil oET kavkasiis enaTa xvedriTi wil i? gaqrobis safrTxis qveS myofi enebi, m. krausis ganmartebiT, is enebia, roml ebzec saubrobs 100-dan 300 aTasamde adamiani. isini SeiZl eba gadarCnen XXI saukunemde, Tu am xal xebis enebi skol aSi iswavl eba rogorc mSobl iuri ena. mosal odnel i tendenciaa, rom 100 wl is manZil ze am enebis skol aSi swavl ebac Sewydeba da, Sesabamisad, safrTxis winaSe aRmoCndeba ki dev ufro meti ena.

enobrivi urTierTobis wyveta TaobaTa Soris enas gaqrobis safrTxis winaSe ayenebs, magram ena SeiZl eba sxva mizeziTac gaqres. vin unda dadges am enaTa sadaraj oze? vin unda moagvaros es probl emebi? rogoria saxel mwifosa da sazogadoebrivi organizaciebis rol i am procesSi? vin unda dai cvas am enaTa samarTI ebrivi ufl ebebi?

---

¹ Краусс М. , Языки мира в кризисе, 1992.

I ingvistebma am saqmeSi unda Seasrul on gadamwyveti da mniSvnel ovani roli, moaxdinon probl emebis gadawyvetaze qmediTi gavlena, daadginon am enaTa gadarCenis realuri SesaZl ebl obebi, prioritetebi tradiciuli meTodebis gamoyenebiT. aSkara xdeba, rom politikurad dawinaurebuli enebisa da kul turebis dominanturoba garkveul safrTxebs uqmnis mcirericxovan xal xTa enebis. aseT dominantur rols asrul ebs mTel msofilios udides nawil Si inglisuri, rusuliki _ ruseTis federaciaSi. enaTa kvdomis mTavari mizezi aris genocidi, kerZod: socialuri, ekonomikuri, politikuri, demografiuli, enobrivi diskriminacia, saganmanaTlebloda sakanonmdeblebl o sistema. m. krausi aRniSnavs, rom mcirericxovani xal xebisTvis tel emauwebl oba aris „kul turuli nerviul -damadambli avebeli gazi,“ iaraRi maT gasanadgurebl ad. amis naTeli magaliTad Cven SeiZlebeda dagvesaxel ebina tel emauwebl obebi Crdil oet kavkasiaSi.

XXI saukuneSi lingvisturi ruki dan grebian enebi. am enaTa gadarCenis mcdel oba arniSnavs am enaTa matareblebis axali sazogadoebis Seqmnas, aramed gul isxmobs mSobl iuri enisadmi pativiscemas da xel sayreli pirobebis Seqmnas, romlebic unda ganapirobednen ama Tu im enis eTnikuri specifiki SenarCunebasa da ganvitarebas.

zogadsakacobrio Rirebul ebebi ar unda ganisazRvros enis matarebel Ta raodenobiT. am Tval sazrisiT xel isSemSI el pirobad ar unda iqcnen ruseTis satitul o enebi, roml ebic sargebl oben gansakuTrebul i upiratesobiT.

kavkasiol ogma a. kibrikma¹ Seiswavl a gaqrobis gzaze mdgari enebis mdgomareoba, moaxdina maTi kl asifikacia 5 j gufad: I j gufSi Sevida enebi, romel Ta matarebel i 10-15 adamiania (al euturi, kerekis da sxvaTa), faqtobrivad, maTi gadarCena SeuZl ebel ia; II j gufSi Sedis „momakvdavad sneul i enebi“, roml ebic saWiroeben saCqaro zomebs maTi revital izaciisaTvis (encuri, itel menuri, udegeuri da sxv.); III j gufSi Sedis „seriozul ad sneul i enebi“ (eskimosuri, iukagirul i, nivxuri); IV j gufSi Sedis „qronikul ad sneul i enebi“, roml ebic inarCuneben garkveul i winaaRmdegobis unars da miswrafebas am enis matarebel Ta mxridan, moaxdinon mSobl iuri enis kul tivireba (oroCis, ul oCis, sel kupis, ketis xal xTa enebi); V j gufis Sedis umwerl obo enebi, roml ebic emsaxurebian mcirericxovan eTnosebs sasaubro-yofiTi urTierTobisas oj axsa da sofel Si. es, ZiriTadad, daRestnis enebia: arCi bul i, hinuxuri, hunziburi,

---

¹ А. Е. Кибрик, Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания, М., 1992, гл. 69-79.

Rodoberiul i da sxv. v. neroznaks¹ am monacemTa safuZvel ze gamoaqvs daskvna, rom „safrTxis zonaSi imyofeba minoritarul i enebis naxevari“. enobrivi kol eqtivebi, roml ebic cxovroben kompaqturad da SedarebiT Caketil ad, nakl ebad eqvemdebarEBian sxva enaze gadasvl as. amavdroul ad, ucxoenobrivi garemocva mniSvnel ovnad aCqarebs am procesebs. avtors miaCnia, rom gadasaxl ebebi da migraciul i procesebi damRupvel ad moqmedeben enis sicocxl isunarianobaze.

sakuTari naconal uri identurobis enad mSobl iuri enis gamocxadebis probl ema mniSvnel ovania eTnokul turul i sazRvrebis kompaqturobis gansazRvrisaTvis; migraciul i procesebis intensiurobis gansazRvrisaTvis, mniSvnel ovania agreTve sacxovrebel i adgil i (qal aqi, sofel i), religia, Sereul i qorwineba da sxv.

I lingvistur faqtorebs Soris gansa-kuTrebiT sayuradReboa enis codnis done, dial eqtebis Seswavl is mdgomareoba, I literaturul i enis funqcionirebis mdgomareoba. Tu mSobl iur enad saxel deba ara eTnikuri war-moSobis ena, aramed ena, romel ic social urad aqtiur funqciebs iZens, maSin aseT situaciSi

---

¹ Красная книга языков России, v. neroznaki s redaqtorobi T, M., 1994, gv. 7.

xdeba enis TandaTanobiTi gaqroba. amgvarad, enis matarebl ebi uars amboben mSobl iur enaze, rac momakvdinebel ia enisTvis. enis matarebel Ta kompaqturi dasaxl eba, mcire mi-gracia, sofel Si cxovreba, endogamiurobis Senaxva uzrunvel yofs mSobl iuri enis ganvi-Tarebas.

sociolingvistikasi nakl ebadaa Seswavi li i demografiul i situaciis gavlena mcirericxovan enebze. mosaxl eobis struqtura (asakobrivi, profesiul i dasxv.), dinamika (So-badoba, sikvdilianoba, migracia dasxv.) is macvenebl ebia, roml ebSi cvl indeba demografiul i faqtorebis gavlena gaqrobis gzaze mdgar mraval enaze da mat matarebel eT-nosebze.

eTnosTaSorisi konfliqtების ერთ-ერთ მიზეზად სწორედ დემოგრაფიული სიტუაციის არასასრული ცვლილება იქნა, მაგალითად, რ. ტირადოსა და ზ. გაბუნიას აფხაზეთის მაგალითზე. ისინი ეთანხმებიან იმ მკვლევრებს, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ ეTნოსTaSorisi (გართვლებსა და აფხაზეთის) დაპირისპირების გამწვავება, რომელმაც 1992-1993 წლებში გამოიწვია, განპირობებული იყო მოსახლეობის მეთისეთი სიმდიდრით, კერძოდ, სხვა ეTნოსების (როგორც ჩანს, გართვლებს) დიდ რაოდენობით¹.

---

¹ Р. Гусман-Тирадо, З. Габуния, Современная глобализация и проблемы малочисленных языков в лингвистике XX века - в

amgvari midgoma naTel i magal iTia imisa, Tu rogor mizanmimarTul ad SeiZl eba gayal bdes istoria swored sociol ingvisturi, kerZod, demografiul i simZl avris araswori komentirebiTa da subieqturi gaazrebiT (sakiTxi cal ke msjel obis sagania).

I ingvistebis erT-erTi umTavresi amocana unda iyos aqtiuri samecniero-praqtikul i muSaobis Catareba, raTa dacul i iqnes gaqrobis gzaze mdgari enebis sakanonmdebl o ufl ebebi.

am enaTa Seswavl a mraval i aspeqt iT unda ganxorciel des: I ingvisturi, istoriul i, kul turul i, social ur-pol itikuri, ekol ogiuri, neosferos aspeqtebiT.

1992 wel s evropis sabWom miRo evropis qartia regionul i da umciresobaTa enebis Sesaxeb. qartia aval debul ebs saxel mwifoebis _ evropis kavSiris wevrebs _ daicvan qartiiT dekl arirebul i nacional ur umciresobaTa ufl ebebi. qartiiT gaTval iswinebul ia midgoma, romelic moiTxovs mxedvel obaSi iqnes miRebul i kul turul i da social uri real oba, miRebul iqnes zomebi regional uri enebis da umciresobaTa enebis Senaxvis uzrunvel sayofad. qartia miCnevs, rom es enebi mTel i msflios kul turul i memkvidreobaa.

сборнике Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность, Карачаевск, 2007, гв. 19.

yuradReba maxvil deba kul turul aspeqtze da enis matarebel Ta mier cxovrebis yvel a sferoSi enis gamoyenebis Sesaxeb.

samwuxarod, unda iTqvas, rom msofi io sazogadoebaSi mcirericxovani xal xebisadmi damokidebul ebis mxriv kvl avac Zal aSia asimil atorul i midgomebi, cxadi xdeba, rom saWiroa axal i saerTaSoriso normebis, gansakuTrebiT, enobrivi programebis SemuSaveba da qmediTi zomebis miReba gaqrobis gzaze mdgari enebis Senaxvisa da dacvis mizniT.

t. piatakovas¹ monacemebiT, adiRes respublikaSi, q. maikopSi 1999 wels 22652 moswavidan adiReur enas swavl obda 10583 anu 47%. xolo ufro adre _ 1993 wels maikopSi adiReur enas swavl obda moswavl eTa mxolod 6%. miuxedavad imisa, rom adiReuri enis Semswavl el Taricxvi mniSvnelovand gazarada, rusuli ena mainc rCeba urTierTobis mTavarenad. imave avtoris cnobiT, qal aqSi mcxovrebi adiReel Ta mxolod 1% l aparakobs skol aSi mSobl iur enaze. adiReuri enis fl obis done Zal ze dabal ia: qal aqis moswavl eebis 30% saerTod ar l aparakobs am enaze, 25% _ l aparakobs gaWirvebiT. amgvarad, es Taoba ukve miekuTvneba "sneul eTnoss", radgan mas ukve aRar SeuZlia mSobl iuri ena gadasces mom-

---

¹ Т. Л. Пятакова, О языковой компетенции// конгресс этнологов и антропологов России. М. , 2001 гv. 190.

devno Taobas. Semdeg TaobebSi es procesebi aisaxeba enobriv konpetenciaze. aseTive mdgomareobaa Crdil oeT kavkasiis sxva qal aqebSiC.

eTnosTaSorisi urTierTobisa da minoritaruli enebis dacvis probl emebi mniSvnel ovanwil ad gadawyvetil i iqneboda, Tu yovel i adami anisaTvis kanonis Zal iT gaxdeboda prioriteti mSobl iuri enis ufl ebebi. es Sesazl ebel s gaxdida, Tavidan agvecil ebina samarTl ebrivi uTanasworoba saxel mwifoebri vi statusis mqone enebis matarebel Ta da im enebis matarebel Ta Soris, romel Tac ara aqvT oficial uri statusi. kacobriobis axal i model i unda iyos nacional ur-kul turul i memkvadreobis srul fasovani gamoyeneba.

ena da erovnul i cnobiereba urTierTdakavSirebul i da urTierTganmsazRvrel i kategoriebia, amitom saWiroa civilizebul i nacional uri urTierTobebis optimal uri koncentracia, romel ic SemuSavdeba mcire-ricxovan xal xTa gaqrobis gzaze mdgari enebis damcvel mecniertTa komitetis mier.

Crdil oeT kavkasiis Tanamedrove enobri vi situacia xasiaTdeba sociol ingvisturi rTul i ierarqiul i niSnebiT. yvel a ena, rogorc mra val ricxovani erisa, aseve mcire-ricxovani, unda iyos Tanabari enobri vi ufl ebebis subieqti. ganaTl ebisa da kul turul i Rirebul ebebis Senaxva SeuZl iaT rogorc did, ise mcire erebs.

5. bil ingvizmi da mul til ingvizmi Crdil oeT kavkasiaSi

bil ingvizmi _ orenovneba l ingvisturi da social uri movl enaa. igi uZvel esi droidan aris cnobili. es movl ena rTuli da araerTgvarovania, amitom, bil ingvizmis Sesaxeb arsebuli mraval ricxovani Sromebis miuxedavad, mainc rCeba probl emuri sakiTxebi Tundac bil ingvizmis cnebis Sesaxebac.

mul til ingvizmi (pol il ingvizmi) niSandoblivia Crdil oeT kavkasiisTvis gamomdinare misi mraval erovnebidan. es aris gansazRvruli social uri sazogadoebrivi urTierTobis fargl ebSi (upiratesad saxel mwifoSi) ramdenime enis gamoyenebiT; agreTve tipiuri movl enaa individis (an adami anTa jgufis) mier ramdenime enis gamoyeneba, konkretul komunikaciur situaciaSi konkretuli enis arCeva saurTierTod orive es movl ena urTierTdakavSirebulia, pol il ingvizmis aucil ebl obas warmoSobs komunikaciis dros mTlianad sazogadoebis an misi wevrebis mraval enovneba. magram igi ar aris mkacrad determinirebuli: sazogadoebis erTenovneba ar gamoricxavs am sazogadoebis romelime konkretuli wevris mul tilingvizms da, piriqiT, saxel mwifos mul til ingvizmi

SeiZl eba SeTanxmehul i iyos mosaxl eobis monol ingvizmTan enobrivi urTierTobis fargl ebSi (magal iTad, SveicariaSi), amitom ganirCeva „individual uri“ da „nacional uri“ mraval enovneba. es ukanasknel i sociol ingvistikis Seswavl is sagania. mul til ingvizmi umeteswil ad damaxasiaTebel ia mraval erovani saxel mwifos real obasTan (aSS, yofil i sabWoTa kavSiri, ruseTis federacia, indoeTi, nigeria da sxv.). komunikaciis formebi (enebi, dial eqtebi, Tqmebi, social uri da profesiul i Jargonebi da a.S.) mul til ingvizmis pirobebSi qmnian funqcional ur ierarqias, magal iTad: 1. viwro l okal uri j gufisSigniTa urTierTobis saSual eba („Sin saxmari“) 2. j gufTaSorisi yofiTi urTierTobebis l okal uri saSual eba (e. w. „bazris“ ena sxvadasxva tomebisagan dasaxl ebul sofl ebSi aziasa da afrikaSi); 3. administraciis (an erovnul i) mxaris ena; 4. pol ieTnikuri regionis ena; 5. saerTo saxel mwifo ena (SeiZl eba es iyos saerTaSoriso ena).

ierarqiis pirvel i ori safexuris enebi metwil ad emsaxurebian araformal ur zepir urTierTobebis; momdevno safexurebiTvis ki am funqciebTan erTad izrdeba masobrivi da formal uri (umeteswil ad, weril obiTi) sakomunikacio funqciebi _ es aris ganaTl ebis

enebi, informaciebis saSual ebis enebi, kul turis, literaturisa da mecnerebis enebi.

mul til ingvizmi yvel aze xSirad real izdeba orenovnebis (bil ingvizmis) saxiT. sami da meti enis masiuri fl obis SemTxvevebi SedarebiT iSviaTia. ruseTis federaciaSi mosaxl eobis 30%-mde orenovania. maTTvis meore ena aris rusuli. mul til ingvizmisaTvis (bil ingvizmisaTvis) arsebiTi mniSvel oba aqvs gamoyenebuli enis funqcionalur statuss da maTi siaxlovis xarisxs – genetikuria es siaxlove Tu tipologiuri. mul til ingvizmis safuZvel ze xdeba enaTa interferencia da konvergencia¹.

diglosia (berZ. di – „orjer“, gl osა „ena“) es aris ori enis an erTi enis ori formis Tanaarseboba sazogadoebaSi sxvadasxva funqcionalur sferoSi. diglosia, rogorc sociolingvisturi fenomeni, aucil ebl ad gul isxmobs Tavisi idiomebis Segnebul Sedarebas mosaubris mier ierarqiul ad – „მარალი“ – „დაბალი“, („საზემო“ – „yovel dRiuri“). diglosiis komponentebi SeiZleba iyos sxvadasxვა enა (მაგალიად, ფრანგული და რუსული XVIII საუკუნის მემამულეTa sazogadoebaSi), SeiZleბა გვხვდებოდეს erTi enის არსებობის განსხვავებული ფორმები (literaturული enა –

---

¹ Лингвистический энцикл. словарь. Москва, 1990, გვ. 303.

dial eqti, magal iTad, kl asikuri arabul i ena da adgil obrivi arabul i dial eqtebi maRribis qveynebSi), gansxvavebul i stil ebi enisa (magal iTad, wignis ena da sasaubro ena m. l omonosovis „sami stil i Teoriis“ mixedviT, aseve antonis sami stil is mixedviT). zogjer digl osia arasworadaa gaTanabrebul i idiomebis funqional ur sertifikaciis arsebobasTan SedarebiTi faqtoris gareSe. SesaZl ebel ia iseTi enobrivi situaciebi, roml ebic axasiaTebS mul til ingvizms da enaTa funqional ur sertifikacias digl osiis arsebobis gareSec (magal iTad, dasavl eT afrikis qveynebSi). termini digl osia SemoRebul ia C. fergusonis mier. SemoiRo¹.

orenovneba gul isxmobs ori enis srul yofil codnas, maT gamoyenebas rogorc yovel dRiur cxovrebaSi, aseve sazogadoebrivi urTierTobis yvel a sferoSi (ganaTI eba, kanonmdebl oba, masmedia...). mecnierebaSi garCeul ia orenovnebis saxeebi: koordinaciul i (orive enis Tanabari fl oba), subordinaciul i (aramSobl iuri ena daqvemdebarebul ia mSobl iur enas), recepciul i (adami ani igebS, magram saubrobs cudad an saerTod ar saubrobs) da sxv.

profesori j. ketfordi aRniSnavs, rom sityva „bil ingvi“ miemarTeba adami ans, romel ic

---

¹ Лингвистический энцикл. словарь. Москва, 1990, gv. 303.

Tanabrad fl obs or an met enas. sinamdvil eSi aseTi adamianebi cota. im individebs, roml e-bic srul yofil ad da Tanabrad fl oben or enas, j. ketfordi uwodebs ambilingvebs. bilingvebis meti nawil istvis ori an ramdenime enis fl oba gamoixateba imiT, rom erTi (mSobl iuri) ena mistvis aris ZiriTadi (an pirveli), xolo sxva ena _ meore.

ert teritoriaze ramdenime eTnosis xangrZlivi Tanacxovrebi da sameurneo-ekonomikuri da kul turuli kavSirebis Sedegad Camoyal ibda kontakturi Sereuli orenovneba. Crdil oet kavkasiisaTvis damaxasiaTebellia rogorc calmxrivi bilingvizmi (orixal xidan yovel i Tanabrad fl obs orive enas), ise polilingvizmi, roca adgil obrivixal xebi fl oben sam an met enas, magalitad, daRestanSi. kavkasiaSi saqarTvel os sazRvarze mTian mwverval ebSi cxovrobs msofliosi yvelaze patara ori sofel i TiTo-TiTo eniT _ arci da hinuxi. hinuxi 400 adamiania. sofel i hinuxis mxcovrebeli fl oben oTx enas: hinuxurs, xunZurs, didours (cezurs), rusul s, beJiturs.

eTnosTaSorisi urTierTobisaTvis iyo aTeul obiT ena Crdilo kavkasiaSi istoriis manZilze. am xal xebis warmomadgeneli xSirad fl obden meore enas, sabWoTa revoluciamde azerbaijanul s, bal yarul s, yabardoul s, yaraCaul s, yumixurs, lakurs, noRaur s, rusul s.

damaxasiaTebel ia, rom am enaTagan erT-erTi (rusul i, azerbaijanul i, yumixuri, noRauri) gamoiyeneboda ramdenime xal xis mier mniSvnel ovan did teritoriaze; danarCeni enebis (xunZuri, abazuri, yabardoul i, adiReuri, lakuri) codna adamianTa mxol od gansaz-Rvrul raodenobas Tu hqonda. revol uciis wina periodSi orenovnebis gavrcel ebis Ziri-Tadi faqtorebi iyo ekonomikuri (vaWroba, mecxovel eoba-gadarekva), agreTve gansaxl ebis Tavisebureba, gansxvavebul i eTnikur sazogadoebebSi cxovreba da sxv.

Crdil oeT kavkasiis mcxovrebtTa umetesoba bil ingvebia, anu saubroben ara marto Taviant mSobl iur, aramed rusul enazec, romelic aris ZiriTadi eTnosTaSoris urTierTobis ena, magram ar aris eTnosTaSoris urTierTobis erTaderTi ena. sul ierebisa da Rirebul ebebis SeTvisება im enidan, romel zec xdeba urTierToba, aris kanonzomieri nacional ur-enobrivi cxovrebisatvis. am procesSi monawil e eTnosebi inarcuneben Taviant nacional ur Segnebas, tradiciebsa da wes-cveul ebebs. 1994 wl is mikroaRweris Sedegad Crdil oeT kavkasiis respublikebis mosaxl eobis 85,1% Tavisi nacional urobis enad Tvl is mSobl iur enas. 32% rusul enas aRiarebs mSobl iur enad (maT Soris 29,7 % _ rusi). amastan, ararusi nacional obis mcxovrebtTa 4,35% asaxel ebs

rusul enas mSobl iur enad, xol o meore enad
_ urTierTobis ena _ 80,6 %¹.

amgvani statistikuri monacemebis safuZ-
vel ze e. abul ova askvnis, rom orenovnebis
xarisxi Crdil oeT kavkasiaSi maRal ia, gana-
kuTrebiT qal aqis mosaxl eobaSi.

XX saukunis 90-iani wl ebis movl enebis
Sedegad nacional ur-rusul enovani orenovneba
Semcirda rusul enovani mosaxl eobis gadinebis
safuZvel ze. sabWoTa kavSiris daSl is Semdeg
rusul i enis samarTI ebrivi mdgomareoba
Seicval a. rusul ma enam mniSvnel ovanwil ad
dakarga eTnosTaSorisi urTierTobis funqcia
da gaxda SedarebiT dabal i stututis ena,
ufro zustad, eTnikuri umciresobis enad iqca.

nacional ur da nacional ur-Sereul
oj axebSi bavSvebis ganaTI ebasTan dakavSire-
biT gasaTval iswinebel ia bevri faqtori,
upirvel es yovl isa, rusul i enis fl obis done
da am enis gamoyeneba (aqtiuri da pasiuri)
mSobl ebis mier, maTi interesi am enis mimarT.
nacional ur garemoSi, sadac praqtikul ad ar
aris rusul enovani garemocva, orenovnebis
formirebaSi, gavrcel ebasa da srul yofaSi
mniSvnel ovan rol s skol a asrul ebs. bevri
lingvisti Tvl is, rom mizanSewonil ia swav-
l ebis dawyeba mSobl iur enaze da Semdgom

---

¹ Е. А. Абулова, Еще раз о двуязычии на Северном Кавказе, // Лингвистический вестник. Махачкала, февраль, №2, 2009, гв. 33-34.

gadasvl a rusul enaze. gamokvl evebis monace-
mebiT (Catarda daRestnis 5 raionSi),
mSobl ebis 65,6%-ma gamoTqva survil i rusul
enaze swavl ebisa, 32,4%-ma rusul da mSobl iur
enaze, mxol od 2%-ma _ mSobl iur enaze¹.

a. giul mahomedovis azriT, didi intere-
sis Semcvel ia bil ingvizmis TeoretikosebiT-
vis rusul -daRestnuri orenovneba. igi iSviaTi
movl enaa, warmoiSva didi samamul o omis Sem-
dgom ruseTis central uri qal aqebidan spe-
cial istebis (eqimebis, maswavl ebl ebis)
Camosvl iT. isini damkvidrdnen mTebSi da
daeuflnen im xal xebis enebis, romel Ta Sori-
sac isini cxovrobdnen. ase Camoyal ibda
rusul -darguul i, rusul -l akuri da sxva
orenovneba.

meore enis gamoyeneba daRestnis pi-
robebSi da daRestnis mxatvrul i sityvis
ostatebis SemoqmedebaSi a. giul mahomedovi
miiyvana im daskvnamde, rom termin orenovnebis
gamoyeneba aq naTI ad ar Seesatyviseba arss am
terminisa. am terminiT daRestnur enaTa
mkvl evrebi aRniSnaven praqtikul ad sami enis
(mSobl iurisa da ori sxva Semdeg SeTvisebul i
enis) gamoyenebas². daRestnis mul til ingvizmi

---

¹ Е. А. Абылова, Еще раз о двуязычии на Северном Кавказе, // Лингвистический вестник. Махачкала, февраль, №2, 2009, гв. 34.

²А. Гюльмагомедов, Двуязычие и диглоссия в Дагестане, // Лингвистический вестник. Махачкала, февраль, №2, 2009, гв. 9.

dRemde mciredaa Seswavl il i. am sakiTxTan aris dakaSirebul i, agreTve, ucxo enebis swavl ebis probl ematikac.

a. giul mahomedovis axsniT, daRestanSi rusul -daRestnuri bil ingvizmis gaCena kerZo SemTxvevebTanaa dakavSirebul i da ara im eno- briv pol itikasTn, romel sac sabWoTa kavSiri atarebda mTel s sabWour sivrceSi. rusul eno- vani mosaxl eoba Crdil oeT kavkasiaSi ar fl obs nacional ur enebis, piriqiT, es mosax- l eoba miiCnevs, rom swored nacional uri ene- bis matarebel ni arian val debul ni, fl obdnen rusul enas, rogorc komunikaciis, swavl ebisa da, ufro metic, kul turis enas. amgvarma ver- tikal urma midgomam ganapiroba cal xmri vi bi- l ingvizmis (rusul -nacional uri) Camoyal ibeba Crdil oeT kavkasiaSi.

rogorc aRvniSneT, amgvari bil ingvizmi araTanabars xdis enaTa Soris komunikacias da erT-erTi (mosul i) ena xdeba dominanti.

mraval erovan daRestanSi Seuswavl el i furcel ia mxatvrul i literaturis ena. daR- estnel i xal xebis mwerl ebi, roml ebic mSobl iur enasTan erTad fl obdnen ucxour enebis, Targmni dnen nawarmoebebs am enebze. erT- erTi saintereso da nakl ebad Seswavl il i prol emaa nacional ur-ucxoenovani orenovneba (maTi gagebiT, rusul i ena aq ar igul isxmeba). orenovneba gavrcel ebul i iyo daRestnis gark- veul wreebSi XIV-XIX saukuneebSi. am periodSi

daRestnis xal xebis warmomadgenl ebi werdnen arabul , sparsul , Turqul enebze. damaxasiaTe-
bel ia, rom am enaTa special istebs iseve,
rogorc evropul i enebis special istebs,
dResac amzadeben Crdil oeT kavkasiis umaRI es
saswavl ebl ebSi.

rusul i enis gavl ena Crdil o kavkasiis
xal xebze rTul i da xangrZl ivi procesia. misi
fesvebi Rrma istoriaSi midis. pirveli kon-
taqtebi rusul saxel mwifosTan IX-X sau-
kuneebSi dasturdeba ruseTis I aSqrobiT
kavkasiaSi. sistematur xasiaTs es urTierTo-
bebi XVI saukinidan iZens. XIX saukunidan ki,
roca ruseTma sabol ood daipyro kavkasia,
gaatara enobrivi pol itika, es pol itika gansa-
kuTrebul organizebul saxes sabWoTa epoqaSi
iRebs.

Zal ze saintereso a urTierTgamomricxavi,
sawinaaRmdego damokidebul eba Tavad Crdil o-
kavkasiel xal xebisa da rusebs Soris. e. abu-
l ova wers, rom ruseTis Semosvl as kavkasiaSi
mohyva kul turaTa urTierTgamdidreba. Tavis
droze Tanamedrove mTiel Ta winaprebi aRniS-
navdnen rusul i enis, rusul i kul turis
mniSvel obaze da aucil ebl obaze kavkasiis
eTnosebis ganviTarebaSi. isini amaSi xedavdnen
am xal xebis aRorZinebis mniSvel ovan pirobas.
cnobil i yabardoel i ganmanaTI ebel i yazi ata-
Jukini pirveli mTargnel i iyo, romel mac
yabardoul enaze Targmna puSkinisa da I er-

montovis Txzul ebebi. man aRniSna, rom rusul i enis codnisadmi moTxovnil eba ar gaqrebaoyabardoSi. yabardos mdgomareoba da rusul Tan damokidebul eba iseTia, rom igi rusul is gareSe ver iarsebebs. amas acnobiereben da Semdegac gaacnobiereben Tavad yabardoel ebi¹.

XIX saukunis meore naxevidan rusul i ena farTod gavrcel da Crdil o kavkasiaSi. yovel wel s izrdeboba rusul i enis mcodneTaricxvi. eTnografi n. grabovski werda, rom inguSisTvis yvel aze didi siamovneba da pativiscemaa stumroba saxl Si, amitom maT yvel gan xvdebi, dawyebul i misaRebidan, auditoriiT damTavrebul i. yovel ive amas inguSi rusul i enis codnis wyurvil iT akeTebS².

Cergezi ganmanaTI ebel i m. diSekovi Tavis mogonebebSi ixsenebs faqts, rom sofl ebis boberdovskisa da ataJuskis rusi mefutkre ufasod aswavl ida axal gazrda mTiel ebs rusul wera-kiTxvas. humanuri saqciel ia, medial s ki yovel Tvis ori mxare aqvs.

rogori iyo Tavad rusul i sazogadoebisa da mwerl ebis damokidebul eba kavkasiis mimarT maSin, roca kavkasiel i „ganmanaTI e-

---

¹ Е. А. Абулова, Еще раз о двуязычии на Северном Кавказе, сб. Лингвистический вестник. Махачкала, февраль, №2, 2009, гв. 36.

² Н. Грабовский, Сборник сведений о кавказских горцах. Вып. IX. Тифлис, 1876, гв. 29.

bl ebi“ rusul eqspansias l amis mxsnel ebad saxavdnen?

n. xaibul ieva „kavkasiis saxeebi da stereotipebi XIX saukunis rusul samogzauro l iteraturaSi“ aRniSnavs, rom kavkasiis saxe, romel ic mudmivad Tan axl avs masebis cno- bierebas. igi gavl enas axdens ara marto ada- mianTa urTierTobebze, aramed saxel mwifos pol itikazec, amitom mkvl evarma Tval i gaedev- nebina saxeTa evol uciisaTvis ruseTis sa- zogadoebriv azrovnebasa da cnobierebaSi, radgan wina epoqaSi Camoyal ibebul i bevri war- modgena da stereotipi, dRemde axdens gavl e- nas rusul -kavkasiur urTierTobebze. mkvl e- varma gaanal iza dokumenturi, geografiul i, eTnografiul i, istoriul i da kul turul i xasiaTis Canawerebi samogzauro l iteraturaSi. es Janri avl ens XIX saukunis kavkasiis kul - turis Taviseburebas, xsnis cal keul i xal xis nacional ur-sul ier individual obas. aranak- l eb mniSvnel ovania kavkasiis xatis, saxeebis aRqma da transformacia, radgan yovel mog- zaurs aRmoasvl eTSi Tan mohqonda sakuTari istoriul i TviTaRqmisa da gamoxatvis done. mkvl evari aRniSnavs, rom nacional uri suraTe- bis, saxeebisa da stereotipebis Seqmnis es „samogzauro l iteratura“ mkiTxvel s yovel T- vis ar awddida, kul tivirebas axdenda real uri warmodgenisa. es ki xdeboda niadagi, winapi- roba negatiuri stereotipebis Camoyal ibebisa.

real obis subieqturi aRqma ganisazRvreboda mTxrobel is kl asobrivi kuTvnil ebiTa da im amocaniT, romel ic idga mis winaSe.

Zal ian xSirad samogzauro Canawerebis avtorebi Taviant warmodgenebs kavkasiis Sexaxeb udareben im warmodgenebs, roml ebic Cndeba rus kl asikosTa wakiTxvis Semdeg. ur-Taven Taviant SeniSvnebs da aRniSnaven real obasa da warmodgenas Soris danaxul sxvaobebs.

samogzauro narkvevebis avtorebi nawil obriv exebodnen social ur-politikur sakiTxeb, ramdenadac swored es iyo rusul i sazogadoebis gansakuTrebuli interesis sagan. es iyo kidec nawarmoebis politikuri qveteqsti.

rogorc yvel a mxatvrul saxes, kavkasiis saxesac gaaCnia myari sityvaTSexamebani literaturaSi, epiTetebi, metaforebi: дикий край, рыцарство гор, страна кровы и кинжала, страна, каменный архипелаг, страна варваров и дикарей da sxv. dakavSireba, asocireba vel urobisa da kavkasiisa mudmivad myardeboda rogorc rusul i saxel mwifos mxridan, agreTve literatorebidan.

xel isufl eba da sazogadoeba mTiel ebs ganixil avdnen, rogorc aracivilizebul tomebs, „mtacebl ebs“, roml ebic cxovroben ZarcviTa da rbeviT. isini darwmunebul i iyvnen Tavianti Zal adobrivi civilizatorul i politikis simarTleSi. am pozicias „ama-

grebdenen“ Crdil o-kavkasiel i „ganmanaTI ebl ebi“, roml ebiC magal iTad moviyvaneT zemoT). n. xaibul aeva aRniSnavs, rom kavkasiis oms da ruseTis kol onizatorul politikas amarTI ebdnen imiT, rom kavkasiis xal xebSi civil izacia Semoitanes (gavixsenoT i. WavWavaZis „mgzavris weril ebSi“ podporuCiKi #-is mier civil izaciis Semotana generl ebis raodenobiT saqarTvel oSi).

Zal ian xSirad l literaturaSi ganixil eboda marTvis meTodebi da maTi efeqturoba. bevrisTvis kavkasia TviTsemecnebis wyaro gaxda. „sakuTarisa“ da „ucxos“ Sepirispireba erTdroul ad iZl eoda saSual ebas, daexasiaTebina samyaro, romel Sic avtori aRmoCnda da daexasiaTebina sakuTari Tavic¹.

amgvarad, kavkasiuri samyaro dampy-robli isaTvis, erTi mxriv, aRuqmul i darCa da, meore mxriv, es aRuqmel oba mas xel s aZl evda kidec, ewodebina mistvis „ucxo“, „vel uri“ da a.S. amgvari midgoma amarTI ebda maT eqspansias „aracivil izebul “ kavkasiaSi civil izaciis Semosatanad. am yovel ivem ganapiroba is, rom kavkasiaSi damkvidrebul eTnikur rusebs hqondaT rusul i enis upiratesobis ganCda „ara-

---

¹ Н. Хайбулаева, Образы и стереотипы Кавказа в русской литературе путешествия XIX века, // Материалы I международного конгресса кавказоведов. Тбилиси, 2007. gv. 449-450.

civilizebuli“ xal xebis enebTan mamarTebiT. aman niadagi Seumzada cal mxriv bil ingvizms, rusul -nacional urs, roca nacional uri enebis matarebel ni fl oben rusul s mSobl iur enas-Tan erTad, xol o rusul i enis matarebel ni ar fl oben nacional ur enebis, radgan maT ar miaC-niaT saWirod amgvari ram da Tvl ian, rom am xal xebis bedi, kul tura mxol od rusul i kul turis prizmaSi gardatexiT unda iqnas ganxil ul i. amgvari bil ingvizmi ki ar aris srul fasovani da aucil ebl ad Seapirobebs momaval Si erT-erTi enis, am SemTxvevaSi mosul Ta enis upiratesobas, rom aRaraferi vTqvaT nacional uri enebis matarebel Ta enobriv asimilaciaze.

Crdil oeT kavkasiaSi enobrivi situaciis cvl a istoriul ad gamowveul i iyo migraciebiT, eTnosTa SereviTa da eTnoenobrivi procesebiT, enobrivi situaciis cvl iT, substratiT, superstratiTa da adstratiT, konvergenciiTa da divergenciiT. yovel ive es permanentul ad cvl ida am enaTa „mdgomareobas“¹. Crdil oeT kavkasiis enaTa mdgomareoba icvl eboda droiT, sivrciT da social ur pesrpeqtivebSi.

kavkasia tradiciul ad yovel Tvis warmoadgenda didi mezobel i qveynebis

---

¹ mdgomareobas ganxil avT rogorc sociol ingvistur kategorias.

interesebisa da brZol is arenas. am brZol is procesSi xSirad xorciel deboda kavkasiel i xal xebis dayofa, ucxo eTnosTa Camosaxl eba da damkvidreba, gadasaxl eba da adgil obrivi eTnosebis gaqrobac ki (mag., al banel ebi). kavkasia xasiaTdeba mraVal saukunovani enobrivi urTierTobebiT pal eokavkasiuri, indoevropul i, al Tauri da semituri enebisa, iberiul -kavkasiur enebze metyvel i xal xebi cxovroben am teritoriaze uxsovani droidan, danarCenebi ki damkvidrdnen kavkasiaSi istoriul i warsul is sxvadasxva periodSi. migraciebi da enobrivi kontaktebi sxvadasxva epoqaSi sxvadasxvanairi iyo. kavkasiaSi ucxo eTnosebis gamoCenis momentebi SeiZl eba davyoT or etapad:

1. adreul i safexuri _ V saukunidan XVIII saukunemde:

a) j gufebi, roml ebic Camosaxl denen dapyrobiTi omebis dros, Semovidnen dampy-robI ebTan erTad;

b) ucxo miwis xal xebi, roml ebic kavkasiaSi aRmoCndnen specifikuri istoriul i pirobebis kval dakval ;

g) l tol vil ebi, roml ebic special urad iqnen Camosaxl ebul i dampyrobel i saxel mwifos mier mi zanimarTul i eTnikuri eqspansiis gansaxorciel ebl ad.

2. gviandel i safexuri (XIX-XX saukuneebi) _ aramkvidri eTnosebis mosvl a da

Camosaxl eba iZens organizebul , marTul xasiaTs.

a) „mosul Ta“ Camosaxl ebis sakiTxi xdeba marTul i; iqmneba demografiul i proporciebi „mosul Ta“ da „adgil obrivebs“ Soris imisTvis, rom mudmivad arsebobdes „mesame Zal is“ Carevis aucil ebl oba maT Soris urTierTobis dasaregul irebl ad;

b) „mosul Ta“ interesebis uzrunvel yofas Tavis Tavze iRebs „mesame“ (ruseTi), romel ic dekl araciul ad dgeba „mosul is“ mxares (anu umciresobis mxares);

g) „mosul Ta“ da „adgil obrivTa“ Soris urTierTobebSi did mniSvnel obas iZens (samarTI ebriv Zal asac ki iRebs) social uri da kul turul i faqtorebi;

d) „mosul Ta“ da „adgil obrivTa“ urTierTobis ena xdeba ara adgil obrivi, aramed „mesames“ ena¹.

eTnosTa sacxovrebel i adgil ebis cvl il ebebisTvis caristul i ruseTi warmatebit iyenebda samxedro, ekonomikur da religiur faqtorebs. samxedro faqtorad SeiZl eba CavTval oT ruseT-osmal eTisa da ruseT-iranis omebi, romel Ta Sedegadac kavkasiis sasazRvro zol ebi mudmivad icvl e-

---

¹ Sdr. m. tabiZe, enobrivi situacia saqarTvel oSi da qarTul i enis funcioni rebis sakiTxebi, Tbilisi, 2005, gv. 65.

boda, xolo mosaxleoba ukontrol od gadaadgil deboda; Sesabamisad, icvl eboda enobrivi situaciac.

agresorebi yovel Tvis cdil obdnen aborigeni eTnosebis dasustebas, magram yvel aze mizanimmarTul ad, Tanamimdevrul ad da warmatebiT am process axorciel ebda ruseTi, romelic ukve XX saukuneSi warmatebiT gamoiyenebda komunisturi ideologiis antinacionalur Tvisebas, kavkasiis dapyrobili saxel mwifoebis eTnikuri SerevisaTvis da „dayavi da ibatones“ politiki gasaxorciel ebl ad,

XIX saukunidan kavkasiaSi enobrivi politika iyo da darCa calmxrivi (rusifikacia). enobrivi situacia ganisazRvreboda ruseTis saxel mwifos eqspansiuri politikiT, romelic jekidev XVI saukunidan iRebs saTaves ivane IV-is politikiT.

rogorc cnobilia, „enis mdgomareoba“ enobrivi da araenobrivi faqtorebis urTierTzemoqmedebis dabal ansebas warmoadgens. ena sistemaTa sistemaa. amgvarad, enobrivi situacia aris sxvadasxva enis anerTi enis sivrciTi da socialuri komponentebis urTierTqmedebis Sedegebi.

Crdil oet kavkasiis enobrivi situaciis Seswavl amoiTxovs gaanal izdes geografiuli, politikuri, socialur-kul turuli monacemebi, romelTa farglebSic Cven ganvsazRvravT konkretul enobrivi situacias.

6. ruseTis federaciis ganaTI ebis sistema da Crdil oeT kavkasiis enebis statusi da mdgomareoba

2002 wel s srul iad ruseTis mosaxl eobis aRweris mixedviT ruseTSi 142 eTnosi da 40 masSi Semaval i eTnikuri j gufi Sedis. es eTnosebi ganirCevian erTmaneTisagan enisa da kul turis mixedviT, gansxvavebul i civilizaciuri zonisa da tradiciis mixedviT, Tanamedrove industriul -ekonomikuri da social ur-kul turul i ganviTarebis donis mixedviT. rusebi mosaxl eobis 80% (= 116 milioni) Seadgenen, TaTrebi _ 5,6 milions anu 4%-s, ukrainel ebi 2,9 milions anu 2%-s, baSkirebi 1,7 milions anu 1%-s, CuvaSebi _ 1,6 milions anu 1%-s, somxebi _ 1,1 milions anu 1%-s; kidev 16 xal xs aqvs ricxobrivoba 400 aTasidan erT milionamde (mordovel ebi, xunZebi, bel orusebi, yazaxebi, udmurtebi, azerbaijanel ebi, mariel ebi, germanel ebi, yabardoel ebi, osebi, darguel ebi, buriatiebi, iakutebi, yumuxebi, inguSebi da l ezgiebi (0,3 %-dan 0,6%-mde).

1989 wl is aRweris SedegebTan SedarebiT 2002 wl isTvis erT milionamde gaizarda azerbaijanel Ta, darguel Ta, yumixTa, inguSTa da l ezgTa raodenoba. am j gufs gamoakl da ebrael ebi, romel Ta ricxvobrioba 2-3-j er Semcirda.

rusebi ricxobriobis mixedviT pirvel adgil zea ruseTis federaciis bevr subieqtSi (mTI iani mosaxl eobis 42%-dan 97%-mde). gamonakl isia yabardo-bal yareTis, yaraCai-CergezeTis da CuvaSeTis respubl ikebi. yal - muxeTis, Crdil o oseTis, TaTreTis, tuvisa da saxas (iakutia), komi-permiakTa da aginis buriatTa avtonomiur ol qebSi rusebi ricxobrivad meore adgil ze arian (20%-dan 41%-mde). daRestnis, inguSeTisa da CeCneTis respubl ikebSi rusebi Seadgenen mosaxl eobis 5%-ze nakl ebs. aq pirvel adgil ze dganan eTnosebi, romel Ta eTnonimis saxel i warmodgenil ia federaciis subieqtSi¹.

bol o aRweris monacemTa mixedviT ruseTis federaciis teritoriaze gamoiyeneba 239 ena. ruseTis federaciis enebi araerTgvarovan mdgomareobaSi funcioni reben da, Sesabamisad, araTanabar iuridiul viTarebaSi imyofebian. es umetesad damokidebul ia eTnosis social ur-demografiul viTarebaze (saerTo raodenoba, gansaxl ebis kompaqturoba an dispersiul oba, industriul -ekonomikuri da sociokul turul i ganviTarebis done, enis statusi saxel mwifos politikur-administraciul sistemaSi). konkretul i enis

---

¹ М. Н. Кузьмин, О. И. Артеменко, Языки народов России, их статус и положение в системе образования, //

Лингвистическое кавказоведение и тюркология

– традиции и современность, Карачаевск, 2007, гв. 3-4.

Senaxvisa da ganviTarebis Sesazl ebl oba damokidebul ia am macvnebl ebze.

Crdil oet kavkasiaSi samarTI ebrivi mdgomareobiT (statusiT) saxel mwifo ena: **rusul i ena**, roml is statusi gantkicebul ia ruseTis federaciis konstituciIT, federal uri kanonmdebl obiT (1991 w.). rusul i ena saerto saxel mwifoebri vi ena. mas aqvs yvel a social uri funqcia (saqmiani urTierToba, ganaTI eba, mecniereba, masobri vi komunikaciebi, marTI msaj ul eba). ruseTis federaciis saxel mwifo enis federal urma kanonma (miRebul i 2005 wel s) ar daadgina sazogadoebri vi urTierTobis sxvadasxva sferoSi rusul i enis gamoyenebis wesebi enobri v situaciastan SesabamisobaSi da agreTve nacional ur-enobri vi politikis principebTan SesabamisobaSi. regional ur enobri v kanonmdebl obaSi rusul i enis statusi gansazRvrul ia rogorc respublikis saxel mwifo ena da kanonis konteqstis mixedviT Tu vimsjel ebT, rusul ma enam unda Seasrul os upiratesad Sinagani orientiris roli sxva saxel mwifoebri v enastan mimarTebaSi. am kanonebSi rusul i ena ar ganxil eba Tavisi damoukidebel i federal uri statusis mixedviT _ rogorc ufl ebaSezRudul i ena saxel mwifoebri vi enis funqciebiT. misi umTavresi daniSnul ebaa rusul i literaturis translacia da respublikis saganmanaTI ebl o sivrcis

integrireba saerTorusul saganmanaTI ebl o
sivrceSi.

ruseTis federaciis SemadgenI obaSi
saxel mwifo enis statusi aqvs aseve 32 enas. es
statusi ganmtkicebul ia subieqtebis kanonmde-
bl obebiT enis Sesaxeb. am kanonmdebl obi isini
Tanabari ufl ebebiT funqcionireben rusul i
enis paral el urad. regional uri kanonmde-
bl oba axdens postul irebas ori saxel mwifo
enisa (rusul isa da nacional uri enisa), gan-
sazRvravs maT Tanabar ufl ebriv mdgo-
mareobebis da am enebis Tanabar funqcionirebas.
rasakvirvel ia, dadgenil sakanonmdebl o Tana-
barufl ebianobas ar SeuZI ia uzrunvel yos av-
tomaturad am enebis funqciaTa Tanabari fun-
qcionireba, rac ase aucil ebel ia saxel mwifo
enis statusis mqone enis funqcionirebisaTvis.
amgvari normebis dadgenis mTavari azri aris
is, rom gaimij nos erTi enis funqcia meore
enis sasargebl od.

m. kuzmini da o. artemenko miicneven, rom
respublikebis enebisa da rusul i enis
urTierTmimarTebiT, rusul i enis cneba,
rogorc saxel mwifo enis cneba, waSl il ia¹.

Cveni azriT, sakanonmdebl o baza Seqm-
nil ia eTnosis enobrivi ufl ebebis dacviT, ma-

---

¹К. Н. Кузьмин, О. И. Артеменко, Языки народов России, их
статус и положение в системе образования, //

Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и
современность, карачаевск, 2007, gv. 5.

gram misi realizaciis gzebia SezRudul i (amaze gvqonda saubari), amitom m. kuzminisa da o. artemenos SeSfoTeba regional ur subieqtebSi rusul i enis funqciis Sesustebis Taobaze safuZvel s mokl ebul i Cans.

Crdil oeT kavkasiis enaTagan saxel mwifo enebia xunZuri, darguul i, yumuxuri, l akuri, l ezgiuri, noRauri, Tabasaranul i _ daRestnis respubl ikaSi; adiReuri _ adiRes respubl ikaSi, inguSuri _ inguSeTis respubl ikaSi, yabardoul i Cerqezul i _ yabardo-bal yareTisa da yaraCaeT-CerqezeTis respubl ikebSi, yaraCaul -bal yarul i _ yabardo-bal yareTisa da yaraCaeT-CerqezeTis respubl ikebSi, osuri _ Crdil o oseTis respubl ika _ al aniaSi.

es enebi, daRestnis respubl ikis 14 enis garda, aris satitul o saxel mwifo enebi respubl ikebisa, roml ebic aZl even respubl ikebs saxel s ZiriTadi (satitul o) eTnosis mixedviT.

aris agreTve enebi _ arasaxel mwifo sasitul o enebi, romel Ta eTnikuri dasaxel eba Seesabameba ruseTis federaciis subieqtebis dasaxel ebebs, magram enis statusi ar aris gansazRvrul i saxel mwifo dokumentebSi. aseTia CeCnuri ena CeCneTis respubl ikaSi. dRemde ar aris miRebul i kanoni CeCneTis respubl ikis saxel mwifo enis Sesaxeb da kanoni CeCneTis respubl ikis xal xebis Sesaxeb.

Crdil oeT kavkasiaSi, iseve, rogorc ruseTis federaciaSi mTI ianad, respubl ikuri

(satitul o) enebis statusi j er kidev ar mow-mobs maT farTo gamoyenebaze sazogadoebrivi urTierTobis yvel a sferoSi. es enebi srul y-ofil ad (Tu zogj er saerTod ara) ar gamoi-yeneba urTierTobaSi, masobriv komunikaciaSi, saqmismarmoebaSi, ganaTI ebaSi, gamomceml obaSi, sul ier kul turaSi.

ras unda gamoewvia nacional uri enebis funqciebis Sesusteba respublikebSi? ori faqtori SeiZl eba gamoiyos: pirveli _ es aris rusuli enis aqtiuri zemoqmedeba nacional ur enebze, romelic rusul enovanTa Casaxlebit aris gamowveuli, agreTve gamowveulia masobrivi informaciis gavrcelebis sasualebit. gansakutrebuli roli am kutxiT Seasrulatel eviziam. meore faqtori _ es aris msobliuri enis poziciis Sesusteba, rac dakavSirebulia tradiciuli enobrivi kolektivebis rRvevasTan rusuli dasaxlebis ganmtkicebis xarjze da msobliuri enis swavlebis araefekturobasTan zogadsaganmanaTleblodawesebul ebebSi.

enobrivi situacia asrul ebs kargi indikatoris rols mcirericxovani xalxebis socialur-ekonomikuri warumatebeli mdgomareobis Sesaswvad. am etnosta enebis Tanamedrove vitareba safrTxeebis Semcvelia (Sdr. aseve Crdil oetis xal xTa enebis kerekis, ul-tas, udegeuris mdgomareoba. isini gaqrobis winaSe mdgari enebia).

sabWoTa kavSiris daSl is Semdeg gax-
Sirda migraciebi ruseTSi dsT-s qveynebidan.
diasporaTa ricxvi ruseTis federaciaSi
mniSvnel ovnad gaizarda.

enaTa sicocxl isunarianoba da Semdgomi
ganviTarebis SesaZI ebl oba korel aciaSia enis
funqcionirebasTan (anu enis sazogadoebrivi
funqciebis raodenobasTan da gamoyenebis in-
tensiurobasTan, agreTve rig eTno-social ur
faqtorebTan. gansakuTrebiT mniSvnel ovania
satituti o eTnosis damokidebul eba respub-
likis (subieqtis) danarCen mosaxl eobasTan. ma-
gal iTad, a) 50%-ze meti _ inguSeTi (77,3),
yabardo-bal yareTi (67). Crdil o oseTi-al ania
(63), CeCneTi (93); b) 50%-ze nakl ebi _ yaraCaeT-
CerqezeTi (449); g) 30%-ze nakl ebi _ adiRe.

mniSvnel ovania meore faqtori _ kom-
paqturoba da dispersiul oba eTnosis gansax-
l ebisa.

arsebiTi mniSvnel oba enis gadarCenisT-
vis eniWeba eTnosis warmomadgenl ebis mier
mSobl iuri enis fl obis xarixs. maCvenebl ebi
„Tavisufl ad fl obs“ an ar „Tvl is mSobl iur
enad Tavisi eTnosis enas“ aris obieqturi
maCvenebel i enis sicocxl isunarianobis gansa-
sazRvrad.

ruseTis federaciis republ ikebis
enebs, kerZod, satituti o enebs aqvT SesaZI e-
bl oba, e.i. arian ganviTarebul i saimisod, rom
Seasrul on saxel mwifo enis statusis mqone

enis funqciebi. garda amisa, respublikebSi miRebul ia programebi mSobl iuri saxel mwifo enis ganviTarebis Sesaxeb da maTi social ur-sazogadoebrivi funqciebis Sesaxeb, am enis fl obis Sesaxeb sxva eTnosis warmomadgenel Tamier, upirvel es yovl isa, rusebis mier. respublikuri enebidan, romel Tac ara aqvT saxel mwifoebrivi statusi, sakmaod kargad ganviTarebul ia CeCnuri ena.

mSobl iuri (ararusuli) enisaTvis ganaTlebis sistemaSi funqciebis miniWebam eTnosebis zrunvis saganidan xdeba 1992 wl idan. federalur kanonSi „ganaTlebis Sesaxeb“ xorciel deba swored saganmanaTleblo procesebSi mSobl iuri enis roli ardgena.

Tanamedrove doneze ruseTis federaciis saganmanaTleblo sivrceSi swal ebis ena aris 28, amagan 16 aris swal ebis ena dawyebiT saganmanaTleblo sistemaSi, 2 ena aris Ziritadi saganmanaTleblo donisTvis da 10 _ saSualo ganaTlebisTvis. erovnul umciresobaTa 7 enaze rig saganmanaTleblo sivrceSi xorciel deba yvela humanitaruli sagnis swal eba. es monacemebi obieqturad adastureben, rom sruli Sesazleblo bebiT funqcionireba SeuZliaT mxolod mxvili eTnosebis enebis. danarCen SemTxvevaSi moxda mSobl iuri enis ardgena, rogorc sagnisa da ara swal ebis enisa. ruseTis federaciaSi skol ebis swal ebis enad

43 enaa gamoyenebul i (swavl eba l-dan IX kl asamde, iSviaTad _ XI kl asamde).

ruseTis federaciis saganmanaTI ebl o sistemaSi swavl ebis procesis orive formaSi (swavl ebis ena da swavl ebis sagani) monawil eobs 78 nacional uri ena. mSobl iuri enis xvedriTi wil is amaRI ebam, respubl ikebis enebis statusis gazrdam saxel mwifoebriwi enis statusamde Secval a saaTebis ganawil ebis Zvel i bal ansi fil ol ogiuri mimarTul ebebiT zogadsaganmanaTI ebl o dawesebul ebebSi. aman mTI ianobaSi Seasusta rusul i enis pozicia, romel ic axl a gaxda ruseTis federaciis respubl ikebiSi Seswavl is sagani rogorc ruseTis federaciis saxel mwifo ena kviraSi 3 saaTis mocul obiT.

sainteresoa, rom ruseTis federaciis cal keul subieqtebiSi moxda cvl il ebebi skol ebSi mSobl iuri enis swavl ebaSi, agreTve, mSobl iuri eniT swavl ebaSi, swavl eba mSobl iur enaze ganxorciel da me-11 kl asis CaTvl iT da, agreTve, daisva sakiTxi umaRI es saswavl ebl ebSi mSobl iur enaze swavl ebis Sesaxeb. daiwyo kidevac moZraoba am mimarTul ebiT. amgvani tendencia ruseTis federaciis saswavl o sistemaSi qmnis obieqtur safuZvel s orenovnebis Semcirebisa da rusul i enis, rogorc saxel mwifo enis funqciis daqveitebisa, rusul i enis rol is Semcireba, rogorc cnobil ia, ufro advilia iq, sadac

satitul o eri ricxobrivad gacil ebiT metia, vidre rusebi. amgvarad, iqmneba winapirobebi rusul i enis SezRudul i funqcionirebisaTvis yofiT sferoSi sazogadoebrivi urTierTobisTvis rusebsa da cal keul eTnosebs Soris. Cdneba araTanabari pirobebi orenovnebisaTvis rusul i da erovnul i umciresobebis enebS Soris. v. al tapovi aRniSnavs, rom ukrainaSi rusul i ena skol ebSi mniSvnel ovnad Seviwrovd, miuxedavad imisa, rom rusul i enis real uri roli urTierTobis sxvadasxva sferoSi Zal ian didia. bevri bavSvi dResac Sin saubrobs rusul ad, radganac mSobl ebi inerci iT ganagrZoben masze saubars, Tumca kiTxva da wera mxol od ukrainul ad SeuZl iaT¹.

bol o wl ebSi ruseTis axal gazrda TaobebSi SeiniSneba rusul i enis codnis donis daqveiTeba, mcirdeba wigni erebis donec, aseve moswavl eTa sametyvel o kul turac (magal iTad, es SesamCnevia tuvis respubl ikaSi)². mkvl evrebi gamoTqvamen Taviant SeSfoTebas imis Taobaze, rom usafuZvl od gadaisinj a rusul i enisa da literaturis swavl ebis saganmanaTI ebl o programebi swavl ebis Sinaarsisa da drois minimumamde dayvanis tendenci iT. saganmanaTI ebl o dawesebul ebebs, roml ebic orenovani swavl ebis safuZvel ze aswavl idnen,

---

¹ М. К. Кузмин, О. У. Артеменко, гв. 11.

² i qve, гв. 11.

ar miuRiaT rusul i enisa da l iteraturis ax-
al i saxel mZRvanel oebi, roml ebic regionSi
orenovani situaciis gaTval iswinebiT iqneboda
Seqmnil i da romel ic aseve gaiTval iswinebda
enaTa swavl ebis Tanamedrove meTodikas. zemoT
dasaxel ebul i avtorebi gamoTqvamen agreTve
ukmayofil ebas imis Taobaze, rom regioneSi
xorciel deba rusul enovani skol ebis xel ov-
nuri Semcireba, rac amcirebs rusul i enisa da
rusul enovani mosaxl eobis ufl ebebs, miiRon
rusul enaze ganaTI eba, romel ic maT ruseTis
federaciis konstituci iT aqvT garantirebul i.
aqve aRniSnaven, rom real uri saskol o
praqtika rig respubli kebSi adasturebs fed-
eral uri normatiul i sakanonmdebl o bazis
darRvevebis mraval SemTxvevas¹.

nacional uri skol ebi ruseTSi de-iure
arsebobda 1992 wl amde. ruseTma Tavidan
aicil a lingvistur safuZvel ze warmoqmnil i
konfli qtebi. ruseTis federaciis sabWoTa
memkvidreobiT gadmoeca eTnokul turul i da
eTnol ingvisturi probl ematika. rogorc
praqtikam daadastura, warmoiSva
maregul irebel i, bal ansis Semqmnel i meqanizms
moZiebis aucil ebl oba. es meqanizmi unda
abal ansebdes federal ur da regional ur
doneebs. amasTan dakavSirebiT 2006 wl is 3
agvistos damtkicda ruseTis federaciis

---

¹ М. К. Кузмин, О. У. Артеменко, гв. 12.

nacional uri saganmanaTI ebl o politikis koncefcia da prioritetul mimarTul ebaTa gegma mTI iani saganmanaTI ebl o sistemis moderdnizaciis pirobebis (2004-2010 ww.) gaTval iswinebiT.

es koncefcia iTval iswinebs ruseTis federaciis saganmanaTI ebl o sistemaSi mSobl iur (ararusul) enaze swavl ebas humanitarul i mimarTul ebiT, romelic gaTvl ilia, ama Tu im doziT, mSobl iur kul turaze. es aris gansakuTrebul i specifikuri modeli saganmanaTI ebl o dawesebul ebebisa. amgvvari skol is sabaziso ganmasxvavebel i Tvisebebi aris bilingvuri da bikul turul i Sinaarsis humanitarul discipl inaTa bl oki, romelic agebul ia mSobl iur da rusul kul turaze kul turaTa dial ogis gamoyenebiT da Sepirispi rebiTi anal iziT. igi mimarTul ia mraval erovani rusul i sazogadoebis konsol idaciis amocanis gadasaWrel ad. ramdenad Seicavs amgvvari real oba riskis faqtorebs mcirericxovani eTnosTa enebis sicocxl isunarianobis SenarCunebaSi?

G7. ganaTI ebis sistemis samarTI ebrivi regul ireba Crdil oeT kavkasiaSi

enobrivi situaciis regul irebis safuZ-
vel i aris sakanomdebl o samarTI ebrivi baza.
ganaTI ebis ganviTareba efuZneba normatiul -
sakanomdebl o safuZvel s, romelic
aregul irebs am sferoSi urTierTobebs,
agreTve sazogadoebriv urTierTobebs sxva
sferoebTan. es sakanomdebl o baza for-
mirdeba real uri ekonomikuri, pol itikuri da
social uri sferos gaTval iswinebiT. ruseTis
federaciis Tanamedrove saganmanaTI ebl o nor-
matiul -sakanomdebl o bazisTvis damaxasiaTe-
bel ia rogorc centriskenu l i, aseve centrida-
nul i tendenciebi.

centriskenu l i tendenciebi ganpirobe-
bul ia ruseTis federaciis erTiani saganma-
naTI ebl o sivrcis SenarCunebis moTxovniT,
rac gamoixata swavl ebis Sinaarsis mixedviT
licenzirebis erTiani meTodikiT da saganma-
naTI ebl o dawesebul ebebis saxel mwifoebrivi
akreditaci iT, roml iTac gansazRvrul ia swav-
l ebis saerTo vadebi.

centridanul i tendencia dakavSirebul ia
imis gacnobierebasTan, rom SeuZl ebel ia da,
agreTve, ar aris mizanSewonil i demokrati-
zaciis pirobebSi aseT did qveyanaSi SenarCu-
nebul i iqnas centris funciebi Zvel eburad _
unificirebul i formiT. sazogadoebrivi
cxovrebis yvel a sferoSi ganxorciel da
cvl il ebebi (kerZo sakuTrebis dakanoneba, sa-
baziso ekonomika, marTvis sistemis optimi-

zacia, da sxv.). SeiZl eba agreTve prognozireba imisa, rom ganaTI ebis sistemis rol i, ufl ebamosil ebebi gaizarda. ufro metic, gaCnda damoukidebel i saganmanaTI ebl o dawesebul ebebi. aseTi cvl il ebebi ganapirobebs ganaTI ebis normatiul -samarTI ebrivi bazis koreqtirebas.

ganaTI ebis sferoSi samarTI ebrivi regul irebis ZiriTad sakanonmdebl o aqti aris ruseTis federaciis konstituciis #43 statia. ganaTI ebis sistemis samarTI ebrivi sivrcis sxvadasxva aspeqtebi regul irdeba federal uri kanonmdebl obiTac, romel ic exeba „saxel mwifoebri da municipal uri ganaTI ebis dawesebul ebebis statusis Senaxvasa da maT privatizaciaze moratoriums“ (17.03.1999).

ganaTI ebis sferoSi ruseTis federaciis subieqtebi atareben saxel mwifo politikas, aqvT finansuri saxel mwifoebri mxardaWera, ufro aucil ebel i ganaTI ebis garantia. adgil obriv biuj etebSi finansuri subsidiebis gamoyofis saSual eba. amasTan dakavSirebiT, Sesabamis regional ur organoebis aqvT ufl eba, daaweson adgil obrivi gadasaxadebi. gansazRvron federal ur SeRavaTebisa da normebs damatebiTi SeRavaTebi material ur-teqnikiuri uzrunvel yofisTvis da pedagogiuri saqmiano-bisTvis.

moqmed kanonmdebl obas aqvs rigi aspeqtebisa, romel ic asaxavs ganaTI ebis real uri situaciis amsaxvel winmswreb Tvis-

bebs. amas adasturebs is faqti, rom kanonmdebl obis zogierTi norma j er kidev ar aris moqmedebaSi, prioritetul i ar aris uzrunvel yofil i finansebis federal uri biujetiT, ar aris kanonmdebl obiT gansazRvrul i saxel m-wifo saganmanaTI ebl o ZiriTadi saerto ganaTI ebis standart i.

amgvari situacia mowmobs imas, rom moqmedi kanonmdebl oba ganaTI ebis sferoSi iTxovs ukeTes damokidebul ebas qveynis real ur Sesazl ebl obasTan. sakanonmdebl o bazis arasrul yofil ebas, am kanonmdebl obaSi Cadebul i normebis arasrul fasovnebas miyavarT damaxinj ebul da subieqtur midgomamde, miyavarT agreTve darRvevebamde, roml ebic amuxruWebs ganaTI ebis ganvitarebis normal ur svl as.

federal uri samarTI ebrivi saganmanaTI ebl o bazaSi mniSvel ovan misias asrul ebs normatiul i-sakanonmdebl o saqmianoba ruseTis federaciis subieqtebisa. samarTI ebrivi aqtebis sakanonmdebl o "korpuss" am kuTxiT t. nestiuki yofs ramdenime j gufad¹: pirvel j gufs miekuTvneba zogadi kanonebi, roml ebic aregul ireben ganaTI ebis yvel a donis organi-

---

¹ Т. Л. Нестюк, Правовое регулирование в области образования как основа решения языковой ситуации в регионах Российской Федерации, // Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность, Карачаевск, 2007, гв. 24.

zacias. mas safuZvl ad udevs federal uri karoni „ganaTI ebis Sesaxeb“. am kanonebis ZiriTadi amocanaa federal uri kanonis konkretizacia, misi mibmul oba nacional ur da regional ur pirobebTan (nacional uri kul turis sakiTxi, literatura, ena da sxv.); meore j gufs qmnis miznobrivi samarTI ebrivi aqtebi, roml ebSic ganxil ul ia ganaTI ebis cal keul i donis sakiTxebi. am kanonebSi dadgenilia samarTI ebrivi normebi sakiTxebis mixedviT, roml ebic dakavSirebul ia ruseTis federaciis subieqtების kompetenciebTan an gadmocemul ia mdgomareoba detal urad; mesame j gufs miekuTvneba kanonebi, roml ebic amyarebs gansakutrebul wesrigs saganmanaTI bebl o dawesebul ebebis finansuri uzrunvel yofis regul irebaSi¹.

2000 wel s ruseTis federaciis xel isuflebam daamtika „ganaTI ebis nacional uri doqtrina“. masSi formul irebul ia ZiriTadi mdgomareba, romel ic gansazRvavs Tanamedrove sazogadoebaSi ganaTI ebis rol sa da adgil s, mis miznebs, amocanebsa da funqcionirebis principebs, saxel mwifostan urTierTdamokide-

---

¹ Т. Л. Нестюк, Правовое регулирование в области образования как основа решения языковой ситуации в регионах Российской Федерации, //Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность, Карачаевск, 2007, gv. 25.

bul ebis strategias. doqtrinaSi gansakuTre-
biT unda gamoiyos:

➤ ganaTI ebis ganviTarebis pri-
oritetul oba, misi saxel mwifoebrioba, mis-
aRwevoba, uwyvetoba, mecnierul oba,
sul iereba, saxal xooba;

➤ ruseTis federaciis saganmanaTI e-
bl o sivrcis erTianobis Senaxva;

➤ moqal aqeTaTvis ganaTI ebis
ufl ebis real izaciis saxel mwifoebrivi ga-
rantiis gafarToeba;

➤ ganaTI ebis xarisxis Sefasebis
efeqturi nacional uri sistemis Seqmna da-
moukidebel i saxel mwifoebrivi saatestacio
samsaxuris meqani zmTan erTad;

➤ moqal aqeTa ganaTI ebis donisTvis
saxel mwifos pasuxismgebl obis amaRI eba...

iuneskos saerTaSoriso komisiis moxse-
nebebSi, roml ebic XXI saukuneSi ganaTI ebis
probl emebs exeba, formul irebul ia oTxi fun-
damenturi principi Tanamedrove ganaTI ebis
sistemebisaTvis: „vaswavl oT erTad cxovreba“,
„viswavl oT codnis SeZena“, „viswavl oT Sroma“,
„viswavl oT cxvireba“... amgvare principibis Se-
muSavebis aucil ebl oba ganpirobepul ia kaco-
briobis axal civil izaciaSi gadasvl iT, ker-
Zod, industriul i sazogadoebidan postindus-
triul isaken (informaciul isaken), romel sac
Tan axl avs gl obal izaciis mwvave probl emebi

მსოფლიო სავაჭრო სისტემის რეგულირების ეფექტური მექანიზმის მოქონება.

განათლების პრინციპები განსაზღვრავენ მისი ზირითადი მიმართულებებისა და ტენდენციების. იგი არის განათლების შესახებ მთავარი კატეგორია ნებისმიერ ქვეყანაში და იცვლება ქვეყნის განვითარებასთან ერთად.

სხვადასხვა ეროვნული კანონმდებლობის ადგილი უკავია სხვაობა და პრიორიტეტი (მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი პრინციპი საერთოა). მაგალითად, რუსეთის ფედერაციის „განათლების შესახებ“ კანონის შესახებ გადაწყვეტილება 1996 წელს, მეორე სტატიაში „განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის პრინციპები“ შესახებ, გამოთვლილია შემდეგი ზირითადი პრინციპები:

- განათლებისადმი ადამიანური დამოკიდებულება, ზოგადსაკაცობრივი პრიორიტეტის, ადამიანის სიცოცხლისა და პროვინციის თავისუფალი განვითარების პრიორიტეტი;
- რუსეთის ხალხების კულტურის შენახვა და განვითარება, რეგიონალური და კულტურული ტრადიციებისა და ტრადიციების შენახვა და განვითარება მრავალეროვანი სახელმწიფოებისთვის.

8. კომპლექსური მოდელი ცრდილობითი კავშირის ენობრივი სიტუაციის შესახებ

ცრდილობითი კავშირის ენობრივი სიტუაციისათვის დამახასიათებელი რეალური ნიშ-

nebi vl indeba im kvl evebis Sedegad, roml ebic tardeba kompl eqsuri model ebis safuZvel ze. es model ebi SemuSavebul ia sociol ingvisti-kaSi gasul saukuneSi. enobrivi situaciis tipol ogizacia SesaZl ebel ia raodenobrivi (kvantitatiuri), SefasebiTi (estimaciuri) da Tvisobrivi (kval itatiuri) midgomebiT.

I. raodenobrivi midgoma gul isxmobs: 1. idiomTa raodenobis gansazRvras, romelic Seadgens mocemul enobriv situacias; 2. yovel konkretul enaze cal ke aRebul enaTa matarebl ebis raodenobis gansazRvras regionis mosaxl eobis mTl ian raodenobasTan mimarTebaSi (es aris idiomis demografiuli simZl avre); 3. konkretuli idiomis komunikaciis sferos raodenobrivi maxasiaTebl ebis gansazRvras saerTo raodenobasTan mimarTebaSi.

amgvari kvl evis Casatarebl ad saWiroa Sei qmnas monacemTa baza: a) monacemTa bazis Seqmna (lingvisturi demografia) – kavkasiis samwerl obo enebisTvis aseTi monacemebi arsebobs, arasamwerl obo enebisTvis ara gvaqvs; b) enobrivi sxvaobis gazomisaTvis, gansazRvrisaTvis aucil ebel ia j. grinbergisa da s. libersonis metodis gamoyeneba, kerZod im metodisa, romelic Seqmnil ia mraval enovan sazogadoebaSi komunikaciuri sxvaobebis Sesawavl ad sarwmuno model ebis formirebisTvis. aseTia mraval enovani Crdil oet kavkasia; g)

raodenobrivi Sedegebis intergacia ganapi-robebs axal Tvisobriv midgomas.

1994 wl is mikroaRweris raodenobrivi Sedegebis magal iTebi saintereso suraTs iZl eva: mosaxl eobis 85.1% Crdil oeT kavkasiaSi mSobl iur enad Tvl is Tavisi erovnebis enas. regionis respubl ikebis mosaxl eobis rusul enovani nawil i 32%-ia, roml isTvisac rusul i mSobl iuri enaa (maT Soris rusi 29.7%-ia). amasTan, ararusi mosaxl eobis 4.53%-ma rusul i ena daasaxel a mSobl iur enad.

tabul a 1. 1989 wl is aRweris monacemebi

erovneba	raodenoba (aTasobit)	Tvl is mSobl iur enad	Tavisufli adfli obsmeore enas	arfli obsmeore enas
----------	-------------------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------

		Tavisi nacion- al obis enas	r us u l en as	sxva enas	Tav isi ero vne- bis enas	r usu l enas	sxva eneb s	
abazebi	33	94.0	4.3	1.7	0.6	78.5	3.5	17.4
adi Reel ebi	123	95.3	4.6	0.1	1.1	82.2	0.1	16.6
bal yarel ebi	78	95.3	4.2	0.5	0.5	80.3	0.6	18.6
darguel ebi	353	98.0	1.5	0.5	0.2	68.0	1.4	30.4
Tabasaranel ebi	94	96.7	2.4	0.9	0.3	62.5	4.8	32.4
TaTebi	19	83.5	14.4	2.1	1.6	78.1	2.3	18.0
inguSebi	215	98.2	1.6	0.2	0.3	80.3	0.5	18.9
l akebi	106	95.1	3.9	1.0	0.4	77.8	1.4	20.4
l ezgebi	257	94.0	4.5	1.5	0.7	68.7	1.8	28.8
noRael ebi	74	90.4	2.9	6.7	0.5	79.7	0.7	19.1
osebi	402	93.2	6.4	0.4	1.1	83.2	0.9	14.8
yabar doel ebi	386	97.6	2.2	0.2	0.3	78.1	0.2	21.4
yaraCael ebi	150	97.8	2.1	0.1	1.4	79.8	0.2	19.6
Cerqzebi	51	91.6	5.2	3.2	0.7	77.2	1.1	21.0
CeCnebi	898	98.8	1.1	0.1	0.4	82.1	0.5	17.0
xunZebi	544	97.8	1.6	0.6	0.2	65.3	1.1	33.4

tabul a 2. 1994 wl is arweris monacemebi

erov- neba	ga- moki T xul pirTa raode	Tvl ian mSobl iur enad	Tavisufi ad fl obs meore enas (%)	ar fl obs meore
---------------	--	---------------------------	---	--------------------------

	noba							enas
		Tavis nacion- al obis enas	rus ul enas	sx va enas	Tavis i nacion- al o- bis enas	rus ul enas	sx va en as	
abazebi	1218	93.6	4.9	1.5	0.3	82.7	7.6	9.4
adi- Reel ebi	7191	95.9	3.9	0.2	0.8	85.7	0.3	13.2
bal yare l ebi	3796	98.3	1.5	0.2	0.1	87.1	0.5	12.3
dar- guel ebi	17166	97.7	1.9	0.4	0.3	80.7	0.8	18.2
Ta- basarane l ebi	6184	97.9	1.8	0.3	0.3	78.5	2.1	19.1
TaTebi	408	75.3	19.1	5.6	2.2	79.2	1.7	16.9
inguSebi	12649	98.0	1.2	0.8	0.4	87.5	0.1	12.0
l akebi	4673	94.3	4.8	0.9	0.4	88.2	0.8	10.6
l ezgebi	14743	95.3	4.0	0.7	0.4	78.2	0.7	20.7
noRael e bi	2896	88.3	3.9	7.8	0.3	85.7	0.7	13.3
osebi	23131	93.1	6.5	0.4	1.2	83.5	3.4	11.9
yabar- doel eb i	20153	98.0	1.9	0.1	0.3	81.2	0.2	18.3
yara- Cael ebi	8659	98.4	1.6	0.0	0.2	89.1	0.2	10.5
yumi xebi	14315	98.1	1.7	0.2	0.2	86.9	0.5	12.5
Cerqezeb i	3226	81.0	3.7	15.3	0.4	85.9	0.9	12.8
CeCnebi	4931	91.9	7.2	0.9	1.2	83.7	1.3	13.8
xunZebi	29706	97.4	1.8	0.8	0.3	77.7	0.9	21.1

nacional uri enebis raodenobrivi da Tvisobrivi maxasiaTebI ebis sail ustraci od warmovadgenT erT-erTi enis masal as, kerZod, abazuris, romelic yaraCaeT-Cerqezetis re-

spubli kis satitul o enaa (ix. **danarTi #1** da **danarTi #2**).

abazuri aris Seswavl is ena, rogorc swavl ebis ena _ igi SezRudul ia. abazuri ena iswavl eba, rogorc sagani.

1992 wl idan yaraCaeT-Cerqezetis re-spublikaSi iyo mcdel obebi, gaezardaT mSobl iuri enis Semsawl el Ta raodenoba, maT Soris, abazuri enisaTvis. eqsperimentis saxiT or skol aSi SemoRebul iqna swavl eba abazur enaze. Tu ra xdeba stavropol is mxareSi, zusti monacemebi ar gvaqvs, es ena gamoiyeneba kompaqturad dasaxl ebul adgil ebSi nacional ur skol ebSi, rogorc swavl ebis sagani.

abazuri enis gamoyeneba, rogorc swavl ebis enisa, SezRudul ia _ dawyebiTi da saSual o skol ebi sul oria, sadac es ena gamoiyeneba. moswavl eTa Sesaxeb cnobe bi ar gvaqvs. kviraSi saaTebis raodenoba gansxvavebul ia. am enaze saxel mZRvanel oebi SezRudul ad gamoicema. 1994 wl is monacemebiT, mxol od abazur enaze swavl eba ar aris.

abazuri ena, rogorc swavl ebis ena, SemoRebul i iqna 2 skol aSi, rogorc aRvniSneT, eqsperimentis saxiT. mSobl iur enaze iswavl eba, Cveul ebriv, humanitarul i sagnebi. sxvasagnebi iswavl eba rusul enaze. 1998 wel s mxol od erTi saxel mwifo saswavl o dawesebul eba iyo, moswavl e _ 19, saaTebis raodenoba kviraSi _ sxvadasxva.

abazuri ena, rogorc Seswavl is sagani 1994 wel s iyo 15 saswavl o dawesebul ebaSi _ 2884 moswavl iT, saaTebis raodenoba kviraSi iyo 204; 1998 wel s _ 33 saswavl o dawesebul ebaSi 5500 moswavl iT, saaTebis raodenoba kviraSi 2 _ amave wel s yaraCaeT-Cerqezetis respublikaSi abazuri ena iswavl eba l kl asidan XI kl asamde. 1 umaRl es saswavl ebel Si abazuri ena aris Seswavl is sagani 140 studentiT, 2-4 saaTiT kviraSi.

yaraCaeT-Cerqezetis saxel mwifo pedagogiur universitetSi abazuri ena Seiswavl eba sami special obis fargl ebSi: 1. special oba „mSobl iuri enisa da literaturis maswavl ebel i“ (daswrebul da dauswrebel ganyofil ebaze swavl obs sul 60 studenti); 2. special oba „dawyebiTi ganaTl ebis pedagogika da metodika“ (daswrebul da dauswrebel ganyofil ebaze, 50 studenti); 3. special oba „nacional uri Jurnal istika“ (sul 30 studenti), swavl ebis vada aris 5 wel i.

statistikuri, raodenobrivi monacemebis analizi cxadyofs, rom abazuri enis sicocxl isunarianoba safrTxis winaSe dgas, radganac misi gamoyenebis areebi SezRudulia.

II. SefasebiTi (estimaciuri) midgoma gul isxmobs idiomis Sinagan da garegan niSnebsa da Tvissebebs (ZirZveli momxmarebeli enisa, enis gamoyeneba komunikaciisaTvis imxal xebis mier, roml ebic sxva enaze saubroben,

esTetikuri, kul turul i, pol itikuri da sxva niSnebi). amiT ganisazRvreba mSobl iuri enisadmi erTgul eba.

ruseTis federaciis konstituciit eno- brivi ufl ebebi aqvs yvel a moqal aqes, miuxedavad misi sacxovrebel i adgil isa. miuxedavad amisa, nacional uri enebis warmomadgenl ebi Crdil oeR kavkasiaSi ar iyeneben mSobl iuri enebisadmi miniWebul ufl ebebs. amitom Sez- Rudul ia am enaTa funqcionirebis sferoebi da iq, sadac sadac gamoiyeneba, gamoiyeneba mcire mocul obiT. periodul i gamocemebi, mxatvrul i l iteratura, saswavl o dawesebul ebebi nacion- al uri enis swavl eba, rogorc sagnisa da saaTebis SezRudul i raodenoba (2-4 sT.), mSobl iuri enis gamoyeneba masobrivi informa- ciis gavrcel ebis saSual ebebSi, tel eradio mauwyebi obebSi SezRudul i dro nacional ur gadacemebisTvis, Teatris, kinos simcire ac- qarebs am enaTa gaqrobis temps.

nacional uri enebi ar gamoiyeneba cen- tral ur xel isufl ebaSi (ruseTis dumaSi), ar gamoiyeneba regional ur xel isufl ebaSi, adgil obriv administraciul erTeul ebSi, sa- samarTl oSi, sakanonmdebl o organoSi, warmoe- bis sferoSi, vaWrobaSi...

estimaciuri midgomiT unda gani- sazRvros, ramdenad mniSvnel ovania enis matarebel TaTvis mSobl iuri enisadmi erT- gul eba, misi sicocxl isunarianoba, kanoniT

miniWebul i ufl ebebis ugul vebel yofa, enobri vi memkvidreobis uwyvetoba.

abazuri enis matarebl ebi mSobl iuri enisadmi avl enen did siyvarul s. aris mcdel oba, gazardon misi funqcionirebis areal i kul turul -saganmanaTI ebl o sferoSi. magal iTad, 1996 wl is monacemebiT, Teatris gamoyenebis xarisxi SezRudul i iyo. ar arsebobda profesiul i abazuri dasi, magram samxatvromusikal uri saswavl ebl is moswavl eebma, intel igenciis warmomadgenl ebma drodadro ganaxorciel es cal keul i dadgmebi kul turul -istoriul i TematikiT, roml ebsac ucvenebdnen respubl ikis sxvadasxva raionebsa da stavropol is mxareSi. garda amisa, arsebobs „saxal xo Teatrebi“ sofl ebSi, arsebobs qoreografiul i ansambl ebi. sabavSvo ansambl ebi, romel Ta repertuari fol kl orul i da Tanamedrove nacional uri nawarmoebebisgan Sedgeba.

abazuri enis social uri funqciebi zogadad aseT viTarebaSi: am enas aqvs social uri funqciebi, gamoiyeneba ideol ogi isaTvis, literaturaSi, periodikaSi, radiosa da tel eviziaSi... TeatrSi SezRudul ia misi gamoyeneba, SezRudul ia agreTve administraciul saqmianobaSic _ (rogorc central ur aseve regional ur administraciaSi, adgil obriv administraciaSi nawil obriv mainc gamoiyeneba; warmomadgenl obiT organoebSi abazuri enis gamoyeneba SezRudul ia, aseve _ sasamarTI oSi,

warmoebaSi, sofl is meurneobaSi, momsaxurebisa da vaWrobis sferoSi ar gamoiyeneba; magram gamoiyeneba yofa-cxovrebaSi.

abazuri enis gamoyenebas bevr konstituciur sferoSi aqvs araformal uri xasiaTi: am enis matarebel ni erTmaneTs mimarTaven mSobl iur enaze, situaciis spontanurad Seqmnis SemTxvevaSi (warmoebaSi, transportSi, vaWrobaSi da sxv.). im SemTxvevebSi, roca SromiTi kol eqtivi mxol od abazebisgan Sedgeba, Tu damswreTa Soris aris vinme, sxva eTnosis warmomadgenel i, romelic ver fl obs abazurenas, maSin komunikacia, rogorc wesi, rusul enaze xdeba.

ruseTis central ur xel isufl ebaSi _ mTavrobis organoebSi abazuri ena ar gamoiyeneba; regional ur xel isufl ebaSi _ yaraCaet-Cerqezetis respublikaSi _ SezRudul ad, kانونebis teqstebSi _ gamoiyeneba, Sida weril obiT directivebSi, wesebsa da instruqciebSi _ ara, Sida gzavnil ebSi, korespondenciaSi _ ara, Sida saubrebSi _ ara, tel efonze _ ki, oficial ur Sexvedrebsa da sxva oficial ur Tavyril obebze _ ara, ofisSi saubrebisas _ ki, sagareo korespondenciebSi _ ara, sxva samTavrobo departamentebSa da saagentoebSi _ ara, adgil obriv administraciaSi _ ara, saqmian da sxva komerciul organizaciebSi _ ara, samecniero laboratoriebSi, institutebsa da universitetebSi _ ara, Sida saubrebSi _ ki,

farTo sazogadoebaSi _ ki, tel efonze _ ki, sxvadasxva samTavrobo departamentebsa da saagentoebSi _ ki, tel efonze _ ki, Sexvedrebze _ ki, samecniero dawesebul ebebSi _ ki...

adgil obriv (sofl is) administraciaSi abazuri enis gamoyeneba SezRudulia. abazaTa aul ebSi mocemul i enas administracia iyenebs marTvis saqmianobaSi: zepir gankargul ebebSi, iSviaTad _ oqmebis Canawerebsa da dadgenil ebebSi.

sasamarTI oSi abazuri ena ar gamoiyeneba arc weril obiT da arc zepir gadawyvetil ebebSi, arc mowmeTa CvenebebSi, arc dacvaSi, arc proceduraSi...

arada, ruseTis federaciis enobrivi ufl ebebi yvel a moqal aqes, miuxedavad maTi sacxovrebel i adgil isa, aZl evs garantias, gamoiyenos nacional uri ena sasamarTI os organoebSi; garda amisa, yaraCaeT-Cerqezetis respublikis enebis Sesaxeb kanonis Sesabamisad (st. 19) am respublikis teritoriaze moqal aqeebs aqvT garantirebul i ufl eba Tarjimnis gamoyenebisa saproceso saqmeebSi, aqvT agreTve ufl eba, warsdgnen sasamarTI os wi-naSe mSobl iur enaze. aseTi SemTxvevebi, samwuxarod, ar aris.

abazuri enis gamoyeneba sakanonmdebl o xel isufl ebaSi (sakanonmdebl o xel isufl ebis central uri organo, anu parl amenti) ar das-turdeba. abazuri ena praqtikul ad ar gamoi-

yeneba ruseTis federaciis federal ur Sekre-
bebze, Tumca „ruseTis federaciis xal xebis
enebis Sesaxeb kanonis“ Sesabamisad, (24/07/98)
federaciis sabWos sxdomebze da saxel mwifo
dumaSi, komi tetebSi, pal ataTa komisiebSi, sa-
parl amento mosmenebSi federaciis sabWos
wevreb i da saxel mwifo dumis wevreb i ufl e-
bamosil i arian, gamovidnen respubl ikebis sax-
el mwifo enebze ruseTis federaciis feder-
al uri Sekrebis pal atis regl amentis Sesa-
bamisad (III Tavi, statia 11.2). oficial uri sa-
parl amento da marTvis saqmianoba mimdi-
nareobs rusul enaze. erTi nacional obis sa-
zogadoebaSi komisiebSi urTierToba aris
mSobl iur enaze. yaraCaeT-CerqezeTis respub-
likis kanonebi qveyndeba respubl ikis yvel a
saxel mwifo enaze abazuris CaTvl iT.

abazuri enis gamoyeneba msxvil warmoe-
baSi ar dasturdeba, xol o tradiciul -
sameurneo saqmianobaSi igi SezRudul ad gamoi-
yeneba, momsaxurebisa da vaWrobis sferoSi,
kerZod, weril obiT rekl amaSi _ ara, zepir
rekl amaSi _ ara, nawarmis markirebaSi _ ara,
nawarmis gamoyenebis instruqciaSi _ ara, in-
formaciis Sida gacvl aSi _ ara, gancxadebebsa
da biul etinebSi _ ara, weril sa da Setyobine-
bebSi _ ara, informaciis sagareo gacvl aSi _
ara, regional ur mmarTvel obaSi _ ara (1996
wl is monacemebi). aRni Snul situaci ebSi zepir
urTierTobebSi abazur enaze amyareben komuni-

kacias im SemTxvevaSi, roca am enis matarebel ni erTad arian.

III. Tvisobrivi (kval itatiuri) midgoma gul isxmobs gansazRvras imisa, Tu rogoria:

1. enobrivi situaciaSi Semaval i idiomebis enobrivi Tvissebebi;

2. rogori struqturul -genetikuri urTierToba arsebobs idiomebs Soris: msgavsi, naTesaobrivi, aramsgavsi, aranaTesaobrivi;

3. idiomebis funqcional uri datvirTva _ Tanabaria isini Tu ara;

4. Tviseba idiomisa, romelic gabatonebul ia saxel mwifoebrivi masStabiT: adgil obrivia igi Tu mosul Ta ena¹.

yovel ive zemoaRniSnulis gansaxorciel ebl ad aucil ebel ia Sei qmnas: a) monacemTa wyaroebi (lingvisturi demografia) _ kavkasiis samwerl obo enebisaTvis aseTi monacemebi arsebobs, xol o umwerl obo enebisaTvis _ ara.

b) enobrivi sxvaobebis gansazRvrisaTvis aucil ebel ia gamoyenebul iqnes j. grinbergisa das. Libersonis mier SemuSavebul imetodi, kerZod: metodi, romelic Seqmnil ia mraval enovan sazogadoebaSi sakomunikacio gansxvavebebis Sesaswavi kompl eqsuri model ebis formirebisaTvis; kavkasia swored mraval enovan enobrivi

---

¹ Ц. Барамидзе, Комплексные модели для изучения языковой ситуации на Северном Кавказе, // Languages and Cultures in the Caucasus, München-Berlin. 2011, gv. 363-364.

situacias waroadgens, gansakuTrebiT ki _
Crdil oeT kavkasia.

g) miRebul i raodenobrivi Sedegebis in-
tegracia ganapirobebs, gansazRvravs axal Tvi-
sobriv midgomas¹.

abazuri enis funqcionirebis mokl e mi-
moxil va da misi damwerlobis ganviTareba
saintereso daskvnebis gakeTebis saSual ebas
iZl eva.

abazuri ena ganekuTvneba iberiul-
kavkasiur enaTa oj axis afxazur-adiRuri j gu-
fis afxazur-abazur qvej gufs. abazuris uax-
l oesi monaTesave enaa afxazuri (gavr cel ebu-
l ia saqarTvel oSi); maTive monaTesave enebia
adiRuri (Cerqezul i), qarTvel uri, naxuri da
daRestnuri enebi.

abazuri ena tipol ogiurad ganekuTvneba
agl utinaciuri pol isinTeturi wyobis enebis.
aqvs ori dial eqti: tapanTuri da aSxarul i.

aqvs damwerloba. saSual o ganviTarebis
literaturis mqone abazuri ena formirebas
iwyebs 1920-ian wl ebSi, roca miRebul iqna dam-
werloba jer l aTinuri grafikis safuZvel ze,
Semdeg ki _ kiril icaze. sayrden sal itera-
turo dial eqtad aRebul ia tapanTuri
dial eqtis yubur-el burganul i Tqma.

---

¹ Ц. Барамидзе, Комплексные модели для изучения языковой
ситуации на Северном Кавказе , // Languages and Cultures in the
Caucasus, München-Berlin. 2011 gv. 356.

abazebi isl amis mimdevrebi arian. maT kul turasTan yvel aze axl os dgas adiRuri (Cerqezul i) kul tura: fol kl ori, etiketi, qcevebis normebi da sxv.

ruseTSi sul 32 983 abazia (1989 wl is aRweris monacemebiT). ramdenime aTasi abaza (zusti statistika ar arsebobs) cxovrobs TurqetSa da axl o aRmosavl eTis qveynebsi XIX saukunis meore naxevidan. ruseTis federaci- aSi abazebi cxovroben kompaqturad stavropo- l is mxareSi (30 400 adamiani, maT Soris yara- CaeT-Cerqezetis respubl ikaSi _ 27 500 ada- miani). yaraCaeT-Cerqezetis respubl ikaSi abazebi Sedian oTx ZiriTad eTnosTan erTad (yaraCael ebi, Cerqezebi, abazebi, noRael ebi), isini Seadgenen respubl ikis mTl iani mosax- l eobis 6,6%-s.

yaraCael ebi, Cerqezebi da noRael ebi aseve misdeven isl ams. rusul i mosaxl eobis umetesi wili yaraCaeT-Cerqezetis respub- l ikaSi arian yubanis kazakebi.

abazuri ena aris saxel mwifo ena yara- CaeT-Cerqezetis respubl ikaSi yaraCaul Tan, Cerqezul Tan, noRaursa da rusul Tan erTad, rac dafiqsirebul ia respubl ikis konsti- tuciis kanonSi enis Sesaxeb (1996 w.).

ruseTSi mcxovrebi abazebis 94%-ma aba- zuri ena daasaxel a mSobl iur enad (31 000 ada- miani). abazebis umetesoba (82,6%) orenovania, kerZod, rusul s, rogorc meore enas fl obs 25

899 adamiani (78.5%), Tavisufl ad fl obs yabar-doul -Cerqezul s abazebis 3%-ze meti.

Cven zemoT statistikuri monacemebis sa-fuZvel ze ganvixil eT abazuri enis funcioni-rebis sakiTxebi regl amentirebul i saxel mwi-foebrivi komunikaciebis sferoebSi. es cnobebi abazuri enis gadarCenisTvis maincadamainc imedis momcemi ar aris.

abazuri ena intensiurad funcionirebs saxel mwifos mier araregl amentirebul , araofical ur urTierTobis sferoebSi. aseTia, magal iTad, pirovnebaTa Soris urTierTobebi sxvadasxva sferoSi: oj axi, warmoeba, trans-porti, megobrul i urTierTobebi da sxv. am pi-robebSi komunikacia mimdinareobs abazur enaze (im pirobiT, rom yvel a mosaubre aris abaza).

enis sicocxl isunarianobis (vitality) erT-erTi mniSvel ovani maCvenebel ia axal gazrda Taobis mier enis fl oba anu TaobaTa Soris enis gadacemis xarisxi, misi gamoyenebis inten-siuroba urTierTobis araoficial ur sferoebSi; mniSvel ovania, agreTve, saxel mwi-foebrivi pol itika, romel ic mimarTul ia enis funcioni rebis mxardaWerisaken urTierTobis ofical ur sferoebSi (ix. zemoT); mniSvel ovania, agreTve, TviTSegneba, erovnul i cnobiereba, romel ic sakmaod maRal ia. amiT SeiZl eba ganvsazRvroT enis vital urobis sta-bil uroba uaxl oes momaval Si, magram zemoT moyvanil i raodenobrivi maxasiaTebl ebi enis

funqcionirebis sferoebis aRsawerad l ogikurad badebs kiTxvas: ramdenad real uria saxel mwifo enis statusis sicocxl isunarianobis maRal i xarisxi, Tu es ena swored saxel mwifos mier reglamentirebul sferoebSi funqcionirebs SezRudul ad, ufro sworad, faqtobrivad, ar funqcionirebs, kanonmdebl oba ki aniWebs am ufl ebebs enis matarebel T.

enobrivi situaciis Seswavl isas cxadi xdeba, rom mniSvnel ovania idiomis oficial uri sakomunikacio statusi. amis Sesabamisad gv xvdeba harmoniul i enobrivi situacida disharmoniul i enobrivi situacia. sayuradReboa, rom miuxedavad enaTa iuridiul i Tanabarufli ebianobisa, am enaTagan erTi praqtikul ad sargebl obs didi ufl ebebiT.

mniSvnel ovania gamovl indes, arsebobis rogori formebiTaa warmodgenil i esa Tu is ena, rogoria misi funqcional uri sfero sxva enebTan urTierTobebis dros; aucil ebel ia ganisazRvros misi gamoyenebis sferoebi da Sesazl ebl obebi.

kompl eqsuri model ebiT ganisazRvreba, rogor urTierTqmedeben da Tanaarseboben enobriv situaciaSi avtoqtonuri enis egzistencial uri formebi, erTi mxriv, da sxva ena, meore mxriv. am enaTa Tanaarseboba ar uaryofs maTi urTierTobis Canacvl ebis Sesazl ebl obas. kompl eqsuri model ebiT enobrivi situaciis Seswavl isas dgindeba, rom avtoqtonuri enis

egzistencial uri formebi Tanaarsebobs meore enasTan ara mTI ianad, aramed am enis arsebobis gansazRvrul formeBTan. amasTan, erT-erTi enis egzistencial uri formebi, Cveul ebriv, axorciel ebs saxel mwifo enis funqciebs, ramdenadac swored „mis kiserzea“ ZiriTadi sazogadoebrivi datvirTva momsaxurebis yvel a sferoSi. Crdil oET kavkasiaSi aseTia rusul i ena da ara erT-erTi avtoqtonuri nacional uri ena.

sociol ingvisturi opoziciis midgomebi saSual ebas iZi eva konkretul i enobrivi situaciis magal iTze ganvixil oT enis funqcionirebis sazRvrebi sinqroniasa da diaqroniasa. diaqroniul i anal izi gviCvenebs enobrivi situaciis cvl is mimarTul ebas; magal iTad, rogor SeiCval a rusul i enis ufl ebrivi mdgomareoba sabWoTa kavSiris daSi is Semdeg. rusul i enis ufl ebebi gansazRvrul ia ruseTis federaciis sakanonmdebl o normeBIT, roml is ganaTl ebis nacional uri doqtrina ZiriTad miznad isaxavs “ruseTis erTiani saganmanTI ebl o sivrcis Senaxvasa da ganviTarebas”.

rogoria minoritarul i enebis social uri foni amgvare damokidebul ebis fonze? rogori samarTI ebrivi urTierToba arsebobs saxel mwifoebrivi statusis mqone enebisa da im enebis Soris, romel Tac es statusi ar gaaCniaT? rogoria enobrivi ufl e-

bebi da maTi real uri ganxorciel eba cxovre-
baSi? rogoria enaTa vital urobis Tvi seba?

rel evanturi niSnebi, roml ebic damax-
asiaTebel ia enobrivi situaciisaTvis, vl indeba
zemoaRniSnul i kompl eqsuri model ebis mixed-
viT Catarebul i kvl evebis Sedegad. SeiZl eba,
es model ebi ar aris srul yofil i, unakl o, ma-
gram maTi gamoyeneba real ur Sedegs izl eva. am
model Ta srul yofa XXI saukunis sociol ing-
vistikis amocana unda iyos. minoritarul i ene-
bis sicocxl isunarianobis gaxangrZl iveba,
maTi gadarCena unda iyos aseve, sociol ing-
vistikis erT-erTi mTavari sakiTxi.

I i t e r a t u r a

1. z. al eqsiZe, kavkasiis al baneTis damwerl oba, ena da mwerl oba, Tbil isi, 2003.
2. c. baramiZe, l ezgiur enaTa funqcionirebis sakiTxebi (istoria da Tanamedroveoba), / humanitarul i kvl evebi, wel iwdeul i, 1, 2010, gv.167-178.
3. c. baramiZe, iv. j avaxiSvil i qarTvel Ta eTnogenezis Sesaxeb da l ingvisturi kavkasiol ogia // saqarTvel os istoriis institutis Sromebi, IV, Tbil isi, 2012.
4. i. giperti, z. al eqsiZe, J. p. maesi, v. Sul ce, al banuri pal imfsestebi, Tbil isi, 2009.
5. r. l ol ua, kavkasiis al banuri enis struqturis sakiTxebi, Tbil isi, 2009. (xel - naweris ufl ebiT, inaxeba Tsu-s bibl ioTe-kaSi).
6. movses kal ankatuaci, aRvanTa qveynis istoria (Zv. somxuridan Targma, Sesaval i, SeniSvnebi da saZiebl ebi daurTo l iana dav- l ianiZe-tatiSvil ma, Tbil isi, 1985.
7. m. tabiZe, enobrivi situacia saqarT-vel oSi da qarTul i enis funqcionirebis sa-kiTxebi, Tbil isi, 2005.
8. m. qurdiani, al banuri asomTavrul i (grafikul i struqtura da genezisis prob- l ema), arn. Ciqobavas sax. enaTmecnierebis in-stitutis 52-e samecniero sesiis masal ebi, Tbil isi, 1993.

9. m. qurdiani, iberiul -kavkasiuri enaTmecnierebis safuZvl ebi, Tbil isi, 2007.
10. arn. Ciqobava. enaTmecnierebis Sesaval i, Tbil isi, 2008.
11. arn. Ciqobava, iberiul -kavkasiur enaTa Seswavl is istoria, Tbil isi, 2008.
12. m. Cuxua, iberiul -iCqeriul enaTa SedarebiTi gramatika, Tbil isi, 2008.
13. А. Г. Абрамян, Дешифровка надписей кавказских агван. Ереван, 1964.
14. И. Абуладзе, Новое сведение о существовании письменности у кавказских албанцев // ssrk месн. akademiis saq. fil ial is moambe, t. I, #4, Tbil isi, 1940.
15. К. З. Гаджиева, Тюркоязычные ареалы кавказа. Москва, 1979.
16. Р. Гусман Тирадо, З. М. Габуниа, Современная глобализация и проблемы малочисленных языков в лингвистике XX века // Лингвистическое кавказоведение и Тюркология: традиции и современность. Карачаевск, 2007.
17. Д. Н. Иванова, Языковая ситуация на северном кавказе: история и перспективы развития, // Научная мысль кавказа, №2, М., 2000.
18. А. Е. Кибрик, Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания. Москва, 1992.

19. Г. А. Климов, К состоянию дешифровки агванской (кавк. алб.) письменности, Вопросы языкознания, №3, Москва, 1967.
20. Красная книга языков России. Энциклопедический словарь-справочник. Москва, 1994.
21. М. Краусс, Языки мира в кризисе, Москва, 1992.
22. Н. Кузьмин, О.И. Артеменко, Языки народов России, их статус и положение в системе образования // Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность. Карачаевск, 2007.
23. В. Ю. Михальченко, Проблема витальности языков малочисленных народов России // Языковая ситуация в Российской Федерации. Москва, 1992.
24. С. Н. Муравьев, Три этюда о кавк.-алб. письменности // *ber i ul -kavkasi uri ena Tmesnierebis wel iwdeul i*, VIII, Tbilisi, 1981.
25. Т. Л. Нестюк, Правовое регулирование в области образования как основа решения языковой ситуации в регионах Российской Федерации // Лингвистическое кавказоведение и тюркология: традиции и современность. Карачаевск, 2007.
26. Письменные языки мира, Языки Российской Федерации, кн.1. Москва, 2000.

27. Т. Л. Пятакова, О языковой компетенции// конгресс етнологов и антропологов России. Москва., 2001.
28. Дж. Хахилов, Материальная культура Кавказской Албании, Баку, 1985.
29. А. Г. Шанидзе Новооткрытый алфавит кавказских албанцев и его значение для науки // еп-имкис моамбе, т. IV, накв. I, Tbilisi, 1938.
30. А. Г. Шанидзе, Язык и письмо кавказских албанцев // saqarTvel os ssr mecnierebaTa akademiis sazogadoebriv mecnierebaTa ganyofil ebis moambe, #1, Tbilisi, 1960.
31. Ю. Б. Юсифов, О наименованиях «Албания» и «Арран» // Известия АН АзССР, Серия общественных наук, №10, Баку, 1961.
32. Я. Яралиев, Алуанская (кавказско-албанская) письменность и лезгинский язык, Махачкала, 1995.
33. Alice C. Harris, Endoclitics and the Origins of Udi Morphosyntax, Oxford, 2002.
34. R. Hewsen, on the alphabet of Caucasian Albanians, Revue des études armeniennes, vol. I, Paris, 1964.
35. H. Kurdian, The newly discovered alphabet of Caucasian Albanians, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, part 1-2, London, 1956.
36. G. D. Macconell. A model of language development and vitality // Journal of Applied linguistics, 1996, (ED.) US BAhri New Delli, vol. 22, no. I, January -June.
37. W. Schulze, Toward a History of Udi, 2005.

Sinaarsi

- Sesaval i -----
1. enaTa funqcionireba da Crdil oeT kavkasiis enebi -----
  3. kavkasiis enebi, iberiul -kavkasiur enaTa oj axis Crdil okavkasiuri enebi ----- _____
  4. ruseTis federaciis Tanamedrove enobrivi situacia da Crdil oeT kavkasiis enebi
-
5. bil ingvizmi da mul til ingvizmi Crdil oeT kavkasiaSi -----
  6. ruseTis federaciis ganaTI ebis sistema da Crdil oeT kavkasiis enebis statusi da mdgomareoba -----
  7. GganaTI ebis sistemis samarTI ebrivi regul ireba Crdil oeT kavkasiaSi -----
  8. kompl eqsuri model ebi Crdil oeT kavkasiis enobrivi situaciis Sesaswavl ad -----
  9. Literatura -----

teqnikuri redaqtori da kompiuterul i uz-
runvel yofa **m. TeTraZe**